

חברותא מסכת מגילה דף כב עמוד ב

ומהדרין: משום דרצפה של אבנים היתה שם. ותניא: כתיב: "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה", ודרשין: עליה אי אתה משתחוה - בארצכם, אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש.

חברותא מסכת מגילה דף כב עמוד ב

וכדעולא. דאמר עולא: לא אסרה תורה - אלא רצפה של אבנים בלבד, שלא יעשוה בבית הכנסת להשתחוות עליה, דוגמת רצפה של בית המקדש. ולהכי לא נפיל רב אאפיה, משום שהיתה רצפת אבנים.

חברותא - הערות מגילה דף כב עמוד ב הערה (39)

(39). ופי' רש"י בחומש [ויקרא כ"ו א'], ד"משכית" - מלשון כיסוי. כמו: "ושכותי כפי". והיינו, רצפה מכוסה באבנים. ובאבן עזרא שם כתב, דהיא אבן מצוירה. ובאונקלוס תרגם: "אבן סגדא", דהיינו - אבן מיוחדת להשתחויה. והכי נמי איתא ברמב"ם [הלכות עבודת כוכבים פרק ו' ה"ו]: "וכן אבן משכית האמורה בתורה, אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם - לוקה. שנאמר: ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה. מפני שהיה דרך עובדי כוכבים, להניח אבן לפניו להשתחות עליה, לפיכך אין עושין כן לה".

חברותא - הערות מגילה דף כב עמוד ב הערה (40)

(40). ואף דהאיסור מפורש בקרא, וברייטא אתיא להתיר רק בבית המקדש, מ"מ, הוא אמינא דהאי דכתיב "בארצכם" - למעוטי חוץ לארץ קאתי, ואם כן, בבבל לא יהא איסור ד"אבן משכית"! קמ"ל ברייתא, דאין מתמעט מקרא - אלא ביהמ"ק, דהתם שרי להשתחוות עליה. אבל בבבל - איכא איסורא. טורי אבן.

חברותא - הערות מגילה דף כב עמוד ב הערה (41)

(41). הביא המאירי, דכתבו קצת האחרונים, דעצם עשיית רצפת אבנים בבית הכנסת - אסורה [כ"כ בזוהר הרקיע לרשב"ץ, שנהגו שלא לרצוף את בית הכנסת באבנים. ובכנה"ג או"ח סי' קל"א הביא מחלוקת בזה]. ויש מתירין, אא"כ במקום שהשתחויה מצויה, דאז אסור.

רש"י מסכת מגילה דף כב עמוד ב

לא אסרה תורה - בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבית הכנסת, דוגמת של מקדש.

לא בעי מטרח צבורא - שאם ילך יעמדו מפניו.

פישוט ידים ורגלים - כשהיה נופל על פניו, ושאר הצבור לא היו עושין כן.

לא משני - לא היה רוצה לשנות ממנהגו.

ואיבעית אימא - לא היה רגיל ליפול על פניו, כלומר שהיה אדם חשוב, ואינו נופל על פניו.

אלא אם כן נענה - כלומר: אלא אם כן בטוח במעשיו שהוא נענה בתפלתו.

למה זה אתה נופל על פניך - אלמא, אין לו לעשות.

תוספות מסכת מגילה דף כב עמוד ב

ואיבעית אימא רב פישוט ידים ורגלים הוא דעבד כדעולא - וקשה וכי לא היה יודע דמצי לשנויי הכי וכי ס"ד מעיקרא שיהא אסור בלא פישוט ידים ורגלים וי"ל דמעיקרא אסר ליה מדרבנן בלא פישוט ידים ורגלים ובסוף קאמר ואיבעית אימא אין אסור מדרבנן ורב פישוט ידים ורגלים הוא

דעביד דאסור מן התורה ומיהו קשה ללישנא קמא דאסור מדרבנן בלא פישוט ידים ורגלים יש לתמוה על בתי כנסיות שלנו שיש בהן רצפה היאך נופל שליח צבור על פניו ונראה לי דמצלי אצלו ובהכי שרי והכי נמי משמע בסמוך דמייתי ההיא דפרק אין עומדין דברכות (דף לד: ושם) דחזין להו לאב"י ורבא דמצלי אצלו כן פירש רב האי גאון.

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו - בירושלמי מפרש היכא שמתפלל בשביל הצבור אבל בינו לבין עצמו שפיר דמי.

קידה על אפים - לא מכח הקרא הוא מפיק לה דהא כתיב נמי (ישעיה מט) אפים ארץ ישתחוו לך אלא הכי גמיר ליה מרביה דגבי לשון קידה שייך אפים.

פסקי תוספות מגילה פרק ג - הקורא עומד אות סה

סה מה שנופל שליח צבור בתחינותיו ברצפה לפי שהופך על צידו. ד"ה ואב"א: ע"ב

חידושי הרשב"א מסכת מגילה דף כב עמוד ב

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אא"כ נענה כיהושע בן נון. ואמרו בירושלמי דדוקא היכא שמתפלל בצבור דאי לא נענה כסיפא ליה מילתא ומהרהרים אחריו לומר שאינו הגון.

חידושי הריטב"א מסכת מגילה דף כב עמוד ב

הא דא"ר חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאב"י ורבא דמצלו אצלו. פי' אדר' אלעזר קאי שאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו ולפיכך אב"י ורבא לא היו נופלים על פניהם בארץ, דמתעטף ומסתיר פניו בארץ זהו עיקר נפילת אפים שאינו לא קידה ולא פישוט ידים ורגלים כדמוכח לעיל בהדיא, אלא מצלו אצלו במקומם כמו שאנו עושים היום, ובמס' ברכות (ל"ד ב') מייתי לה גבי רצפה של אבנים שאסור להשתחוות עליה דאב"י ורבא אצלו אצלו של אצלו כמשתחוים שלא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים לגמרי כעין השתחויה שבמקדש, והא והא איתא, ודכוותה בעלמא.

ר"ן על הרי"ף מסכת מגילה דף יג עמוד א

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע. כשמרבה בתחנונים על עסקי צבור ובצבור דהויא ליה כסופא אם אינו נענה:

חזינא להו לאב"י ורבא דמצלי אצלו. שמטין על צדיהן כדי שלא יראו כנופלין על פניהם:

ר' אברהם מן ההר מסכת מגילה דף כב עמוד ב

לא אסרה תורה. בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבית הכנסת בדוגמא של בית המקדש: לא [בעי] מטרה צבורא. שאם ילך יעמדו כולם מפניו: פישוט ידים ורגלים [בלבד]. כשהיה נופל על פניו ושאר צבור לא היו עושין כן: ולא משנה. לא היה רוצה לשנות ממנהגו: ואי בעית אימא. שלא היה רגיל ליפול על פניו מפני שהיה אדם חשוב: אלא אם כן נענה. אלא אם כן בטוח במעשיו שיענה בתפלתו: למה זה. אלמא אין לו לעשות:

רבינו חננאל מסכת מגילה דף כב עמוד ב

נפל כ"ע אאפייהו ורב לא נפל משום דרצפה של אבנים הוות קמיה דתניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם. פי' רצפה כדכתיב על רצפת בהט ושש ודר וסוחרת וכדתנין עמוד והפג על הרצפה וברצפה של אבני בית המקדש אתה משתחוה ולא ברצפה זולתי המקדש ואקשינן אי הכי לכ"ע אסיר ופרקינן קמיה דרב הואי איבעית אימא פישוט ידים ורגלים הוה עביד רב וכדעולא דאמר לא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים. איבעית אימא אמאי לא נפיל רב אאפיה משום דר'

אלעזר דאמר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו בצבור א"כ נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך וגו':

תלמוד ירושלמי מסכת עבודה זרה פרק ד הלכה א

ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה יכול לא יתן שני אבנים זו על גב זו ויתן קופתו עליהם ת"ל להשתחות עליה עליה אי אתה משתחוה אבל נותן את את קופתך עליה. עליה אי אתה משתחוה משתחוה אתה על אבני בית המקדש.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ה הלכה יד

כשהוא עושה נפילת פנים אחר תפלה יש מי שהוא עושה קידה ויש מי שהוא עושה השתחויה ואסור לעשות השתחויה על האבנים אלא במקדש כמו שבארנו בהל' עבודת כוכבים ואין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ הוא יודע ק בעצמו שהוא צדיק כיהושע אבל ר מטה פניו מעט ואינו כובש אותן בקרקע, ומותר לאדם להתפלל במקום זה וליפול על פניו במקום אחר. +/השגת הראב"ד/ ואין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן יודע בעצמו שהוא צדיק כיהושע. א"א בירושלמי ובלבד יחיד על הציבור ואית דגרסי ובלבד יחיד בציבור עכ"ל. +

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ז

במה דברים אמורים בשאר (הארצות) אבל במקדש מותר להשתחות על האבנים שנאמר בארצכם בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים אבל אתם משתחווים על האבנים המפוצלות במקדש, ומפני זה נהגו כל ישראל להציע א מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים או מיני קש ותבן להבדיל בין פניהם ובין האבנים, ואם לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן.

פני משה מסכת עבודה זרה פרק ד

עליה אי אתה משתחוה אבל משתחוה אתה על אבני בהמ"ק. הכי איתא בת"כ פ' בהר דלא הקפידה התורה באבן משכית אלא חוץ למקדש:

רב מפקד. ציוה לבית רב אחא וכן ר' אמי לאנשי ביתו כשתצאן לילך לאסיפת אנשים ביום התענית וליפול על פניהם לא תרבעו כמנהג בבתיכם לפי ששם רצפת אבנים היא ויש בה משום אבן משכית וגו':

רבע על סטריה. במקום רצפת אבנים רבץ על צידו בשעת נפילת אפים:

קשיתה קומי ר' אבהו. מ"ט עביד הכי ורבע כאורחיה והכתיב ואבן משכית וגו':

תיפתר בקובע לו מקום. לא אסרה התורה אלא בקובע לו מקום באבן משכית להשתחות שם כדרך שהיה במקדש אבל באקראי בעלמא לא:

והכתיב ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים. משמע שהיה לו קביעות מקום להשתחות שם וכתוב עד הראש וסתם ראש במקרא ראש אבן הוא האבן הראשה היתה לראש פינה ומשני בלבד השתחויה שאינה על הארץ כלומר בהשתחויה בעלמא בלבד היה נוהג דוד שם ושאינה על הארץ והשתחויה שהיא על הארץ הוא דאסירא:

וכי יש השתחויה שאינה על הארץ ומשני אין דכתיב ויכרעו אפים וגו'. והיה נוהג השתחויה שאינה על הארץ וזהו סתם השתחויה וכשהיא על הארץ נאמר בה ארצה כדכתיבא בהאי קרא וכן בכל מקום:

ר' אבהו מוסיף. אשיעור השתחויה קאי כדאמרינן פ"ב דשבועות ואידי דאיירי בהאי קרא נקט לה הכא דר' אבהו מוסיף על שיעור הכתוב דנקט עד להודות לה' כי טוב דכ' שם ור' מנא מוסיף על שיעור השתחויה עד גמרו של הכתוב כי לעולם חסדו. על ישראל ל"ג דלא כתיבא התם:

בבליא תרין מילין סלקין מן גביכון. אלו שני דברים עלו מביניכם מבבל ואנחנו קבלנו מנהג שלכם:

מפשיטותא דתעניתא. השתחויה בפישוט ידיים ורגלים שנוהגין בתענית צבור כדלקמן:

וערובתא דיומא שביעיא. ומנהג ערבה של יום השביעי של חג ומבבל נתפשט מנהג הזה שהיו עושין זכר למקדש. וגרסינן להא בריש פ' לולב וערבה:

אוף הדא מקזתא. אף מנהג הקזה עלה מבבל באיזה יום מקיזין ויום שאין מקיזין כדאמרינן בשלהי פ' מפנין:

ואתיא. הא דאמר מפשיטותא דתעניתא עלה מבבל כהאי דאמר ר' אימי וכו' לא היתרו השתחויה בפישוט ידיים ורגלים אלא לתענית ציבור בלבד:

ובלבד על הצד. שיטה מעט על צידו משום אבן משכית:

כל מי שאינו כשר כיהושע. ואינו מובטח לו שאם יפול על פניו יענהו הקדוש ברוך הוא ויאמר לו קום לך כמו שאמר ליהושע אל יפול:

ובלבד יחיד על הציבור. אל יעשה כן אם אינו מובטח כיהושע אבל יחיד בינו לבין עצמו רשאי:

עלי תמר מסכת עבודה זרה פרק ד

יכול לא יתן שני אבנים זו על גב זו ויתן קופתו עליהם. פירוש כשנותן שני אבנים זו בצד זו וקופתו עליהן הר"ז אבן משכית לשון כיסוי כמו ושכתי את כפי, ואף שהקופה הוא של נצרים מ"מ נקראת אבן משכית בהפעיל שהאבן מסבבת סככה. ונראה דנקיט קופה משום דכן הוא אורחא דמילתא כשקופתו מופשלת לאחוריו והוא עיף לתתו על האבנים, ועאכו"כ כשנותן אבן על שתי אבנים זו בצד זו.

כד תהוון נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כארחכון וכו'. מה שמשמש הפנ"מ במלת נפילת אפיים אינו נכון, שזה היה ההבדל בין בני בבל לבני א"י, שבבבל נהגו בנ"א ורק רב השתחוה בפישוט ידיים ורגלים כמ"ש במגילה כ"ב, אבל בא"י נהגו במפשוטיתא דתעניתא או רביעא על מעיהון, והיינו בפישוט כל הגוף, אלא שאמוראים אחדים לא הוון רבעין כארחיהון או דהוי רבעין על סיטרא מפני חשש אבן משכית אבל בפישוט כל הגוף, עמ"ש בזה בתענית פ"ב הי"ד.

רבי יונה רבע על סיטריה רבי אחא רבע על סיטריה. משמע שרק ר"י ור"א עשו כן אבל שאר בני א"י רבעו כארחון וכדעביד רבי אבהו, כי מנהג זה להיות מטה על צדו עיקרו היה בבבל וכדקאמר לקמן תרין מילין סלקון מן גביכון מפשוטיתא דתעניתא וכו', ומשם עבר לא"י ולא כולן נהגו כן רק רבעו כארחון, ול"ח ברצפת אבנים משום אבן משכית וזה משני טעמים, (א) מפורש בסוגיין דפריך והכתיב ואבן משכית וכו' ומתרץ תיפתר בקובע לו מקום, ונראה ביאורו עפ"י שתרגם אונקלוס ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, "ואבן סגידא" לא תתנו בארעון למסגד עליה, הרי שצריך אבן מיוחד להשתחויה, "אבן סגידא", וכן כתב הרמב"ם בסה"מ ל"ת י"ב שהזהירו מלעשות אבן מוכנת להשתחוות עליה וכו', ובפ"י מהלכות עכו"ם ה"ו כתב אבן משכית וכו', שהיה דרך עכו"ם להניח אבן לפני ע"ז להשתחוות עליה וכו', ומשו"ה דווקא בקובע לו מקום להשתחוות אז הוא "אבן סגידא" המיוחד לזה משא"כ כשמשתחוה על רצפת אבן באקראי בעלמא, זהו טעם אחד. וטעם שני, משום דבני א"י היו סוברים שהאיסור של אבן משכית הוא דווקא באבן מצוירת וכמו שהוא כן שיטת תרגום ירושלמי המיוחס ליב"ע וז"ל, ואבן מציירא לא תתנו בארעון למגחן עלה, ברם סטיו (פירוש רצפה, ראה בעה"ש

בערכו) חקוק בציורין ודיוקנין תשווין בארעית מקדשכון ולא למסגד לה ארום אנא ה' אלהכון, וכן פירש האבן עזרא והסתמך על התרגום הירושלמי עיין שם. ברם זה לדעת תיב"ע ברם לפי דעת שני התלמודים כל רצפת אבנים שהוא מאבני גזית נכללת באיסור של אבן משכית מפני שגם רצפה של אבני גזית מלאכתה נאה ויפה וכמ"ש החינוך ז"ל, ואבן משכית תקרא אבן מצויירת וכן אבני גזית מגוררות במגירה בכלל איסור אבן משכית. ומשרשי המצוה כתב הרמב"ם ז"ל לפי שהיו עושין כן לע"ז ישימו אבנים מצויירות במלאכה נאה לפני הצלם והיו משתחוים עליה וכו'. ומקור דבריו הם ברמב"ם בפ"ו מהלכות עכו"ם ה"ה שכתב כל המשתחוה לה' על האבנים המפוצלות וכו', ובה"ז כתב אבל אתם משתחוים על אבנים מפוצלות במקדש, ואבנים מפוצלות הם אבני גזית כמ"ש ברמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה ה"ח ובכ"מ שם. וכן הוא אומר בסה"מ ל"ת י"ב שהזהירונו מלעשות אבן מוכנת להשתחוות עליה כי כן עושין אבן מצויירת במלאכה מחוכמת לפני הצלם וישתחוו עליה לאותו הצלם וכו'. הנה מבואר שדעת הרמב"ם והחינוך שאיסור רצפה של אבנים הוא דווקא באבני גזית ולא כשכל הרצפה הוא אבן אחת, וכמו כביש של אבן, או כשאינן אבני גזית אלא אחת נכנסת ואחת יוצאת וכדומה. ולא הוצרכו התלמודים לפרש זה כי סתם רצפה הוא של אבני גזית וכמו שהן רצפות שלנו, והטעם הוא כנ"ל דכשהרצפה הוא מאבני גזית היא נכללת באבן משכית ודבר זה מוכרח מהמקרא שהרי דרשנין בארצכם אי אתם משתחוים אבל אתם משתחוים על האבנים שבמקדש, ואי נימא שהאיסור של אבן משכית הוא דווקא באבן מצויירת תיפ"ל שאבני מקדש היו רק אבני גזית אבל לא מצויירות כמ"ש הרמב"ם בה"ז ובפ"א מהלכות בית הבחירה ה"ח, וא"כ מלת בארצכם למה לי, א"ו שגם אבני גזית מלאכתן נאה והן בכלל אבן משכית, שוב ראיתי בספר ברית משה על הסמ"ג ל"ת שקדמני בזה עיין בדבריו.

והנה במנ"ח כתב על דברי החינוך ער"מ בפ"ו מהלכות עכו"ם ושם לא נזכר אבן מצויירת רק כל רצפת אבנים עוברים בלאו זה, וכ"ה בדברי הפוסקים עכ"ל, ובמחכ"ג לא זכיתי להבין שהרי הר"מ כתב מפורש שהאיסור הוא רק באבנים מפוצלות מפני שהן בכלל אבן משכית וכדברי החינוך. וכן הוא בוודאי גם לדעת הפוסקים באו"ח סימן קל"א, ולא הוצרכו לפרש כ"כ משום דסתם רצפה של אבנים הוא אבני גזית וכמ"ש, אולם כ"ז הוא לדעת שני התלמודים אבל לדעת תיב"ע משמע שהאיסור הוא רק באבן מצויירת, ולפי דבריו שאבני ביהמ"ק היו מצויירות בציורין ודיוקנין שוב אין ראייה מדרשת בארצכם אי אתם משתחוים אבל אתם משתחוים על האבנים שבמקדש וכו"ל, שהרי אבנים שבמקדש באמת מצויירות היו ולפיכך צריכים למעוטי מבארצכם. אבל סתם אבני גזית אין איסור משום אבן משכית לדעת תיב"ע וכן היה דעת בני א"י וכמ"ש, ועיין בבעה"טו"ס בפרשת בהר שכתבו שטעם האיסור של אבן משכית הוא משום שיש בו צורה ואם משתחוה עליה דומה שמשתחוה לצורה, וכ"ה בחינוך בטעם השני עיין שם, ועפ"ז נראה ג"כ שהאיסור הוא דווקא באבן מצויירת ולא ברצפה של אבני גזית.

אמר רבי שמואל אנא חמית ר"א רבע כאורחיה. ברם נהוג עלמא כאינך כולהו אמוראי כמ"ש בתענית פ"ב הי"ד, רבעין על מועהין ולא ידעין דהוא תעניתא, ורבעין על מועהין הוא דלא כאורחא אלא כעין רבע על סיטרא, ועמ"ש שם.

והכתיב ויהיה דוד בא עד הראש וכו'. ופירוש עד ראש ההר כמ"ש בתרגום ובמפרשים שם, וקשה ומניין שבראש ההר היו אבני גזית ובסתם אבנים אין איסור וכמ"ש לעיל, וי"ל שאחרי שדוד השתחוה שם בקביעות בוודאי שהיה המקום מרוצף באבנים נאות משום זה אלי ואנוהו.

וכי יש השתחויה שאינה על הארץ ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחו. כלומר דמפסוק זה יש ללמוד כי המלה השתחווי יש לה שתי הוראות, א) השתחויה בפישוט ידים ורגלים, ב) השתחויה בפנים כלפי הארץ ולא בפישוט ידים ורגלים, וכזה בהוריות ד, השתחויה כדרכה הוא דאסור דאית בה פישוט ידים ורגלים שרי, ופירש בתוס' הרא"ש שם דאמרינן בשבועות ט"ז קידה על אפיים, וכה"א ותקוד בת שבע אפים ארצה, אלמא כל קידה הוי אפים שמשתחוה בראשו ומרכין פניו כלפי קרקע. ויש השתחויה דמפרש לה בלא פישוט ידים ורגלים כגון אפים

ארץ ישתחוו לך, ויתשחו לאפיו ארצה, הוא יותר מקידה שמשפיל פניו עד הקרקע. אבל היכא דכתיב השתחוואה סתם היא פשוט ידים ורגלים כדכתיב להשתחוות לך ארצה עכ"ל. ומבואר כי השתחויה שאינה על הארץ היינו קידה שמשפיל פניו עד הקרקע וכמ"ש במקרא ויכרע אפיים ארצה וישתחו, היינו השפלת פנים עד הארץ, וכזה היתה השתחויה של דוד. אולם מה שכתב הרא"ש דהיכא דכתיב השתחוואה סתם היא פשוט ידים ורגלים, הנה בירושלמי כאן מבואר שאף השתחוואה כמו בדוד יש לה גם הוראה של השפלת פנים עד הארץ. ודברי הפנ"ם קשים להולמם.

תרין מילין סלקין מן גביכון מפשוטיתא דתעניתא. וכהיום לא שמענו שנוהגים בזה אף בת"צ חמור, ונראה הטעם משום שאין מי שיראה עצמו כשר כיהושע, ולפיכך אף מי שהוא אדם חשוב אינו נוהג בזה עיין בא"ח קל"א בטור ובב"י. ואין זה ענין להשתחויה ביוה"כ בסדר עבודה ובפיסקא ואנחנו כורעים, שאין זה מגדר תפלה אלא גדר אחר מפני פחד ה' ומהדר גאון, וכמ"ש בסדר עבודה והכהנים והעם כשהיו שומעין שם הנכבד והנורא וכו'. ובר"ה ויוה"כ מתפללים וכן תן פחדך וכו'.

מפשוטיתא דתעניתא. פירוש מפשוטיתא דתעניתא ענינו שצריך שיהיה רבע על סיטריה וכדמסיק ובלבד מן הצד, שבני א"י היו נוהגין להיות רבעין כאורחיהון וכדעביד רבי אבהו וכמו שפירשתי לעיל. ובפנ"מ ובק"ע סוכה פירשו שעלה להן מבבל שלא הותרו השתחויה בפישוט ידים ורגלים אלא בת"צ, ואינו נראה כן ממשמעות הלשון שעלו להם מבבל הלכה שלילית אלא הלכה חיובית שצריכים להיות מטים על צדם בהשתחויה וכדמסיק ובלבד מן הצד, וכמ"ש לעיל.

ובלבד יחיד על הציבור. כלומר שהוא אדם חשוב המתפלל על הציבור ובציבור עיין בב"י שם שמביא בזה פירושי הראשונים עיין שם. ופירוש הפנ"מ אינו ברור, ועמ"ש בסוכה פ"ד ה"א.

ידיד נפש מסכת עבודה זרה פרק ד

משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. יכול אם לא היה כתוב להשתחוות עליה הייתי אומר לא יתן שני אבנים זו על גב זו ויתן קופתו עליהם. תלמוד לומר להשתחוות עליה, עליה אי אתה משתחוה אבל משתחוה אתה על אבני בית המקדש ולא הקפידה תורה על אבני משכית אם תעשה אותן בבית המקדש.

רב מפקד ציוה לבית רב אחא. רבי אמי מפקד לאינשי ביתה ציוה לאנשי ביתו פד תהוון נפקין לתעניתא כאשר תצאו לאסיפת אנשים ביום תענית לא תהוון רבעין פאורחון לא תרבו, תשתחוו שם כמו שאתם משתחוים בבית, כי שם יש רצפת אבנים ותעברו על הפסוק ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. רבי יונה רבע על סיטריה היה משתחוה על צידו רבי אחאי רבע על סיטריה אמר רבי שמואל אנא חמית אני ראיתי את רבי אבהו רבע פאורחיה שהיה משתחוה כהרגלו בבית. אמר רבי יוסי, קשיטה קומי שאלתי לפני רבי אבהו והכתיב והרי כתוב ואכן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה ומדוע לא הטית על צדך? תיפתר העניין יוסבר, לא אסרה תורה אלא בקובע לו מקום ללכת ולהשתחוות, אבל באקראי אין איסור.

ושואל והכתיב והרי כתוב (שמואל ב טו) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים משמע שהיה לו מקום קבוע, ובכל זאת כתוב עד הראש, וסתם ראש הכוונה לאבן כמ"ש אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה, וכן האבן הראשה. ועונה בלבד שתחזייה שאינה על הארץ דוד המלך השתחוה שלא על הארץ. ושואל וכי יש שתחזייה שאינה על הארץ? ועונה אכן, יש השתחויה שאינה על הארץ והראיה מהפסוק (דברי הימים ב ז) ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחו כשכתוב ארצה, אז הייתה השתחויה על הארץ, וכשכתוב סתם, אין הכוונה על הארץ. רבי אבהו מדבר על שיעור השתחויה ואומר מוסיף כלומר, יותר על הזמן שלוקח להגיד הודו לה' כי טוב. רבי מנא מוסיף על כי לעולם חסדו בנוסף לשיעור של רבי אבהו. רבי יוחנן אמר לרבי חיה בר בא, בבלייא תרין מילין סלקין מן גביכון שני דברים העלתם מבבל ואנו קבלנו מכם מפשוטיתא דתעניתא השתחויה בתענית ציבור נעשית בפשיטות ידים ורגלים וערובתא

דְּיוּמָא שְׁבִיעִיָּא וּמִנְהַג עֲרֵבָה בְּשִׁבְעֵי שָׁל חַג הַסֻּכּוֹת בֹּא מִבְּבֶל וּנְתַפְשֵׁט בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל זָכַר לְמִקְדָּשׁ. רַבֵּנָן דְּקִיסְרִין אָמְרִין חֲכָמֵי קִיסְרִיָּה אָמְרוּ אוֹף הֵדָא מִקְזָּתָא גַם מִנְהַג זֶה שֶׁל הַקִּזְזָה דָם, בְּאִיזָה יָמִים מְקִיזִים וּבְאִיזָה יָמִים לֹא וְאֵתִיָּא פִי דְמָר וְהַעֲנִיין שֶׁל פִּישׁוּט יָדִים וְרַגְלִים הוֹלֵךְ בְּשִׁטַּת רַבִּי אֲמִי בְּבִלְיָא בְּשֵׁם רַבֵּנָן דְּתַמְנָן בְּשֵׁם חֲכָמֵי בְּבֶל לֹא הִיתְרוּ שְׁתַּחֲוִיָּה אֶלָּא לְתַעֲנִית צִיבּוֹר, וּבִלְבָד עַל הַצֵּד יִטָּה עַל צִידוֹ מִשּׁוּם אֲבָן מִשְׁכִּית. רַבִּי יִנְאִי זְעִירָא בְּשֵׁם אֲבָהֻתִּיהָ אָמַר בְּשֵׁם אָבִיו כָּל מִי שֶׁאִינוֹ קָשֶׁר כִּיהוֹשֻׁעַ וְאִינוֹ בְּטוּחַ שָׁאֵם יָפוּל עַל פָּנָיו יֹאמַר לוֹ הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כִּמוֹ שֶׁאָמַר (יְהוֹשֻׁעַ ז) קוֹם לָךְ כִּמוֹ שֶׁהִקְבֵּה אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ אֵל יָפוּל כִּי יִכּוֹל לְהַבִּיא לִידֵי חִילוּל ה' וּבִלְבָד יִחִיד עַל הַצִּיבּוֹר כְּלוּמַר, יִחִיד אֵל יָפוּל עַל פָּנָיו לִפְנֵי צִיבּוֹר מִהֲטַעַם שְׂרָאִינוּ, אֲבָל בִּינוּ לְבִין עֲצָמוּ רִשְׁאִי, שֶׁהוּא יֹאמַר לְעֲצָמוּ שֶׁלֹּא נִעְנָה לְפִי שְׂאִינוּ רָאוּי.

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ו

לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל. יִכּוֹל לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ גְּלוּפָה, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ אֲטוּמָה, תִּלְמוּד לומֵר וְכָל תְּמוּנָה. לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ אֲטוּמָה, אֲבָל יִטַּע לוֹ מִטַּע, תִּלְמוּד לומֵר +שֵׁם /דְּבָרִים/ טז כֹּא+ לֹא תִטַּע לָךְ אֲשֶׁרָה. לֹא יִטַּע לוֹ מִטַּע, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ שֵׁל עֵץ, תִּלְמוּד לומֵר כָּל עֵץ. לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ שֵׁל עֵץ, אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ שֵׁל אֲבָן, תִּלְמוּד לומֵר +וִיקָרָא כו א+ וְאֲבָן מִשְׁכִּית. לֹא יַעֲשֶׂה לוֹ שֵׁל אֲבָן אֲבָל יַעֲשֶׂה לוֹ שֵׁל כֶּסֶף, תִּלְמוּד לומֵר +שְׁמוֹת כ כ+ אֱלֹהֵי כֶּסֶף....

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (אפשטיין-מלמד) שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק ד

פסוק ד

(ד). לֹא תַעֲשֶׂה שְׁמָא תֹאמַר אַעֲשֶׂה צוּרָה וְאֶעֱבֹד אוֹתָהּ ת"ל לֹא תַעֲשֶׂה יִכּוֹל צוּרָה אָדָם ת"ל תְּבִנִית זָכַר אוֹ נִקְבָּה יִכּוֹל צוּרָה אֲבָן ת"ל וְאֲבָן מִשְׁכִּית (וִיק' כו א) יִכּוֹל צוּרָה עֵץ ת"ל לֹא תִטַּע לָךְ אֲשֶׁרָה כָּל עֵץ (דב' טז כא) ...

ספרא בהר פרשה ו פרק ט אות ה

(ה) לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִים, זֶה אֶחָד מִן הַשְּׁמוֹת הַמְּגוּנִים שֶׁנִּתְּגַנְּה בָהֶם עִכּו"ם לְשֵׁם מַעֲשִׂי, וּפְסָל וּמִצְבֵּה, מֵה פְסָל אִם עֲשִׂית פְּסָלְתוֹ אִף מִצְבֵּה אִם עֲשִׂיתָה פְּסָלְתָהּ, מֵה מִצְבֵּה בְּבֶל תְּקִימוֹ אִף פְסָל בְּבֶל תְּקִימוֹ, לֹא תְקִימוֹ, אִילוֹ הַמִּרְקוּלִים שֶׁעַל גְּבֵי הַדְּרָכִים, רַשְׁב"ג אָמַר אִילוֹ הַחֲמֻנִים שֶׁבְּרָאשֵׁי הַגְּגוֹת וְאֲבָן מִשְׁכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עֲלֶיהָ, בְּאַרְצְכֶם אִי אֶתֶם מִשְׁתַּחֲוִים עַל הָאֲבָנִים אֲבָל אֶתֶם מִשְׁתַּחֲוִים עַל הָאֲבָנִים שֶׁבְּמִקְדָּשׁ.

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא דף עד עמוד ב

[כו, א] לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִים. זֶה אֶחָד מִעֲשָׂרָה שְׁמוֹת שֶׁנִּתְּגַנְּה בָהֶם עֲבוּדָת כּוֹכָבִים. וּפְסָל וּמִצְבֵּה לֹא תְקִימוֹ לָכֶם. זֶה הַמִּרְקוּלִים שֶׁעַל גְּבֵי הַדְּרָכִים וְהַחֲמֻנִים שֶׁבְּרָאשֵׁי הַגְּגוֹת. וְאֲבָן מִשְׁכִּית. זֶה רִצְפַת אֲבָנִים. לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עֲלֶיהָ. אֲבָל אֶתֶם מִשְׁתַּחֲוִים עַל הָאֲבָנִים שֶׁל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

ילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרסז

אֶת שְׁבִתוֹתֵי תִשְׁמְרוּ (כְּתוּב לְמַעַלָּה בְּרַמְז' תר"ד), כִּנְגֵד זֶה הַנִּמְכָּר לִנְכְרֵי הַכְּתוּב מִדְּבַר שֶׁלֹּא יֹאמַר [הוֹאִיל] רַבִּי עוֹבֵד אֱלִילִים אִף אֲנִי עוֹבֵד אֱלִילִים, רַבִּי מַגְלָה עֲרִיּוֹת אִף אֲנִי אַגְלָה עֲרִיּוֹת, רַבִּי מַחֲלֵל שְׁבִתוֹת אִף אֲנִי אַחֲלַל שְׁבִתוֹת, ת"ל לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם אֱלִילִים וּפְסָל וּמִצְבֵּה לֹא תְקִימוֹ לָכֶם וְאֲבָן מִשְׁכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עֲלֶיהָ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֶת שְׁבִתוֹתֵי תִשְׁמְרוּ וּמִקְדָּשִׁי תִירָאוּ הַזֹּהִיר בּוֹ הַכְּתוּב אֶת כָּל הַמִּצְוֹת, אֲנִי ה' אֲנִי נֹאמֵן לְשֵׁלֶם שְׁכָר:

מדרש הגדול ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

וְאֲבָן מִשְׁכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עֲלֶיהָ.

אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם לוקה. שכן היה דרך עובדי ע"ז להניח אבן לפניה להשתחות עליה, ואינו לוקה אלא אם השתחוה עליה בפישוט ידים ורגלים, אבל שלא בפישוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכת מרדות. והמשתחוה לע"ז בין בפישוט ידים ורגלים בין שלא בפישוט ידים ורגלים, משיכבש פניו בקרקע לה נסקל.

לא תתנו בארצכם. בארצכם אין אתם משתחוין על האבנים, משתחוים אתם על האבנים המפוצלות במקדש. ומפני זה נהגו להציע מחצלאות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הרצופין באבנים, או מיני קש ותבן להבדיל בין פניהם ובין האבנים. לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה, או שוחה על צדו ומטה, כדי שלא ידביק פניו באבן.

חברותא מסכת חולין דף נט עמוד ב

ומשינין: קרנים מפוצלות מחולקות לכמה חלקים בעינין כדי שהם יחשבו כסימן של חיה, ואילו קרני העז אינן מפוצלות ולכן חלבו אסור.

עלי תמר מסכת עבודה זרה פרק ד הלכה א

ואבן משכית תקרא אבן מצויירת וכן אבני גזית מגוררות במגירה בכלל איסור אבן משכית. ומשרשי המצוה כתב הרמב"ם ז"ל לפי שהיו עושין כן לע"ז ישימו אבנים מצויירות במלאכה נאה לפני הצלם והיו משתחוים עליה וכו'. ומקור דבריו הם ברמב"ם בפ"ו מהלכות עכו"ם ה"ה שכתב כל המשתחוה לה' על האבנים המפוצלות וכו', ובה"ז כתב אבל אתם משתחוים על אבנים מפוצלות במקדש, ואבנים מפוצלות הם אבני גזית כמ"ש ברמב"ם בפ"א מהלכות בית הבחירה ה"ח ובכ"מ שם. וכן הוא אומר בסה"מ ל"ת י"ב שהזהירו מלעשות אבן מוכנת להשתחוות עליה כי כן עושין אבן מצויירת במלאכה מחוכמת לפני הצלם וישתחוו עליה לאותו הצלם וכו'. הנה מבואר שדעת הרמב"ם והחינוך שאיסור רצפה של אבנים הוא דווקא באבני גזית ולא כשכל הרצפה הוא אבן אחת, וכמו כביש של אבן, או כשאין אבני גזית אלא אחת נכנסת ואחת יוצאת וכדומה. ולא הוצרכו התלמודים לפרש זה כי סתם רצפה הוא של אבני גזית וכמו שהן רצפות שלנו, והטעם הוא כנ"ל דכשהרצפה הוא מאבני גזית היא נכללת באבן משכית ודבר זה מוכרח מהמקרא שהרי דרשין בארצכם אי אתם משתחוים אבל אתם משתחוים על האבנים שבמקדש, ואי נימא שהאיסור של אבן משכית הוא דווקא באבן מצויירת תיפ"ל שאבני מקדש היו רק אבני גזית אבל לא מצויירות כמ"ש הרמב"ם בה"ז ובפ"א מהלכות בית הבחירה ה"ח, וא"כ מלת בארצכם למה לי, א"ו שגם אבני גזית מלאכתן נאה והן בכלל אבן משכית, שוב ראיתי בספר ברית משה על הסמ"ג ל"ת שקדמני בזה עיין בדבריו.

והנה במנ"ח כתב על דברי החינוך ער"מ בפ"ו מהלכות עכו"ם ושם לא נזכר אבן מצויירת רק כל רצפת אבנים עוברים בלאו זה, וכ"ה בדברי הפוסקים עכ"ל, ובמחכ"ג לא זכיתי להבין שהרי הר"מ כתב מפורש שהאיסור הוא רק באבנים מפוצלות מפני שהן בכלל אבן משכית וכדברי החינוך. וכן הוא בוודאי גם לדעת הפוסקים באו"ח סימן קל"א, ולא הוצרכו לפרש כ"כ משום דסתם רצפה של אבנים הוא אבני גזית וכמ"ש, אולם כ"ז הוא לדעת שני התלמודים אבל לדעת תיב"ע משמע שהאיסור הוא רק באבן מצויירת, ולפי דבריו שאבני ביהמ"ק היו מצויירות בציורין ודיוקנין שוב אין ראייה מדרשת בארצכם אי אתם משתחוים אבל אתם משתחוים על האבנים שבמקדש וכנ"ל, שהרי אבנים שבמקדש באמת מצויירות היו ולפיכך צריכים למעוטי מבארצכם. אבל סתם אבני גזית אין איסור משום אבן משכית לדעת תיב"ע וכן היה דעת בני א"י וכמ"ש, ועיין בבעה"תו"ס בפרשת בהר שכתבו שטעם האיסור של אבן משכית הוא משום שיש בו צורה ואם משתחוה עליה דומה שמשתחוה לצורה, וכ"ה בחינוך בטעם השני עיין שם, ועפ"י נראה ג"כ שהאיסור הוא דווקא באבן מצויירת ולא ברצפה של אבני גזית.

אמר רבי שמואל אנא חמית ר"א רבע כאורחיה. ברם נהוג עלמא כאינך כולהו אמוראי כמ"ש בתענית פ"ב ה"ד, רבעין על מועהין ולא ידעין דהוא תעניתא, ורבעין על מועהין הוא דלא כאורחא אלא כעין רבע על סיטרא, ועמ"ש שם.

והכתיב ויהיה דוד בא עד הראש וכו'. ופירוש עד ראש ההר כמ"ש בתרגום ובמפרשים שם, וקשה ומניין שבראש ההר היו אבני גזית ובסתם אבנים אין איסור וכמ"ש לעיל, וי"ל שאחרי שדוד השתחוה שם בקביעות בוודאי שהיה המקום מרוצף באבנים נאות משום זה אלי ואנוהו.

וכי יש השתחויה שאינה על הארץ ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחו. כלומר דמפסוק זה יש ללמוד כי המלה השתחוה יש לה שתי הוראות, א) השתחויה בפישוט ידים ורגלים, ב) השתחויה בפנים כלפי הארץ ולא בפישוט ידים ורגלים, וכזה בהוריות ד, השתחויה כדרכה הוא דאסור דאית בה פישוט ידים ורגלים שרי, ופירש בתוס' הרא"ש שם דאמרינן בשבועות ט"ז קידה על אפיים, וכה"א ותקוד בת שבע אפים ארצה, אלמא כל קידה הוי אפים שמשתחוה בראשו ומרכין פניו כלפי קרקע. ויש השתחויה דמפרש לה בלא פישוט ידים ורגלים כגון אפים ארץ ישתחו לך, ויתשחו לאפיו ארצה, הוא יותר מקידה שמשפיל פניו עד הקרקע. אבל היכא דכתיב השתחוואה סתם היא פישוט ידים ורגלים כדכתיב להשתחוות לך ארצה עכ"ל. ומבואר כי השתחויה שאינה על הארץ היינו קידה שמשפיל פניו עד הקרקע וכמ"ש במקרא ויכרע אפיים ארצה וישתחו, היינו השפלת פנים עד הארץ, וכזה היתה השתחויה של דוד. אולם מה שכתב הרא"ש דהיכא דכתיב השתחוואה סתם היא פשוט ידים ורגלים, הנה בירושלמי כאן מבואר שאף השתחוואה כמו בדוד יש לה גם הוראה של השפלת פנים עד הארץ. ודברי הפנ"ם קשים להולמם.

תרין מילין סלקין מן גביכון מפשוטיתא דתעניתא. וכהיום לא שמענו שנוהגים בזה אף בת"צ חמור, ונראה הטעם משום שאין מי שיראה עצמו כשר כיהושע, ולפיכך אף מי שהוא אדם חשוב אינו נוהג בזה עיין בא"ח קל"א בטור ובב"י. ואין זה ענין להשתחויה ביוה"כ בסדר עבודה ובפיסקא ואנחנו כורעים, שאין זה מגדר תפלה אלא גדר אחר מפני פחד ה' ומהדר גאונו, וכמ"ש בסדר עבודה והכהנים והעם כשהיו שומעין שם הנכבד והנורא וכו'. ובר"ה ויוה"כ מתפללים וכן תן פחדך וכו'.

מפשוטיתא דתעניתא. פירוש מפשוטיתא דתעניתא ענינו שצריך שיהיה רבע על סיטריה וכדמסיק ובלבד מן הצד, שבני א"י היו נוהגין להיות רבעין כאורחיהן וכדעביד רבי אבהו וכמו שפירשתי לעיל. ובפנ"מ ובק"ע סוכה פירשו שעלה להן מבבל שלא התירו השתחויה בפישוט ידים ורגלים אלא בת"צ, ואינו נראה כן ממשמעות הלשון שעלו להם מבבל הלכה שלילית אלא הלכה חיובית שצריכים להיות מטים על צדם בהשתחויה וכדמסיק ובלבד מן הצד, וכמ"ש לעיל.

ובלבד יחיד על הציבור. כלומר שהוא אדם חשוב המתפלל על הציבור וביציבור עיין בב"י שם שמביא בזה פירושי הראשונים עיין שם. ופירוש הפנ"מ אינו ברור, ועמ"ש בסוכה פ"ד ה"א.

רמב"ן דברים פרשת שופטים פרק טז פסוק כב

והנה זו מצוה מבוארת מן ואם מזבח אבנים תעשה לי. אבל מה שאמר בתורה (שם כו א) ופסל ומצבה לא תקימו לכם, הם פסל ומצבה להושיב הפסל על המצבה לע"ז, כי שם בענין ע"ז דיבר הכתוב. אבל יאמר (שם) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, אפילו לשמים, מפני שהוא נראה כעובד לשכיות ההם, כטעם האשרה שהיא מחוקות העמים:

ר' חיים פלטיאל ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

(א) ואבן משכית. זו היא הרצפה דמצופה בזכוכית וכשמשתחוה נראה כמשתחוה לפניו ומשכית משמע לשון שסוכין בו.

דעת זקנים מבעלי התוספות ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

(א) ואבן משכית. אבן שיש בו צורה ובנ"א מסתכלין בה ומשתחווים עליה ודומה שמשתחוה לצורה ומשכית ל' שכיח שהכל סכין ביופיה:

הדר זקנים ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

(א) ואבן משכית. יש לפרשו לשון סכיה וראיה אבן שיש בה צורה ובני אדם אליה צופים והמשתחוה לה כאלו משתחוה לצורה:

פענח רזא ויקרא פרשת בהר

ואבן משכית, יש מפרשים לשון סוכה ברוח הקודש דהיינו אבנים שיש בהם צורות באופן שסוכין ומסתכלין בהם ומכאן שאין עושין רצפה לפני ארון הקודש שנופלים שם לתחנון, מרבי:

רבינו בחיי ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

ואבן משכית לא תתנו. אפילו לשמים. מנהג עובדי ע"ז היה שהיו מציירין אבן בציור נאה ונותנין האבן לפני הצלם ומשתחווים עליה לפניו, וזה כענין המצבה שאסרה תורה אפילו לשמים, וכן נטיעות אילן אצל המזבח, כי כל זה נהגו בהם עובדי עכו"ם. ודרשו בספרא: (ט, ה) "בארצכם להשתחוות עליה". בארצכם אי אתם משתחווים אבל אתם משתחווים על האבנים שבבית המקדש.

אברבנאל פרשת יתרו

וטעם המצוה הזאת לדעת הרב המורה הוא כדי שלא יבואו לעשות באבנים צורות ע"א מפותחות וחקוקות בהן כמו שהיו עושים עובדי ע"א במזבחותיהם ונקרא זה בתורה אבן משכית והוא דעת אמתי

אלשיך פרשת בהר

כי אם גם מצבה או אבן משכית, כל כך העבודה זרה מאוסה לפני כי גם מה שאינו לשם עבודה זרה כי אם להשתחוות עליה לה' לא ארצה על היות דברים הנעשים לעבודה זרה:

אדרת אליהו ויקרא פרק כו פסוק א

ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים אבל אתם משתחווים על אבנים שבמקדש בפישוט ידים ורגלים: [כי אני ה' א]:

הכתב והקבלה שמות פרשת כי תשא פרק לג פסוק כב

וכן אבן משכית שהוא לרד"ק תאר לאבן מצוייר בצורות שונות המושכות אליהן עיני כל רואיהן (בעטראכטונגספאלל), וכן כח המעיין והמשקיף נקרא שכו' (פאָרשטעללונסקראפט) מי נתן לשכו' בינה, וכמו שנאמר משרש בלה, בלתי בשמן רענן (ע"ש במבאר) ככה מן שכה שכו', והוא פעל יוצא (אנשויליך מאכען):

הכתב והקבלה ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

(א) ואבן משכית. ת"א ואבן סגידא, כוונתו לפרש משכית לשון השתחוויה אף שהשי"ן היא שמאלית, שרשו שכך בשי"ן ימנית, אשר תמצית ענינו השפלת הדבר, כמו וחמת המלך שככה, שהוא היפך מן ותעל חמתו, התגברות החמה נקראת עליה, והשפלתה שכך, וכן וישכו המים שהוא היפך מן התגברות ועליית המים, ואמר מהטמנת הפח והמוקש מתחת לארץ כשך יקושים (ירמיה ה' כ"ו), כי מדרך המוקשים לשומם במורד המקומות כמה שכתב היעלה פח מן האדמה, והנה השתחוויה היא השפלת הקומה, ומזה הבין אונקלס מלת משכית ותרגמו סגידא.

רש"ר הירש ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

ואבן משכית. הוראת "משכית" איננה וודאית. אפשר, שהתיבה נגזרה מן "שכת - סכת", שהוא השורש של "הסכת": להקשיב ולשים לב. לפי זה, אבן משכית היא אבן המעוררת תשומת לב: אבן שהונחה בתוך האדמה כדי להפנות את תשומת הלב אל המקום הזה. דומה לכך תהיה הוראת הביטוי, אם "משכית" הוא לשון יחיד של "משכיות"; לפי זה, נגזרה התיבה מ"שכה", שהוראתו בארמית היא: לראות; ומשמעות "אבן משכית": אבן שמסתכלים בה. אונקלוס מתרגם: "אבן סגידא"; תרגום זה מתאים לתכלית האמורה כאן בפסוק: להשתחות עליה; ולפי זה אפשר, ש"שכת" קרוב ל"סגד" - ומשמעותו: להשתחוות. התוכן ההלכתי של האיסור איננו מוטל בספק. הוא אוסר להניח אבן לתוך האדמה ולהשתחוות עליה לה' בפישוט ידים ורגלים; איסור זה נוהג בארצכם - בכל הארץ מחוץ למקדש. רק במקדש מותרת השתחויה לה' על גבי ריצפת אבנים (עי' מגילה כב ע"ב).

מלבי"ם ויקרא פרשת בהר

ומ"ש אבן משכית לא תתנו בארצכם מבואר דבבהמ"ק שרי ולרש"י הטעם כדי שלא יעשה דוגמת מקדש כמו שנאסר לעשות תבנית היכל ואולם ולרמב"ם משום חק עובדי כבשים. ועי' בירושלמי שם ה"א:

מלבי"ם ביאור המילות יחזקאל פרק ח פסוק יב

(יב) בחדרי משכיתו. שם שכה בא על הבנת הלב וכח הדמיון דברים הגיונים בדרך הציור, והיו רגילים להגביל לזה ציורים גשמיים, אבן משכית, חדרי משכית, ר"ל מצויירים בתמונות מגבילות אל הרוחניות:

משך חכמה בראשית פרשת חיי שרה פרק כד פסוק נב

(נב) וישתחו ארצה לה'. למעלה (פסוק כו) כתוב "וישתחו לה'" ולא "ארצה". נראה ד"דמשך אליעזר" - 'שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים' (יומא כח, ב), והיה יודע מאברהם שאבן משכית אסור אף לשמים. לכן ברחוב כתוב "וישתחו לה'". אבל כאן בבית לבן "וישתחו ארצה" - שלא על הרצפה - "לה'".

וזה הלימוד לא נזכר גבי האבות, משום שהאבות הם המרכבה [מדרש רבה פרשת לך לך], והיה אצלם כמו במקדש. רק כאן, שאליעזר הלך מארם חוץ לאברהם, כתוב הדין הזה דעל רצפה אסור להשתחות, ודו"ק.

רד"צ הופמן פרשת יתרו

יחד עם זאת חיפשו המפרשים טעמים נוספים לאיסור זה. רמב"ם (198) אומר שזוהי הרחקה - שלא יבואו לעשות בהן צורה ותהיה אבן משכית, כמנהג עובדי ע"ז.

רד"צ הופמן פרשת בהר

איסור אבן משכית (במדבר לג, נב) לפי ספרא ומגילה כב, ב הוא איסור לרצף באבנים שטח אדמה מחוץ למקדש ("משכית" מן שכה = שכך, כסה), כדי להשתחוות עליו לפני ה'. ייתכן שהיה מנהג לציין שטח ארץ שמצאוהו ראוי לעבודת ה' על - ידי כיסוי באבנים או באבן אחת גדולה ולהבדילו מן הסביבה, כדי להשתחוות עליו לפני ה', והתורה אסרה לעשות זאת מחוץ למקום הנבחר לה'. ה' בוחר לו את המקום, לעשות אותו מקום תפילה ואסור לנו לבחור אותו כרצוננו; ראה דברים יב, ד ואילך. אם אנו משתחוים במקומות שאינם מובדלים על - ידי אבן משכית, הרי אנו עושים זאת, כפי שמעיר הירש, משום שרואים אנו באותו שטח חלק מסביבת

בית - המקדש. לפי ביאור זה מקביל איסור זה לצו החמישי "ומקדשי תיראו". מתוך יראת - כבוד כלפי המקום אשר ה' בחר בו, אין לנו להפריש מקום אחר כמקדש. התרגום של אונקלוס, "ואבן סגידא" (= אבן להשתחוות עליה) נראה כמתאים לדעה זו. אבל יונתן, הבין כנראה, את הפסוק באופן אחר, שהרי הוא מתרגם: "ואבן מצייר לא תתנון בארעכון למגחן עלה ברם סטיו חקיק בציורין ודיוקנין תשוון בארעית מקדשיכון ולא למסגוד לה". לפי תרגום זה פירוש "אבן משכית": אבן חקוקה ציורים (מן "שכה" = הסתכל, השוה במדבר לג, נב). הביטוי "למגחן עלה" בא ללמד שגם השתחווייה פשוטה, בלי פישוט ידים ורגלים, אסורה. הביטוי "השתחויה" מציין גם כריעה פשוטה, כפי שאנו למדים מירושלמי עבודה זרה ד, א. אבל במקדש מותר היה לעשות סטיו בציורין ודמויות. "סטיו" מציין, ברגיל, אולם של עמודים (1(στόα). ברם, הפיסקה "לא למסגד לה", אומרת, שגם במקדש אסורה ההשתחווייה על אבנים בעלות צורות, ולכן נראה שלפי תרגום יונתן יש בפסוק שלפנינו שני לאוין: מחוץ למקדש אסור להעמיד אבנים "למגחן עלה", כלומר: אפילו לשם כריעה פשוטה; ואילו במקדש היה זה מותר אבל אסור "למסגד לה" (בתפילה); ואם כן, היה פישוט ידים ורגלים בפני הציורים אסור. קרוב לוודאי, שיונתן שאב את ביאורו מתוך מכילתא דרבי ישמעאל, שאינה מצויה אצלנו, ואנחנו מחזיקים בביאור זה של "אבן משכית", משום שיש לו סמך בס' במדבר לג, נב (כך מבאר גם הרשב"ם). אולם ייתכן, שגם הספרא וגם התלמוד כיוונו לביאור זה, אלא שהתורה השתמשה במלת "אבן משכית" מפני שהיה מנהג להעמיד אבנים מצוירות לציון מקומות התפילה; מכל - מקום אסורה ההשתחויה גם על אבנים אחרות. כנראה, שלפי תרגום יונתן מתכוון הכתוב לאסור אבן מצוירת כדי להרחיק את פולחן האלילים. וזה גם נרמז בתרגום ירושלמי "ואבן דטעו"2), אבן של הטעות, כלומר: של עבודה זרה. הפשיטתא מתרגמת: "וכאפא דסגדתא לא תעבדון בארעכון ולא תסגדון להון". גם היא, כמו יונתן, הבינה שיש כאן שני איסורים, אבל מתרגמת "אבן משכית" כאונקלוס. מלבד זה נראה שיונתן ופשיטתא הבינו, ש"לא תעשו לכם אלילים ופסל" הוא הלאו הראשון, ו"לא תקימו לכם" מוסב רק אל "מצבה". - "כי אני ה'". נימוק לכל שלושת הלאוין: ד - ה. שמירת שבת ומורא מקדש (ראה לעיל יט, ל). שתי מצוות חשובות אלו חזרו ונשנו כאן, כדי להניח אותן ליסוד כריתת הברית. המלה "שבתותי" כוללת כאן בוודאי גם שמיטות ויובלות.

תורה תמימה ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

ואבן משכית - אמר עולא, מלמד שלא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד^(ב) [מגילה כ"ב ב']:

בארצכם להשתחות עליה - עליה אי אתה משתחוה בארצכם, אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש^(ג) [מגילה כ"ב ב']:

להשתחות עליה - אמר עולא, לא אסרה תורה השתחויה אלא בפישוט ידים ורגלים^(ד) [שם שם]:

להשתחות עליה - יכול לא יתן שני אבנים זו על גב זו ויתן קופתו עליהם, ת"ל להשתחות עליה, עליה אי אתה משתחוה אבל נותן אתה קופתך עליה^(ה) [ירושלמי ע"ז פ"ד ה"א]:

תורה תמימה - הערות ויקרא פרשת בהר פרק כו פסוק א

(ב) פירש"י לא אסרה תורה בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבית הכנסת דוגמת של מקדש, עכ"ל. ונראה כונתו עפ"י המבואר בדרשה שבסמוך עליה אי אתה משתחוה בארצכם אבל אתה משתחוה על האבנים של בית המקדש, וא"כ אי אפשר לומר שכונת התורה לאסור כאן אבן משכית לעבודת כוכבים, משום דלפי זה לא שייך למידק הא במקדש מותר, אלא ע"כ כונת התורה לאסור רצפת אבנים להשתחות לה' דוגמא שבמקדש, ועיין מש"כ באות הסמוך.

ועיין במג"א סי' קל"א ס"ק כ' דבבתי כנסיות שלנו המרוצפות בלבנים מותר להשתחות עליהם בתפלת כורעים, ואין איסור משום אבן משכית, יען כי אבנים לחוד ולבנים לחוד, וכמ"ש (ס"פ נח) ותהי להם הלבנה לאבן, עכ"ל. ויותר היה לו להביא מתו"כ פ' מצורע, וחלצו את האבנים, יכול אפי' לבנים ת"ל אבנים. ולפי"ז יתיישבו הרבה ענינים שהעירו הפוסקים בענין זה, כמו שנביא בסמוך אות ד' בשם תוס' ורא"ש, והכ"מ פ"ו ה"ז מע"ז העיר בענין כלל הכריעות שבתפלות, כיון דלתוס' ורמב"ם ורא"ש יש איסור אפי' בהשתחויה בלא פישוט ידים ורגלים, יעו"ש. אבל לפי המבואר דעל רצפת לבנים מותר לעולם משום דאין זה בכלל אבן משכית ניחא הכל, דאצלנו הרצפות של לבנים:

ג) הלשון צריך תקון קצת, וכן צ"ל, בארצכם אי אתה משתחוה על האבנים אבל אתה משתחוה על האבנים שבביהמ"ק, וטעם הדבר, מפני דהא דאסור להשתחות על האבנים חוץ לביהמ"ק הוא מפני החשד שלא יאמרו שמשתחוה לאבנים שכן הוא מדרך העובדי כוכבים להניח אבן להשתחות עליה, ולפי"ז במקדש שהכל יודעים שאין עבודה שם בלתי לה' לבדו אין חשש איסור בזה, ועיין ברמב"ם פ"ו מע"ז:

ד) דכך מורה פעל השתחויה, כמש"כ בפרשה וישב להשתחות לך ארצה, והיינו בפישוט ידים ורגלים. -

ועיין בתוס' ורא"ש כאן שכתבו דמדרבנן יש איסור אף בלא פישוט ידים ורגלים, והקשו לפי"ז האין אנו נופלים על הפנים בבתי כנסיות שלנו המרוצפות באבנים, ותיצו דמצדדי אצדודי, שמטין על הצד, עכ"ל. ועיין מש"כ לעיל אות ב' דבבתי כנסיות שלנו המרוצפות בלבנים בלאו הכי שרי:

ה) אלו לא היו כתוב אלא לא תתנו הייתי אומר דאפי' שתי אבנים זו בצד זו ליתן קופתו עליהם הקפידה התורה, אבל מכיון שנאמר להשתחות שמעיין דרך כדרך שהם משתחוים. ומבואר מכאן דעל השתחויה למרקוליס חייבה התורה, כיון דבזה דרך העובדי כוכבים, ומבואר בע"ז נ"א א' אלו הן אבני בית מרקוליס אחת מכאן ואחת מכאן ואחת על גביהן:

רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת מגילה (לפי דפי הרי"ף) גמרא דף יג עמוד א

[מגילה כב/ב] רשאי ליפול על פניו, לבזות עצמו בפני הצבור לבקש עליהם רחמים אלא אם כן יודע בעצמו שהוא חשוב כיהושע שאמר לו [יהושע ז'] קום לך למה זה אתה נופל על פניך וגו' נמצא שנענה וכיון שנענה כבוד הוא לו ולא בושת אבל אם אינו חשוב כל כך שמא לא יענה ויתבייש. דמצלי אצלו, כלומר שהיו מסדרין [נ"א: מצדדין] עצמן לצד שמאלם ולא היו לגמרי כובשין פניהם בקרקע משום האי טעמא דאדם חשוב שאינו רשאי ליפול על פניו, ותימה הוא למה לא הביא הרב אלפאסי ז"ל הא דעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד כלומר הא דכתיב [ויקרא כ"ו] ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה ודרשין מיניה בארצכם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבנים שבמקדש ומפרש בגמרא שלא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים, וי"ל משום דלא שכיחי רצפות אבנים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות גם אין דרך לעשות פישוט ידים ורגלים.

שיטה מקובצת מסכת ברכות דף לד עמוד ב

חזינא לאב"י ורבא דמצלו אצלו. פירוש כשנופלים על פניהם היו מטין על צדיהם. אית דאמרי טעמא משום דאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון. ואחרים אומרים דרצפת אבנים היתה שם ואסור להשתחוות כנגדה דמרבינן ליה מאבן משכית:

רבינו חננאל מסכת מגילה דף כב עמוד ב

גופא רב איקלע לתענית צבור קם קרא בספרא במקום כהן ואפילו רב אמי ורב אסי כהני חשיבי מיכף הוו כייפי ליה ושמואל דהוא כהן לא הוה התם פתח בריך חתים לא בריך. נפל כ"ע אאפייהו

ורב לא נפל משום דרצפה של אבנים הוות קמיה דתניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם. פי' רצפה כדכתיב על רצפת בהט ושש ודר וסוחרת וכדתנינן עמוד והפג על הרצפה וברצפה של אבני בית המקדש אתה משתחוה ולא ברצפה זולתי המקדש ואקשינן אי הכי לכ"ע אסיר ופרקינן קמיה דרב הואי איבעית אימא פישוט ידים ורגלים הוה עביד רב וכדעולא דאמר לא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים. איבעית אימא אמאי לא נפיל רב אאפיה משום דר' אלעזר דאמר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו בצבור אא"כ נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קום לך וגו'.

ת"ר קידה על אפים כריעה על ברכים השתחויה פישוט ידים ורגלים. וכולהו מקראי. לוי אחוי קידה קמיה דר' ונפל ואיטלע והאי גרמא ליה והא"ר אלעזר לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה כו' ואסיקנא בתחלת ר"י*) ישמעאל רבי אמי בשם רבן דתמן לא התירו השתחויה אלא לתענית צבור ובלבד על הצד. ר' ינוי זעירא בשם אבהתיה כל מי שיפול על פניו ואינו כשר כיהושע [שאם יפול על פניו] יאמר לו מן השמים קום לך אל יפול ובלבד יחיד על הצבור. רב מפקד בב' רב אחא. ורב [אמי] מפקד לאינש בייתיה כד דהוון נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כאורחכון. ר' יונה ורב אחא רבעין על סטרהון. אמר ר' שמואל חמית ר' אבהו רבע כי אורחיה.

בית הבחירה למאירי מסכת מגילה דף כב עמוד ב

המשתחוה על אבן משכית או על רצפה של אבנים אפי' לשם לוקה שנ' ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה מ"מ בבית המקדש מותר להשתחוות על רצפת אבנים שבו הרי לא נאמר אלא בארצכם בארצכם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על רצפת אבנים של בית המקדש ומ"מ לא נאמר אלא בפשוט אבל אם השתחוה בלא פשוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא שאסור ומכין אותו מכת מרדות ומכאן כתבו גדולי המחברים שנוהג' במקום שיש בבתי כנסיותיהם רצפה של אבנים שנותנין שם מחצלאות או מיני קש ותבן כדי להבדיל ביניהם ובין האבנים ואם לא היה שם דבר החוצץ הולך למקום אחר שאין בו רצפה ומשתחוה או שוחה בהטייה על צדו וכן כתבו גדולי המחברים ונראה שהם פי' מה שנ' כאן חזינא להו לאב"י ורבא דמצלי אצלו"י על רצפה של אבנים כלומר ומפני איסור השתחויה דרצפה היו עומדין מוטין ומ"מ יש שפרשוהו על זה שאמרו שאין אדם חשוב רשאי להחזיק עצמו בפרהסיא כחסיד כל כך שיהיה נופל על פניו בצבור בשביל כל הצבור אא"כ הוא בטוח בעצמו שיענה ואמרו על זה שהם היו נוהגין לעמוד בהטייה הא כל יחיד בעצמו מותר והוא שאמרו בתלמוד המערב ובלבד ביחיד על הצבור ויש מי שאומר ששליח צבור בזמן הזה שדנין אותו כאדם חשוב הואיל ולשם כל הצבור הוא מתפלל אין לו ליפול בתחנה אלא בהטייה וכן המנהג מ"מ אני אומר הואיל והכל יודעין מה שהוא אומר ודבר קבוע לכל הוא ואין אחד משנה ממטבע חבירו אין קפידא בכך ומ"מ המנהג נאה ומקובל וקצת חכמי האחרונים כתבו שאף עשיית רצפה של אבנים אסורה ודווקא בבית הכנסת אבל בבית מותרת הרי אינה עשויה להשתחוה אלא לדריסת הרגל ויש מתירין אף בבית הכנסת אא"כ במקום שההשתחוה מצויה מתוך דברים אלו למדת שבתחנה אין ראוי לאדם שיהא נופל על פניו לגמרי אלא מטה לצדו ונהגו לנטות לצד שמאל רמז שהוא נכנע לבוראו מצד הסיבה של חירות ר"ל שמאותו צד שהוא מראה חירות יהא נכנע בו לבוראו:

רב ניסים גאון מסכת ברכות דף לד עמוד ב

אמר ר' חייא בריה דרב הונא חזינא לאב"י ורבא דכי נפלי על אנפיהו מצלו אצלו"י. איתא במס' מגילה בפ' הקורא את המגילה עומד יושב (דף כב) רב איקלע (לבית) [לבבל] בתענית צבור נפל כולי עלמא על אפייהו רב לא נפל מאי טעמא רצפה של אבנים היתה ומשום אבן משכית אית דאמר דמשום האי טעמא הוה אב"י ורבא מצלו אצלו"י. במס' ע"ז בגמ' דבני מערבא בפ' ר' ישמעאל (הלכה א) אמרו עליה אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבני בית המקדש רב מפקד לדבי רב אחא ר' אמי מפקד לאנשי ביתיה כד תהוון נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כאורחכון ר' יונה רבע על סיטריה ר' אחא רבע על סיטריה:

פסקי ריא"ז מסכת מגילה פרק ג הלכה ב

ט. אסור להשתחוות בפישוט ידים ורגלים על גבי רצפת אבנים 52 שנ' 53 ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, ולא אסרה תורה אלא השתחוויה בפישוט ידים ורגלים 54, שלא היו משתחוים בפישוט ידים ורגלים אלא במקדש, ושלא במקום רצפת אבנים מותר להשתחוות בפישוט ידים ורגלים בכל מקום.

פסקי ריא"ז - הערות מסכת מגילה פרק ג הערה 54

54 משמע דבלא פישוט ידים ורגלים אין איסור בזה, אבל הרמב"ם בה' עכו"ם פ"ו ה"ו כ' ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן כו' שהיא השתחוויה האמורה בתורה, משמע דאיסורא איכא אף בלא פישוט ידים ורגלים, וראה כס"מ שם ותוס' ורא"ש ומאירי, ואולי אף רבנו סובר דאיכא בזה איסור מדרבנן.

(מחבר "פרי מגדים") ראש יוסף מסכת מגילה דף כב עמוד ב

שם ואבע"א רב בפישוט ידים כו' חזינא לאב"י ורבא דמצלי אצלו יש לי בכאן הרהורי דברים אמרתי אשיחה וירוח לי הנה התוספת ד"ה ואבע"א כתבו דלתירוצא קמא אף בלא פישוט ידים (רק קידה על אפים היינו פניו דבוקת בקרקע ועומד על רגליו וכדומה) מדרבנן אסור אטו כל גופו שטוח דזה מ"ה לוקה ומש"ה לא מצי לשנוי דרב בפישוט דכ"ע איך נפלו ומדרבנן ליתסר וכ"פ הרמז"ל בפ"ו מה' עכו"ם הלכה ח' יע"ש וע"ש בכ"מ דאב"י ורבא אצלו היינו בלא פישוט ידים ורגלים רק קידה אפים ואפ"ה אצלו דאל"ה אסור מדרבנן ויש לראות א"כ איך כתב שם הרמז"ל בה"ז בהשתחוויה כולו בפישוט ידים ורגלים אצלו שרי אימא מדרבנן אסור וכתב הכ"מ מאב"י ורבא והא התם בלא פישוט ידים ורגלים איירי וי"ל דיליף כמו בלא פישוט דאסור מדרבנן שרי אצלי ה"ה בפישוט ודוחק ומ"ש הלח"מ בה' עכו"ם שסותר הר"מ לה' תפלה פ"ה הלכה י"ד כבר תירץ הכ"מ יע"ש ועב"י א"ח קל"א בשם הג"א בס"פ תפלת השחר מפרש אב"י ורבא אצלו בלא הי' רצפת אבנים דאסור מדרבנן שמא נבנה עלי' למטה כו' ומש"ה אצלו שרי משא"כ רצפה ממש אפילו אצלו אסור כיון דמ"ה אסור (ויראה דמדרבנן אסור אצלו כה"ג) או אב"י ורבא קידה הי' דאין איסור מ"ה א"כ בפישוט ידים ורגלים ומש"ה אצלו שרי הא פישוט אסור אצלו דלא כמ"ש הרמז"ל פ"ו מעכו"ם ה"ז ולפ"ז קידה על אפים לחוד נמי דמדרבנן אסור דוקא כשיש רצפה להדיא הא בלא רצפה ומחשש' שמא יש תחת' רצפה הוה גזרה לגזרה ולא גזרינן ומש"ה לתי' קמא קמי' דרב הוה וכ"ע בלא פישוט ידים ורגלים נפלו וכה"ג לא גזרינן כאמור ועיין א"ח בש"ע קל"א במ"א אות ב' טעם ההטייה כבס"ח ובהג"ה כוונתו בס"ח המחבר אדם חשוב ומש"ה נהגו כולם כן עמ"א אות י"ט ואמנם מ"ש ובהג"ה היינו אבן משכית ובאמת נפילת אפים שלנו הוא יושב על הספסל ופניו שוחה שרי וי"ל כמ"ש באות כ' דבנ"א כה"ג שאין דבוקת נמי יע"ש ועיין שם ס"ח בהג"ה ביו"כ מציעין עשבים לכאורה טורח זה כשנופלים בפישוט אבל מנהגינו רק בקידה על אפים א"כ הוה רק מדרבנן וכשאין רצפה שרי דהוה גזרה לגזרה כמ"ש לעיל בסמוך ומיהו במ"א שם אות כ"ב משמע דאיסור תורה יש דאין קרקע מפסקת יע"ש ראי' מכלים וכעת אין הזמן מספיק לעיין בכלים ומ"מ הב"י כתב דחששא הוא שמא יש תחתיו אבן הוה דרבנן ופר"ח א"ח ה' נשיאת כפים לא יש ת"י כעת לעיין ב'.

ודע דהמשתחוה בפישוט על רצפת אבן (לא לבינה עמ"א שם) לוקה מ"ה ונ"מ האידנא פסול לעדות מ"ה הוא דוקא כשכל גופו שטוח על האבן ודבוקה בה הא מקצת גופו על הקרקע בלא אבן ומקצת עם פניו דבוקת באבן רצפה אין לוקה מ"ה שכ"כ הרמז"ל פ"ו מה' עכו"ם הלכה וי"ו שיהא כל גופו עלי' האבן שכן פירוש אבן משכית להשתחוות עלי' יורה כן ומ"ש בה"ח לע"ז משיכבש פניו בקרקע נסקל כתב הפר"ח חלק א"ח (ה"פ דפוס קארלסרוא עם ביאור ה' עכו"ם יש ת"י כעת) שהוציא כן מפ"ק דהוריות דאעפ"י שהי' השתחוי' בלא פיו"ר עע"ז מקרי יע"ש ומ"מ י"ל מנ"ל דבעינן שיכבש פניו בקרקע דוקא וי"ל דנהי דבא בקבלה פירוש לא תשתחוה לאל אחר לא בעינן פיו"ר מ"מ פניו דבוקה בקרקע מקצת השתחוי' ומפני שדברים אלו צ"ע

בש"ס ולי העני דרכי החכמה נעלמו ממני לכן אמרתי אין עת האסוף פה אולי אזכה לפרשו במקום אחר כראוי בזה:

מהר"ם שיק מסכת שבועות דף טז עמוד ב

גמ' השתחואה זו פשוט ידים ורגלים וכו' להשתחות לך ארצה. [הנה] רש"י בהוריות [דף ד' ע"א] מייתי קרא דוישתחו אפים ארצה [בראשית י"ט, א']. ובס' מנחת חינוך [מצוה כ"ח] הקשה באמת כן על הש"ס [דהכא] למה יליף מקרא דמאחר בפ' וישב [בראשית ל"ז, י'] ולא הביא הקרא דמוקדם בפ' וירא דוישתחו אפים ארצה. אמנם התוס' הרא"ש בהוריות והובא בס' הורה גבר אדרבה הקשה על רש"י שם דמלשון זה אדרבה משמע דיש השתחואה בלא פשוט ידים ורגלים אלא בהרכנת הראש כמו קידה, אלא שהוא יותר מקידה שמשפיל פניו עד הקרקע, וא"כ מקרא דוישתחו אפים אינו מוכח כלל אלא אדרבא, וא"כ רק מקרא דהבוא נבוא ילפינן דסתם השתחואה הוא פשוט ידים ורגלים, ומזה משמע ממש כפי' בעל מנחת חינוך הנ"ל ע"ן שם מדכתיב בחלום השתחואה סתם, ויעקב פתר השתחואה ארצה מוכח דבכלל סתם השתחואה גם פשוט ידים ורגלים בכלל, אבל בוודאי מצינו גם לשון השתחוי' על שחי' מועטת כדמוכח מוישתחו אפים גם בשאר מקומות, ולכך לקולא ולחומרא לחומרא מקשינן, לענין מצוה אמרינן דבעי' פשוט ידים ורגלים, אבל לענין ל"ת אמרינן לחומרא דאפילו בלא פשוט ידים ורגלים רק באבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, אמרינן מייתורא דעליה משמע היינו שטוחה עליה לגמרי, דעל בסמוך כמו דפירש"י דמארצה ילפינן פשוט ידים ורגלים, ועלי' וארצה נראה דיש להם כוונה אחת, ואם כן אדרבה מדאיצטריך עליה באבן משכית מוכח דבעלמא בל"ת אפילו בלא פשוט ידים ורגלים אסור, כנלע"ד נכון. [חי' המצוות כ"ח]

שפת אמת מסכת מגילה דף כב עמוד ב

שם בגמ' ותניא ואבן משכית כו' לכאורה הא דמייתי ברייתא זו מיותר ונראה משום דה"א דדוקא בא"י אסור מדכתי' בארצכם להכי מייתי הברייתא דבארצכם איצטריך לאפוקי מקדש דוקא ולא למעט חו"ל וכ"כ הט"א, מיהו מה דמייתי הגמ' הך דעולא א"י למה וי"ל דאי לאו הא דעולא הי' אפ"ל דדוקא כשעושה אבן משכית בכוונה כדי להשתחוות עלי' אסר הכתוב ולא ברצפה דעלמא אבל מדבריו של עולא נראה דבסתם רצפה נמי אסור:

שם בגמ' לא אסרה תורה אלא פשוט ידים ורגלים הקשה בט"א מ"ש דבע"ז נסקל בהשתחואה אפי' בלא פשוט כמ"ש הרמב"ם בה' ע"ז (פ"ו ה"ח) [וכדאי' בהוריות (ד') ע"ש] ואפשר משום דהכא כתי' בארצכם להשתחוות עלי' למדין גז"ש מהתם דכתי' להשתחות לך ארצה [ואף על גב דבארצכם אצטריך למעט במקדש מ"מ איכא למילף נמי הא] אבל השתחואה סתם דלא נזכר בה ארץ היא אפי' בלי פשוט, ובס' קרית ספר ביאר הטעם דדרך עבודה זרה בכך והוא תמוה דדין השתחוי' הוא אפי' אין דרך עבודתה בכך ע"ש בהוריות:

שם בגמ' ואבע"א אדם חשוב שאני אפשר דלא נאדי בשינויא דהכא מהך דלעיל דרצפה של אבנים היתה אלא דלמאי דפרכין לעיל למה לא נפיל על אפי' בלא פשוט ידים ורגלים ע"ז מתרץ דאדם חשוב אסור ליפול על אפי' ג"כ ברצפה של אבנים דנפיל על אפי' דאדם חשוב הוי כמו פשוט יו"ר דעלמא ומייתי עלה דיהושע דנפילת אפים דאדם חשוב יש לו מעלה יתירתא [ובזה הי' מיושב דברי רב נטרונאי שהביא הטור (סי' קל"א) ע"ש שנדחק הב"י בכוונתו]:

שם בגמ' אלא א"כ נענה כיהושע כו' פי' רש"י למה כו' אלמא אין לו לעשות, ואין מובן דלולי דבריו משמע כפשטא דהראי' מיהושע היא שמצינו לפעמים מי שנופל ע"פ ונענה וכ"נ שהבין רש"י בתענית, ולתרץ פירש"י כאן י"ל דבאמת יהושע מצד עצמו נענה אבל כאן שהי' דברים בגו בחרם עקן משום הכי לא נענה [כדאי' בסנהדרין (יא) שלא השיב לו הקדוש ברוך הוא מי חטא] לכך נאמר לו למה זה אתה נופל כיון שאדם גדול הוא ובדבר הזה א"י להיות נענה למה נופל אבל בשאר הדברים שנענה שפיר יפול:

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות דף כא עמוד א

ובמשנה (יומא דף סו א) בידיו של השעיר, איתא "והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים שם המפורש יוצא מפי כהן גדול היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ובירושלמי (יומא פ"ע ה"ז) איתא "הקרובים היו נופלים על פניהם והרחוקים היו אומרים בשכמל"ו". ומבואר מזה דילפינן מקרא דכי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו חיוב שבח והודאה לשם השם, אלא דההודאה מתחלקת דהעומדים בעזרה כורעים ומשתחוים ואומרים בשכמל"ו, ואילו הרחוקים דהיינו העם שעומדים מחוץ למקדש אינם אלא משבחים ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ובביאור החילוק בין העומדים בעזרה לבין העם העומדים מחוץ למקדש נראה דבעצם מקרא ד"כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו" ילפינן חיוב כיבוד ושבח להזכרת השם, וכריעה והשתחואה הויין קיום של כיבוד ושבח לשם המפורש. ומעיקר הדין השומע את השם המפורש חייב תמיד להשתחוות, אלא דאסור להשתחוות על אבנים מחוץ למקדש, וכדתניא (מגילה דף כב ב) "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, אי אתה משתחוה בארצכם אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש", וע"כ רק הקרובים חייבים להשתחוות כששומעים שם המפורש.

ועיין ברמב"ם (פ"ב מהל' עבודת יוה"כ ה"ז) וז"ל כל הכהנים והעם העומדין בעזרה כשהן שומעין את השם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה כורעין ומשתחווין ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו עכ"ל, ומבואר שהרמב"ם סובר דילפינן דין דאורייתא מהפסוק ד"כי שם ה' אקרא וגו'", שחייבים להשתחוות ולכבד את השם המפורש. ונראה דמשום כך סובר הרמב"ם דהדרשה דילפינן בסוגיין לברכת התורה לפניה מהך קרא דכי שם ה' אקרא וגו' אינה אלא אסמכתא מדרבנן, כי עיקר הפסוק מיירי בהזכרת שם המפורש ולא בת"ת.

והנה יש לחקור בדין העם ששומעים את השם המפורש והם עומדים בהר הבית האם הן רק עונין בשכמל"ו או שאף משתחוים. דיש לחקור באיסור השתחואה על אבנים הנלמד מקרא ד"ואבן משכית לא תתנו בארצכם" האם האיסור הוא להשתחוות אא"כ הוא משתחוה במקום שיש קיום השתחואה דהיינו רק בעזרה וכדכתיב בקרא "והשתחוית לפני ה' אלוך". וכן משמע קצת מדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' תמידים ומוספים ה"ז) שהדגיש "ומשתחוה ויוצא", דמשמע דחל קיום השתחואה דוקא בעזרה. ולפי"ז נראה דהעומדים בהר הבית רק עונים בשכמל"ו. או האם האיסור דהשתחואה על אבנים חל רק בארצכם, כלומר בגבולין מחוץ למקדש, ובהר הבית מותר להשתחוות, וממילא העם שבהר הבית מחייבים להשתחוות כששומעין את השם מכיון דליכא איסור. וצ"ע (69).

ובאיסור אבן משכית יש לעיין האם מותר להשתחוות לאדם ע"ג אבן משכית במקדש - דיל"ע האם עובר באיסור השתחואה על אבן משכית או לא, דאי נימא דבמקדש לא נאמר איסור השתחואה באבן משכית דבקרא כתיב בארצכם י"ל דאף בכה"ג דמשתחוה לאדם נמי אינו עובר באיסור. משא"כ אם אינו מותר להשתחוות על אבן משכית אלא בעזרה בלבד משום דחל בעזרה קיום מצות השתחואה לה' אזי י"ל דבעינן קיום השתחואה בכדי להתיר האיסור, והיכא דמשתחוה לאדם דליכא קיום השתחואה עובר באיסור השתחואה על אבן משכית ואף על פי שמשתחוה במקדש. ועיין ברמב"ם פ"ו מהל' עבודת כוכבים ה"ז וז"ל אבל במקדש מותר להשתחוות על האבנים שנאמר בארצכם בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים המפוצלות במקדש עכ"ל. ומשמע דחל דין חילוק מקומות באיסור השתחואה באבן משכית דבגבולין חל איסור אבן משכית משא"כ במקדש. ולפי"ז י"ל דמותר להשתחוות על אבנים בהר הבית, ואף כשמשתחוה לאדם. אמנם מגירסת הרמב"ם מכת"י תימן (וכן היא גירסת הרמב"ם במהדורת שבת פרנקל) "אבל במקדש מותר להשתחוות לה' על האבנים", משמע דההיתר להשתחוות על אבנים במקדש הוא משום שחל קיום השתחואה

לה'. ולפי"ז מותר להשתחוות רק בעזרה וההיתר להשתחוות על אבנים הוי רק כשמשתחוה לה' ולא כשמשתחוה לאדם(70).

רשימות שיעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות - הערות דף כא עמוד א

70) ועיין בספר עבודת המלך על הרמב"ם (שם) שדן אם עובר באיסור השתחואה באבן משכית רק כשמשתחוה בגבולין על אבן משכית לה' או אף אם משתחוה על אבן משכית לאדם. וכתב שם דרבינו זצ"ל הביא ראייה מגירסת הרמב"ם בכת"י דהאיסור הוא רק במשתחוה לה' על האבן. ומשמע דיסוד האיסור אינו אלא במה שהוא קיום השתחואה במקדש דזהו מה שנאסר מחוץ למקדש. וע"כ האיסור מה"ת אינו אלא בפישוט ידים ורגלים דקיום השתחואה שבמקדש הוא בפישוט ידים ורגלים. ואמר רבינו דעפי"ז מוסבר המנהג דליטא דנשים אינם נוהגות ליפול כורעים בסדר העבודה דחזרת הש"ץ ביוה"כ, משום דעזרת נשים דבביהכ"נ מכוונת כנגד עזרת נשים שבמקדש והעזרת נשים במקדש לא נתקדשה בקדושת העזרה, וקיום השתחואה אינה אלא בעזרה, וממילא דקיום השתחואה שבמקדש היה רק לגברים. וע"כ בזה"ז רק הגברים כורעין בשעת העבודה דחזרת הש"ץ זכר למקדש ולא הנשים.

הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות דף לד עמוד ב

אין ענין אצלו"י להשתחוויה בתפילה אלא אגב גררא נקט ומרצפות אינן אבן משכית

"דמצלי אצלו"י". איירי הכא בנפילת אפים והיינו דדרכם היה בישיבה על הארץ ורק הרב היה יושב על כר, וא"כ כשנפלו על פניהם היה זה על הקרקע ולכך נצרכו להטות על צידי הגוף, שלא יהא פניהם על הקרקע (ועי' בזה במנהגי תימן). אך בימינו המנהג הוא על השולחן ול"ש כ"ז. ולא בהשתחואה של תפילה, כמבואר בפרק הקורא עומד (כב ב) שלא השתחוו משום שאסור להשתחוות על אבן משכית.

ולכן נהגו בהשתחואות של ר"ה ויו"כ ששמים סדין וכדו' לחצוץ בינו לקרקע בכריעות. אך בזה"ז שישנם מרצפות קרמיקה וכדו'

העשוין מסיד ומלט וכדו' אי"ז בכלל איסור אבן משכית ואי"צ לפרוס חציצה על הקרקע, (אמנם אם יש אבן שם הרי י"ל דהעפר בטל לגביו, ולכך נהגו לפרוס דבר שאינו בטל להאבן בודאי).

דף על הדף מסכת מגילה דף כב עמוד ב

הריב"ש (סי' תיב) כתב: והרב רבי יצחק בן גיאת ז"ל כתב בשם רב שרירא ז"ל דאב"י ורבא חיישי לאבן משכית אפילו לא היתה שם רצפת אבנים לפניהם, שמא היתה שם וחרב המקום ונבנה עליה כשהיא שם. אבל דעת הר"ם ז"ל דכל שיש דבר מפסיק בין פניו והאבן משכית אינו אסור, שכתב שלכך נהגו לשום מחצלאות או גמי בבתי כנסיות שהם רצופות באבנים. עכ"ל הריב"ש.

ובשו"ע (או"ח סי' קל"א ס"ח) כתב בסתמא: אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו כשמתפלל על הצבור, אלא אם כן הוא בטוח שייענה כיהושע בן נון עכ"ל. והשמיט כל ענין אבן משכית.

והרמ"א שם הוסיף: וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו בפישוט ידים ורגלים אפי' אם אין שם אבן משכית (הגהות אשר"י סוף פרק תפילת השחר וריב"ש סי' תיב), אבל אם נוטה קצת על צידו מותר אם אין שם אבן משכית, וכן יעשו ביו"כ כשנפלין על פניהם אם יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע וכן נוהגין (מרדכי) עכ"ל, המתבאר מדבריו דפסק כהמחמירים, שלא ליפול בפישוט ידים ורגלים אפי' אין שם אבן משכית ורק בהטיה שרי.

ובט"ז (ס"ק ט"ו) כתב על דברי הרמ"א 'אם יציעו שם עשבים' צ"ל או יציעו וכו' וזה מועיל אפי' ביש שם רצפה של אבן, כ"מ במרדכי. עכ"ל. דהיינו דגורס ברמ"א דביו"כ אם מטלים על צידם שרי (אף בלא שטיחת עשבים), או יציעו שם עשבים ואז שרי אף בלא הטיה.

וכן במג"א (שם ס"ק כב) הביא דבקצת ספרים הגיהו כך. ומבאר דדוקא על הקרקע אוסר בלא הטיה שמא יש רצפת אבנים תחתיו ונבנה עליו, דקרקע לא חשיבא הפסק, שארצו של בית כמוהו עד התהום כדאיתא פט"ו דכלים, אבל עשבים חשיבי הפסק. עכ"ל.

וכתב המחצית השקל שם, דט"ס מש"כ במג"א 'דכלים', וצ"ל 'דאהלות', והוא שם (משנה ה), דתנן התם חצצו מארצו [פי' הרע"ב שכיסה קרקע הבית בנסרים או יריעות] וכו', טומאה בבית, כלים שבחצץ [פי' כלים שתחת היריעות או הנסרים] אם יש במקומן טפח על טפח ברום טפח טהורים [דהוי אוהל וחוצץ בפני הטומאה], ואם לאו טמאים, שארצו של בית כמוהו עד התהום. עכ"ל המשנה. הרי דיריעות ונסרים אין חוצצים, ה"ה הכא דעפר וקרקע שע"ג רצפה אינו חוצץ, משא"כ עשבים חוצצים. והא דנסרים ויריעות אינן חוצצין, ע"כ צ"ל לדברי המג"א דמיירי שהנסרים והיריעות קבועים בקרקע ע"י יתידות וכדו' דהוי כקרקע. עכ"פ מוכח דקרקע ממש אינו מפסיק, משא"כ עשבים דהוי תלוש, ומפסיק. עכ"ד מחצית השקל.

וכתב בשו"ת לבושי מרדכי (ח"א או"ח סי' קד) דחייבים להבין סברא בזה, מדוע עשבים הם הפסק יותר מנסרים ויריעות, ועוד שהרמב"ם [הבאנוהו לעיל] כתב שגם מחצלאות מהני, ולכאורה מאי שנא מנסרים ויריעות? ומבאר הלבושי מרדכי, דהסברא תלוי' האם מבטלים אותו גבי קרקע (וכדמצינו גבי סוכה, דכרים וכסתות לא בטילי גבי קרקע, ועפר וצורות בטלי), ונסרים ויריעות הרגילות לקבעם ולבטלם לקרקע, על כן בטלים לקרקע ואינם חוצצים, ועשבים אינם רגילים לקבעם ולבטלם לקרקע ולא בטילי, וחייצי. וגם מחצלאות דהרמב"ם יש לפרש בכהאי מינא דלא רגילים לבטלם. ובפרט לפי מש"כ הפמ"ג דהטעם משום מראית העין, ובעינן היכרא, י"ל דדוקא דבר שאין רגילים לבטלו ע"ג רצפה הוי היכרא, ולא דבר הרגיל לבטלו. ולפ"ז, אסר להם שם דלא מהני לפרוס ביוה"כ יריעות עור במקום העשבים, דהיריעות הללו בכל חדרים גדולים ישנם שטוחים בזה"ז. ואם משום דחיישי לעפר ואבק שומר מצוה לא ידע דבר רע. עכ"ד.

ובקובץ תפארת בנים (ע' קלא) האריך חכ"א הרבה בענין זה, וכתב דעפ"י דברי הלבושי מרדכי הנ"ל יצא, דלכאורה לא יועיל ביוה"כ פ ברצפת "פיוסי" או בשטיח וכדו'.

ולהלן שם (ע' קלה) כותב בשם ספר נר מצוה (סי' י'):

ובעיקר ענין שטיחת עשבים או מחצלאות, זה פשוט דכשאין לו כל הנ"ל, יכול לחצוץ בטליתו על פניו, כדי שלא ידביק פניו לרצפה, ומהני. וכ"כ הרמ"א להדיא (בדרכי משה סי' תרכא אות ו). וכ"כ יוסף אומץ [האן] (סי' תתקעג) דיקסא פניו עם הקיטל. ע"כ. וכ"כ נכדו בנוהג כצאן יוסף (הל' יוה"כ סי' יט). וכ"כ השל"ה (ח"א שער האותיות אות ק, קדושה [נג: (הראשון)]), דאם אין

מחצלאות וכדו' יקח כנף מטליתו, ויעשה הפסק בין פניו לאבנים כשמשתחוה. ע"כ. וכ"כ אליה רבה (סי' קלא ס"ק טו) ומטה אפרים (סי' תרכא סעי' יד). ובספר בית יחזקאל (ח"א פרק ז אות יט) כתב דבטלית של מצוה הוי בזיון, וודאי אסור לעשות כן עכ"ד וצ"ע.

דף על הדף מסכת מגילה דף כב עמוד ב

בגמ': השתחוואה זו פישוט ידיים ורגלים שנאמר הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה.

וברש"י: ארצה משמע כולו שטוח ארצה.

בספר "דף על הדף" למסכת ברכות (לד ע"ב) הבאנו דבספר עובר אורח להגאון האדר"ת זצ"ל (עמוד סד - ה) מביא דהגאון ר' עזרא אלטשולר זצ"ל הרב מקאלטענאן בזאמוט ומח"ס תקנת עזרא אמר לו ששמע מהנצי"ב מוואלוז'ין זצ"ל בשם הגאון הר' דוד לוריא זצ"ל, דאיך הביאה הגמרא ראי' מפסוק זה, והרי באותה פרשה כתיב מקודם (בפסוק ט) השמש והירח וגו' משתחווים לי, ולא כתיב שם ארצה.

ותירץ דאדרבא, ראיית הגמרא היא, מזה שכשיוסף סיפר חלומו אמר משתחווים לי ולא אמר ארצה, ואח"כ כשיעקב גער בו קאמר משתחווים לך ארצה, ולכאורה איך הוסיף יעקב אבינו על מה שלא אמר יוסף, אלא ודאי שהשתחוואה היינו השתחוואה בפישוט ידיים ורגלים והיינו ארצה, וע"כ ידע יעקב שזה ודאי היתה כוונת יוסף רק לא הזכיר זאת, וע"כ שפיר אמר דבר זה ולא הוסיף כלום.

ובזה מיושב גם מה שהקשו שמצאנו הרבה פסוקים שלא כתוב ארצה, ולהנ"ל מפסוק זה ילפי' דגם היכן דלא כתוב ארצה, כמו כאן כשיוסף סיפר חלומו ודאי כן הי', וה"ה בשאר המקומות עיין שם.

וכתב הרה"ג ר' יצחק אריה ארליך שליט"א, שבזה יש ליישב גם מה שהקשה הגאון ר' יעקב יהודה אויש זצ"ל מפראג, והובאה קושייתו בקובץ כרם שלמה (שנה כא קובץ א עמוד יב) דמדוע הביאה הגמרא פסוק זה ולא הביאה הפסוק הנכתב קודם בפרשת וירא (בראשית יח) וישתחו ארצה.

ובקובץ ג' שם (עמוד נג) הוסיף עוד חכם אחד להקשות מכמה פסוקים הנכתבים קודם הפסוק המובא בגמרא כאן, בפרשת חיי שרה (כד, נב) אצל אליעזר, ובפרשת וישלח (לג, ג) אצל יעקב, ומדוע לא יליף מאחד מהפסוקים האלו.

אך לפי הנ"ל שפיר י"ל דאמנם בפסוקים האלו כתיב וישתחו ארצה, מ"מ הי' אפשר לומר דהיות ומצאנו גם פסוקים דכתיב השתחויה ולא כתיב ארצה, א"כ במקום שכתוב ארצה הי' פישוט ידיים ורגלים, ומקום דלא כתיב ארצה אין הכוונה בפישוט ידיים ורגלים, וע"כ הביאה הגמרא פסוק זה שיעקב גער ביוסף ויעקב אמר להשתחות לך ארצה, אף שיוסף לא קאמר דבר זה,

וודאי שיעקב לא הוסיף מעצמו מידו, אלא ודאי סבר יעקב שגם להזכיר השתחוויה בלי להזכיר ארצה ג"כ הכוונה פישוט ידים ורגלים וכנ"ל, וע"כ שפיר הביאה הגמרא דוקא פסוק זה.

חברותא - הערות מסכת סוטה דף מח עמוד ב

(100). כתב הרמב"ן [שמות כ' כ"ב] שנחלקו רבי יהודה ורבי נחמיה אם נאמר האיסור לבנות באבני גזית רק במזבח, או גם בבנין הבית.

ובטעם האיסור הביא דעת הרמב"ם במורה נבוכים שהיא הרחקה שלא יעשו בהם צורה ותהיה אבן משכית, ודעת האבן עזרא שלא ישאר חלק מהאבן כפסולת באשפתות, וחלקה השני במזבח. ודעת הרמב"ן כי הברזל מסמל חרב והוא מחריב העולם, לכן לא יובא בית ה'.

עלי תמר מסכת סוכה פרק ד הלכה א

מפשיטותא דתעניתא וערובתא דיומא שביעייא. כלומר, ששני דברים אלו לא התפשטו מלכתחילה אלא בבבל, ומשם התפשטו לא"י, וכמו גזירת שמן של דניאל שלא נתפשטה ברוב הציבור, כמ"ש בשבת פ"א וכמו שפירש הפנ"מ, ופירוש ערובתא דיומא שביעייא היינו בגבולין וכמ"ש בבבלי. ופירוש מפשיטותא דתעניתא מבואר בע"ז ריש פ"ד, וכ"ה שם, רב מפקד רבי אמי מפקד, כד תהוון נפקין לתעניתא לא תיהוון רבעין כארחכון. רבי יונה רבע על סיטריה, רבי אחאי רבע על סיטריה, ברם רבי אבהו רבע כארחיה. כלומר רב ורבי אמי צוו במפשיטא דתעניתא בת"צ יש להטות על הצד משום אבן משכית, ורבי אבהו לא חש לזה אלא רבע כארחיה, במפשיטותא בלי להטות על הצד עיין שם. הרי שרבי אבהו תפס מנהג א"י הקדום לא להטות על הצד. אולם רבי יונה ורבי אחאי כבר קבלו מנהג בבל בזה. וזהו מה שאמר כאן מפשיטותא דתעניתא כלומר שתהיה על הצד. ובפנ"מ וקה"ע העיקר חסר בפירושם. ולשון הגמרא בע"ז שם, ואתי כ"י דמר רבי אמי בבליא בשם רבנן דתמן, לא הותרה השתחוויה אלא לת"צ, ובלבד על הצד, והר"ז משמע כמ"ש.

עלי תמר מסכת תענית פרק ב הלכה יד

רבעין על מעיהון. בע"ז פ"ד ה"א, רב מפקד לבית רב אחי, רבי אמי מפקד לאינשי ביתיה, כד תהוון נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כארחכון. רבי יונה רבע על סיטריה ר"א רבע על סיטריה. אמר שמואל אנא חמי רבי אבהו רבע כארחיה. ומבואר כאן שלא נקבע ההלכה כר"א אלא כאינון כולהו אמוראי, ורבעין על מעיהון הוא דלא כאורחא אלא כעין רבעין על סיטרא, וכ"ה במגילה כ"ב עיין שם. ובגיטין מ"ז, דאמר ר"ל כרסי כרי, וכתבו התוס' דרכם היה לשכב על בטנם כמ"ש בזבחים ה', ר"ל רמי אמעוה ומקשה. והנה מ"ש דרמי ר"ל על מעוהי, על בטנו, וכן פירש רש"י בזבחים, שוכב על בטנו ופניו כלפי קרקע, צ"ע מהירושלמי כאן דמשמע דרמי על מעוהי ר"ל על הצד ולא על בטנו ממש ופניו כלפי קרקע, שהרי יש בזה חשש של השתחוויה על אבן משכית, ומשום כן מדייקת הגמרא אמעוה ומקשה. גם מ"ש התוס' דרכם היה לשכב על בטנם, מהירושלמי כאן משמע שלא היה דרכם לשכב על מעיהון אלא רק ר"ל עשה כן כיוצא מן הכלל. ויש להוסיף דרשב"ל ברוב ענוותנותו ראה עצמו כתלמיד בישיבת ר"י ולא רצה לשבת על גבי הספסל כגיסו וחברו ר"י, ועל הארץ היה קשה לו לשבת, ולכן הוה רמא על מעוהי ומקשה.

א"ל ר"מ בגי מודעתין דהוא תעניתא רביעין על מעיהון ולא ידעין דהוא תעניתא וכו'. הפירוש הנכון הוא כקה"ע, וכן פירש האו"ז בסוף הלכות ר"ח. אולם אינו מדויק התרגום של רביעין על מעיהון, נופלים על פניהם, שכן רביעין על מעיהון ביאורו השתחוויה בפישוט ידים ורגלים על המעים כי בזה היו מנהגים חלוקים בין בבל לא"י, שבבבל היו נופלים רק על פניהם כמ"ש במגילה כ"ב, ורק בנוגע לרב ישנה דעה שהיה משתחוה בפישוט ידים ורגלים, אבל בא"י כל הציבור השתחוה בפישוט כל גופו ושם לא היה המושג נפילת אפיים קיים, אלא מפשוטיתא דתעניתא רביעין על מעיהון. אלא שהיו אומרים אחדים שלא היו רביעין על מעיהון מפני חשש אבן משכית אלא שהיו רביעין על סיטריהון או באיזה שינוי שהוא, אבל היתה השתחוויה בפשוט

כל הגוף כמו שמבואר כ"ז בע"ז פ"ד ה"א ע"י שם. ועיי"ש שרבי יונה רבע על סטריה ובוודאי נהג גם בנו רבי מני כמוהו. ועפ"י מדויק הלשון בגין מודעתין דהוא תעניתא רביעין על מעיהון, מלשון זה משמע שרק העם רבע על מעוהי אבל רבי מנא רבע על סיטרי.

והפירוש הוא שר"מ היה סובר שאף שמתענין בר"ח אבל אין לעשות השתחוויה בפישוט ידים ורגלים בגלל כבוד ר"ח. ולפיכך הוא שואל למה עושים העם כן. אם תאמר בגין מודעתון דהיא תעניתא ולא יקילו בתענית מפאת שהיום הוא ר"ח דבר זה אינו מסתבר ולא ידעין דהוא תעניתא כשאר תעניות בתמיה, הרי הדבר מפורסם. ע"ז א"ל שמפני כן רביעין על מעיהון להודיעך שקורין ברכות וקללות אף שר"ח איקרי מועד וביום שמחתכם, כמ"ש בספרי פרשת בהעלותך, והיה סברא לומר שאף שמתענין מ"מ יש לקרות בר"ח.

עלי תמר מסכת עבודה זרה פרק ג הלכה ג

ביומוי דרבי יוחנן שרון ציירין על כותלא ולא מיחו בידיהו. בקטע ירושלמי כת"י יש כאן המשך של מאמר שני שנשמט בירושלמי שלפנינו ע"י המילים האחרונות הדומות, וז"ל, ביומוי דרבי אבון שרון ציירין על פסיפס ולא מחי בידן (י"נ אפשטין ז"ל בתרביץ תרצ"ב). רבי אבון הוא מדור הרביעי והחמישי של אמוראי א"י. רואין איפה שבימי ר"י התחילו לצייר צורות בע"ח ואדם רק על הכתלים ולא על רצפת פסיפס, אולם בזמן מאוחר התחילו להתיר לעצמם לצייר אף על רצפת פסיפס ואף בזה לא מיחו בידם. וביאור הדברים, שאף לצור בסממנים על הקירות ועל הלוחות שמותר מדינא, וכמו שהביא המאה"פ דעת הרמב"ם בזה בפ"ג מהלכות ע"ס ה"י, אף בזה יש לפקפק וכמ"ש בראב"ד ובכ"מ שם, ברם אלו שנהגו כן לא מיחה ר"י בידן, אולם לא התירו לעצמם לצייר אף בפסיפס צורת בע"ח ואדם מפני שנאמר בסוף בהר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה ותרגם יב"ע, ואבן מציירא לא תתנון בארעכון למגחן עלה וגו', וכן פירש הרשב"ם והאבן עזרא. והנה לשון הרמב"ם בסה"מ ל"ת י"ב, שהזהירונו מעשות אבן מוכנת להשתחוות עליה אפילו היה זה לאל י"ת שלא יתדמה לע"ז, כי כן עושים אבן מצויירת במלאכה מחוכמת לפי הצלם וישתחוו עליה לאותו צלם וכו'. משמע שהאיסור של האבן משכית הוא רק במתכוון להשתחוות לשם ה'. אולם לשון רבותינו בעה"תו"ס שם, ואבן משכית אבן שיש בה צורה ובנ"א מסתכלים בה ומשתחוין עליה ודומה שמשתחוים לצורה, המשכית לשון שכיח שהכל סוכין ביפיה עכ"ל. וכ"ה בתוס' הדר זקנים, יש לפרשה לשון סכיה וראיה אבן שיש בה צורה ובני אדם אליה צופים והמשתחוה לה כאלו משתחוה לצורה עכ"ל. משמע מלשונם שאיסור השתחויה לאבן משכית אף בלי שיתכוון לעבודת השם אלא כל שכופף עצמו להסתכל בה אסור שדומה שמשתחוה לצורה, ולשון הפענח רזא, ואבן משכית אבנים שיש בהן צורות באופן שסוכין ומסתכלים בהן, ומכאן שאין עושים רצפה לפני ארון הקודש שנופלים שם לתחנון עכ"ל. משמע ג"כ שסובר כבעלי התוס' שכל שהוא לשם הבטה אסור שדומה למשתחוה. ומעתה מבואר שאף שלא מחה ר"י בידיהם לצייר ע"כ הכתלים אבל לא ציירו ע"ג רצפת פסיפס מפני חשש של שחיה והשתחוויה עליהם. אולם בימי רבי אבון התירו לעצמם אף לעשות רצפת פסיפס ומפני שהיו סוברים שכל האיסור אינו אלא רק במתכוון לשם להשתחוות לשם עבודת השם, וכמו לדעת רש"י ושאר ראשונים שפירשו אבן משכית רצפה מכוסה באבנים שבוודאי האיסור הוא רק השתחוויה לשם עבודת ה'. ואחרי שנהגו כן לא מיחה רבי אבון בידם, ומפני שתפס עיקר כשיטת הרמב"ם שאין האיסור אלא בהשתחוויה לשם ה' ומ"מ נראה שלא היה דעתו נוחה בזה.

והנה רי"נ אפשטיין העיר שברצפת פסיפס של ביהכנ"ס בבית אלפא מתקופת האמוראים האחרונים מצויירים אדם ובע"ח כמו שיראה הרואה בספר הישוב כרך א ח"א עמוד ט"ז לוח ג, ברם ספק גדול אם היה דעת החכמים נוחה מזה כי יתכן שהיה ביהכנ"ס של הלועזים. אכן זה ברור שבנפילת אפים לא השתטחו בשטח הציור כי לא היה תופס רק חלק מביהכנ"ס כמו שנראה מהציור. או מי שהיה משתחוה היה פורס בגד על המקום וכמ"ש בסימן קל"א. ודע שבת"י הנ"ל מסיים, ברם סטיו חקיק בצירין ודיוקנין תשון בארעות מקדשיכון ולא למסגד לה,

ולכאורה לא מצאתי זה בשום מקום ולא נפנית לחפש. ועוד הרי כמה השתחויות היו בעזרה וכמ"ש בכמ"ק משמ"ע ואין אנו יכולים לעלות ולראות ולהשתחוות לפניך וצ"ע. ור"נ אפשטיין העיר שאנו מוצאים בפסיפס שבביהכנ"ס בנערך שנחקו צורות אלו בכוונה עיין שם. והטעם שבימי ר"י לא התירו לעצמם לצייר אף בפסיפס מפני שיש בזה איסור אבן משכית וכנ"ל, אולם בימי ר"א התירו אף זה שכן אין איסור בזה אלא ההשתחוויה על אבן משכית.

מ"ש לעיל בענין בתי כנסיות של הלועזים, מבואר בסוטה פ"ז ה"א שהיו הדיוטים ובורים שאף ק"ש היו קורין ביונית, ובמגילה פ"ד ה"ג ובתוספתא שם שלא היו יודעין לקרות בתורה בפרשת השבוע אלא ג פסוקים הראשונים עיין שם.

ויש אולי להוסיף ולבאר ההבדל שעל כתלים מותר לצייר ועל פסיפס יהיה אסור עד שקמ"ל שגם בזה לא מיחו בידם ומה לי כותל או פסיפס. ונראה שהמדובר הוא בציורים לקוחים ממאורעות בתנ"ך כמו עקידת יצחק ודניאל בגוב האריות וכדומה לזה, ולפיכך אף שלא מיחה ר"י לצייר על הכתלים עדיין הדבר מוטל בספק אם מותר לצייר תמונות של קדושה על רצפת פסיפס דשמה ידרוך עליהם ואין זה כבוד כלפי ציורי קדושה. אולם אחרי שהתרגלו העם גם בזה והתפשט הדבר אצלם בימי רבי אבון גם בזה לא מיחו בידן, ובוודאי שהזהירם שלא ידרכו ברגלם על תמונות אלו וכמ"ש בשבת כ"ב דלא יכסה ברגל כדי שלא תהא המצוות בזויות עליו, וכ"ש שביזוי הוא לתמונות קדושות לדרוך עליהם.

מחזור ויטרי סימן צג

לאחר שסיים והוא רחום נופלין על פניהם ומבקשי' רחמים. ואינו שוכב אלא מוטה לצד אחד שאם יהיה על פניו נראה כמשתחוה למה שלפניו: כדאמר' במגילה ואבן משכית כו'. ואמר' חזינא להו לאב"י ורבא דמצלו אצלו"י. וכן היושב בבהכ"ג ומבקש רחמים. או קורא ק"ש לא יכוף את ראשו על ידיו אלא לצד אחד. לפי שנראה כמשתחוה לעצים או למה שלפניו וכשהוא מוטה יטה לצד שמאל. דתנינן תמן הסיבה שמאל הסיבה וזו היא הסיבה בני חורין מלכים ובאותו צד שהוא נראה כבני חורין צריך להיות נכנע:

ראב"ן מגילה

בית הכנסת שהוא ריצוף ברצפת לבנים נופלין בו על פניהם. ואפילו אם רצוף ברצפת אבנים, ובלבד שלא יפשוט ידיו ורגליו כדאמר, רב איקלע לבבל לא נפל על אפיה מאי טעמא רצפת אבנים היתה וכתוב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, מה אירא (אמר) רב אפילו כולו נמי, ופריק רב בפישוט ידים ורגלים הוה נפיל וכדעולא דאמר לא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים ועל גבי רצפת אבנים.

ספר המנהיג דיני תפילה עמוד קג

ונופלין על פניהם בצידם השמאלי' דרך הסיבת שמאל דרך חירות, כי בנפילתו ימחול לו עוונותיו שהוא מתוודה עליהם מלב ומנפש, ולא יתכן, ומצאת' במדרש שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקי' בתחינה, למדנו דנפי' אפים על הימנית. אב"ן. אך רב נטרוניא ז"ל כתב הנופל על פניו [צריך לתלות פניו] למעלה מן הקרקע, ואדם חשוב נוטה לצד שמאל ומגביה צד ימין וכן עמא דבר, ולא פורקדן פי' פניו למעלה כדהוה דמיתי מדבר דהמוכר את הספי' ולא פניו למעלה דרב לייט מאן דגני אפרקיד, וכ"ש אמאן דמצלי אלא דמצלי אצלו"י, ובפ' הקורא את המגילה עומד רב איקלע לבי תענית צבור קם קרא בספרא פתח בריך חתים לא בריך, נפיל כולי עלמא על אפייהו ורב לא נפיל על (אפייהו) [אפיה] משום דרצפת אבנים הוה קמיה, וכת' אבן משכית, או משום דרב פישוט ידים ורגלים הוה עביד, ולא אסרה תורה

ספר המנהיג דיני תפילה עמוד קד

אלא פישוט ידים ורגלים, והא דלא נפל בלא פישוט דלא הוה משנה ממנהגיה, אינמי אדם חשוב שני, דא"ר אלעאי אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ נענה כיהושע, שנ' ויאמר יי' אל יהושע קום לך מזה למה זה אתה נופל על פניך. ובירוש' [תענית פ"ב ה"ו] מפרק לה ביחיד על הצבור אבל על עצמו רשאי לבקש רחמי'. בירושלם פ"ר ישמעאל בע"ז ר' ינאי זעירא בשם אבהתיה כל מאן שאינו כשר כיהושע שאם יפול על פניו יאמ' לו הקדוש ברוך הוא קום לך אל יפול ובלבד יחיד על הצבור, ר' אמי מפקד לאינשי ביתיה כד תהוון נפקין לתעניתא לא תהוון רבעין כאורחכון, ר' יונה רבע על סיטריה כדר' אמי בבליא בשם רבנן דתמן לא התירו השתחויה, אלא לתענית צבור ובלבד מן הצד.

פירושי סידור התפילה לרוקח [טו] הודו לה' עמוד סא

רוממו ה' אלקינו בכל מיני רוממות. והשתחוה להר קדשו וכתוב²⁶⁶ וירעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו, זה שאמר הכתוב²⁶⁷ **אבן משכית** לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, אבל בעזרה חייב²⁶⁸. להר קדשו זה בית המקדש, אף על פי שהוא הר, הוא קדוש. כי קדוש ה' אלוקינו על כן לו נאה לקדשו.

ספר אור זרוע חלק א - הלכות תפילה סימן צג

ת"ר קידה על אפים שנאמר ותקד בת שבע אפים וכריעה על ברכים שנא' מכרוע על ברכיו השתחו' זו פישוט ידים ורגלים שנאמר הבוא נבוא אני ואמך ואחריך להשתחוות לך ארצה. אמר ר' חייא (בר אבא) [בר' דרב הונא] חזינא להו לאביי ורבא דמצלו אצלויי. תני חדא הכורע בהודאה הרי זה משובח [וכו']. והתניא ה"ז מגונה ההיא בהודאה דהלל. ותניא אידך הכורע בהודאה ובהודאה דהלל הרי זה מגונה ההיא בהודאה דברכת המזון. שנאמר ותקד בת שבע אפים. וקשה הכתיב אפים ארץ ישתחוה לך מעתה נאמר דהשתחוואה על אפים. ופר"ת דקבלה היתה בידם דקידה על אפים ומסמיך ל' אקרא. לאביי ורבא דמצלי אצלויי פר"ח לא היו שחים פניהם בקרקע להדיא אלא מטרים על הצד ע"כ פר"ת. ונראה בעיני דהיינו טעמא דהוו מצלי אצלויי שאין דרך כבוד להשפיל עצמו עד שתהא ראשו למטה ממתניו כדמוכח בירושלמי כדפרישנא לעיל ויש מפרשים שהיתה רצפת אבנים כדאמר פ' הקורא את המגילה רב איקלע לבבל בתענית צבור נפיל כולא עלמא על אנפוהי ואיהו לא נפל ופריך התם רב מאי טעמא לא נפל על אפי' ריצפה של אבנים הואי דכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה בארצכם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש וכדעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד אי הכי מאי איריא רב כולי עלמא נמי קמיה דרב הואי וניזיל לגבי צבורא ולנפול על אנפי' לא מטרח צבורא. אי נמי יש לפרש דהיינו טעמא דאביי ורבא שהיו מטרים על הצד משום דאמר התם במגילה אמר ר' אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ נענה כיהושע בן נון שנאמר ויאמר ה' אל יהושע קם לך וגו'. וקשה על בתי כנסיות שיש להם רצפה האריך שלח צבור נופל על פניו שם ואין נראה לומר שמותר לו ליפול על ידי

²⁶⁶ דה"ב ז ג.

²⁶⁷ ויקרא כו א.

²⁶⁸ מגילה כב ב.

אצלי אצלויי כאבוי ורבא שאם כן מאי טעמא לא עבדי הכי. הלכך נראה לרבינו יצחק ב"ר שמואל דההיא לישנא דעולא עיקר דמפרש התם דהיינו טעמא דרב לא נפל משום דרב הוה רגיל לעשות פישוט ידים ורגלים ולא הי' משנה מנהג אבל שאר העם נפלו על פניהם כעין שליח צבור שלנו בלא פישוט ידים ורגלים והתורה לא אסרה על גבי רצפה אלא פישוט ידים ורגלים ואף על גב דאמר רב אין אדם חשוב רשאי וכו' אפי' הכי רב הוה עביד פישוט ידים ורגלים והוה מטי קצת אפיו על הצד אבל לענין רצפה אין חילוק בין מטה על הצד ללא מטה שהטעם לדבר שלא יהא נראה כמשתחוה למה שלפניו כמו שפירש רב האי גאון הלכך אף על פי שמטה נראה כמשתחוה למה שלפניו אבל בביהמ"ק אין לחוש מפני ששכינה שורה שם ומשתחוה להקב"ה יתברך שמו ויתעלה זכרו:

המספיק לעובדי השם פרק כה על השלמת הדיבור על חובות התפלה עמ' 39 - 39:

ואשר לכך אם צריך להיזהר בהשתחויה מבחינת מקום או זמן או מצב אם לאו, אנו אומרים בקיצור החובה על כך, שהמקום נחלק, לפי זה, לשני חלקים: האחד - בית המקדש, והשני - שאר כדור הארץ שמחוץ למקום המקדש: כל מקום שהוא מחוץ [עמ' 39:] למקדש צריך להיזהר בו במצב ההשתחויה פן יהא על הארץ בלא חוצץ בין המצח והארץ, אם מחצלות קש, שטיח, צעיף וכד', מחשש פן ישתחוה על שיש או רצפה וכד', משום "אבן משכית" שהתורה אסרה להשתחוות עליה, משום שהפסוק אומר: "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה",¹ ובבית המקדש אין להיזהר בזה. אמרו ז"ל בספרא: "בארצכם אין אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים במקדש",² ולשון דברי הימים: "ויכרעו אפים [ארצה] על הרצפה",³ והיה זה בבית המקדש, ואם אין חוצץ בין הפנים לארץ והטה מעט את המצח הרי זה מותר אפילו חוץ לבית המקדש ואפילו על האבנים. כפי שמתבאר ממעשה רב,⁴ שאותו נביא בהמשך.⁵ ונראה מהתלמוד שהזהירות בהטיה או החציצה בין המצח לארץ אינה חובה אלא בהשתחויה שיש בה פישוט ידים ורגלים משום⁶ שלגביה נקבעה חובת זהירות. כללו של דבר: כשיש חוצץ בין הפנים ובין הארץ כמחצלות קש, שטיחים וכד', משתחוים במצב הגידול ובמצב התודה בלא הטיה, וזאת בלא התניה בין אם ההשתחויה בפישוט ידים ורגלים או שלא בפישוט ידים ורגלים. זה מה שצריך לומר⁷ בענין המקום.

המספיק לעובדי השם פרק כה על השלמת הדיבור על חובות התפלה עמ' 48 - 49:

אפשר להעלות פקפוק לגבי ההשתחויה שנתבאר חיובה, ולהימנע ממנה על - ידי המחשבה שהיא כקרבת, שאינו מותר חוץ לבית המקדש. מחשבה מוטעית זו נלמדת מהצורה החיצונית של דברי התורה: "והשתחוית לפני יי אלהיך",¹ שהוא בבית המקדש; ומכלל הן אתה שומע לאו. הפקפוק הזה מוסר והמחשבה המוטעית בטלה מצד הכתוב, ומצד המסורה ומצד ההיקש: מצד הכתוב, הנה דבריו יתע': "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה",² ראה אפוא כי

שלא על אבן משכית לא אסרה התורה את ההשתחויה, והרי דוד אמר: "רוממו יי אלהינו והשתחוּו להר קדשו" 3 ולא אמר "בהר קדשו", אלא "להר קדשו", ראייה שההשתחויה הנה מחוצה לו, לעברו. ואשר למסורה הנה דבריהם בספרא: "בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים אבל אתם משתחווים על האבנים בבית המקדש"; 4 זוהי אפוא הוראה על היתר ההשתחויה בכל מקום, שלא על האבנים. ובמסכת מגלה אמרו: 5 "רב איקלע לבי תענית צבורא קרא בסיפרא פתח וברוך חתם ולא בריך נפל כולי עלמא אאפיהו ואיהוא לא נפל ומאי טעמא לא נפל רצפה שלאבנים היתה שם משום שנא': 'ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה', עליה אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבנים שלמקדש, וכדעולא, דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה שלאבנים בלבד; אי הכי כולי עלמא נמי", פירושם שאם הימנעות רב מלהשתחוות היא מצד "רצפה שלאבנים", איך אפוא השתחוּו כל הנוכחים, כפי שנאמר: "נפל כולי עלמא אאפיהו", והרי ראוי שכולם יִמְנְעוּ מלהשתחוות על רצפה שלאבנים [עמ' 48]: כשם שזה ראוי לגבי רב! התשובה למי שהקשה קושיה זו הייתה: "קמיה דרב הו", כוונתם שלא הייתה באותו המקום רצפה שלאבנים אלא לפני רב בלבד ועל כן הוא נמנע מההשתחויה ולא נמנעו שאר האנשים ממנה משום שלא הייתה לפניהם רצפה שלאבנים; והוקשה עוד: "וניזיל רב וניפול על אפיה בדוכתא אחריתי", רוצה לומר: היה לו לרב לעזוב רצפה שלאבנים שהייתה לפניו וללכת למקום אחר שאין בו רצפה שלאבנים ולהשתחוות עם האנשים! התשובה על כך הייתה: "לא מטרח צבורא", כוונתם, רב לא ראה לעשות זאת משום שהיה נאלץ באותו זמן, משום ריבוי האנשים סביבו, לדחוק מקצת מהם ולהטריחם בעת מעברו ממקומו למקום אחר, ולהפריעם בעבודתם, אחר - כך נאמרה תשובה אחרת למקשה הראשון והיא: "אי בעית אימא רב פישוט ידיים ורגלים הוה עביד וכדעולא דאמ עולא לא אסרה תורה אלא פישוט ידיים ורגלים בלבד", פירוש: ואם תרצה אמור בתשובה למקשה הראשון ביחס לסיבה שהאנשים השתחוּו, חוץ מרב, שאין היא משום רצפה שלאבנים שהייתה לפני רב לבדו, אלא האנשים כולם השתחוּו אז על רצפה שלאבנים, אלא שרב צורת השתחוותו כל הזמן היא בפישוט ידיים ורגלים, כמנהגו, והאנשים לא נמנעו מלהשתחוות על רצפה שלאבנים אלא בפישוט ידיים ורגלים, כמנהגם, על - פי ביאור עולא שביאר שאין איסור להשתחוות על רצפה שלאבנים אלא בפישוט ידיים ורגלים שאינו מצריך הטיה, ואפילו הוא משתחוה על רצפה שלאבנים בלא חוצץ; והוקשה על רב שוב: "וננפול על אפיה ולא נעביד פישוט ידיים ורגלים", וזוהי קושיה שמשמעותה ברורה; התשובה הייתה "רב [עמ' 49]. לא משני ממנהגיה" כוונתם שהואיל והוא היה מחייב עצמו, בהשתחוותו, בפישוט ידיים ורגלים, לא ראה לפגום בחיובו בזה; וכאן התבאר לך שני עניינים: שראוי לירא ה' שיחייב עצמו ביראת ה' ושלא לפגום בה ושלא לעבור למה שפחות ממנה, אם ירצה בכך, וכן שאין גנאי עליו אם ייחד לעצמו צורת יראת ה' בין צבור שאינם נוהגים כאותה צורת יראת ה', משום שהנה רב, היה עובד את ה' על - ידי שמפליג בהשתחוותו בפישוט ידיים ורגלים ואינו מסתפק בכריעה אפילו בנפילות פנים שהיא השתחוות בקשה, לא השתחוות גידול, ולא סטה מזה כפי שאמר: "לא משני ממנהגיה", ולא נמנע מזה בין הצבור משום שלא היו עושים כמותו,

אלא משום רצפה שלאבנים כפי שביאר התלמוד, או משום היותו "אדם חשוב שאני" דאמ' ר' אליעזר אין אדם חשוב רשאי לפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון¹ שנא': 'ויאמר יי אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך';² וכאן התבאר גם - כן, שאין מניעה מליפול על המצח בהשתחויות הבקשה ולהזדקק להטיה, זולתי אדם חשוב בלבד, כפי שביארנו לעיל. הבה נשוב אל מה שהתכוונו אליו בתחילה, בהבאת המעשה הזה והיא שההשתחויה אינה מותנית במקום מיוחד משום שמעשה דרב בחוצה לארץ היה, משום שהוא בבבל; ואפילו היה חוץ לבית המקדש טפח אחד גוזרים ממנו גזירה - שווה לגבי הראיה; וכן ממעשה דרבי עקיבא שנאמר עליו: "כשהיה מתפלל היה אדם מניחו בזוית זו ובא ומוצאו בזוית אחרת... מפני הכריעות וההשתחויות"³ אפשר להביא ראיה שההשתחויה אינה מותנית במקום מיוחד, מפני שתפלת ר' עקיבא שמתכוונים אליה לא הייתה בבית המקדש. ואשר להיקש הרי שההיקש קובע שההשתחויה אינה מותנית [עמ' 49:] בבית המקדש משום שהקרבת הפסוק התנה לגביו אנשים מיוחדים, כוונתי בני אהרן - "והזר הקרב יומת"¹ - ונתונים מיוחדים, כגון טהרה מושלמת ומלבוש מסוים, כוונתי בגדי כהונה, לגביו הותנה מקום מיוחד ונאמר עליו: "פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה"², אולם השתחויה לא מובא לגביה פסוק זה ואין קיימים לגביה תנאי הקרבן, עד שיהיה אפשר לגזור גזירה - שווה ממנו, משום שההשתחויה אינה מותנית בכהנים ואין מחויבים בה בטהרה מכל הטומאות ולא לבישת לבוש מסוים וכד', ולשונם ז"ל - שהקרבת בשעת היתר הבמות אין בו כיהון ולא בגדי שרת;³ הביאו לשון זו ופירשוה במסכת זבחים; ולו היה בזה שייכות כלשהי, כוונתי באיסור ההשתחויה חוץ לבית המקדש, לא היו שותקים החכמים ז"ל מלבארה, ולא היו מתירים השתחויה, לא בהטיה ולא שלא בהטיה, אלא היו אוסרים אותה לחלוטין. ופקפוק זה הנו מחשבה מוטעית רחוקה והנחנוהו כהשערה עד שהתרנוהו, כדי שלא לפקפק בו כפי שפקפקו בזולתו.

אורחות חיים חלק א דין התחנות והמזמורים שאומרים אחר י"ח אות ב

ב. ואז"ל אין היחיד רשאי ליפול על פניו אם לא נענה כיהושע בן נון. ואמרו רבוותא דאי עביד הכי מחזי כיוהרא שמראה עצמו כיהושע בן נון וכתב הר"א הלוי ז"ל לא נאמר זה אלא כשנופל על פניו על עסקי צבור דהוה ליה כיסופא אם לא נענה כיהושע אבל בעסקי ידידה לית לן בה. ולא אמרן אלא בצבור אבל בביתו לית לן בה ע"כ. וכן נמי מבואר בירושלמי ובלבד יחיד על הצבור כלומר בשביל צבור אבל בשביל עצמו רשאי ואית דגרסי ובלבד יחיד בצבור כלומר שאינו רשאי ליפול על פניו אלא בשעה שהצבור נופלים על פניהם וצ"ע. וכתב הרי"א ג' ושמענו מרבתינו שלפיכך לא ידבק אדם פניו בקרקע משום אבן משכית. ואדם חשוב נוטה לצד שמאל ומגביה צד ימין והכי נהגין רבנן למעבד. והטעם שכן היו מרביצין התמיד כששוחטין אותו על שמאלו וכל מי ששוחט מרביץ הבהמה על שמאלה. ויש נותנין טעם אחר למה צריך להיות מוטה על צדו השמאל כדי שיעמוד דרך חירות כי בנפילת אפים מוחלין לו על כל עונותיו שהוא מתודה ונופל על פניו כמו שעשה מרע"ה דכתיב ואשב בהר זו ישיבה ואנכי עמדתי זו עמידה ואתנפל זו נפילת אפים.

ספר כלבו סימן יא

ואמרו חכמים ז"ל אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון, ואמרי רבוותא דאי עביד הכי מחזי כיוהרא שמראה עצמו כיהושע בן נון, וכתב הר"ם נ"ע ושמענו מרבתינו שלפיכך לא ידבק אדם פניו בקרקע משום אבן משכית, ואדם חשוב נוטה לצד שמאל ומגביה צד ימין, וכדין נוהגין רבנן למעבד הכי, והטעם כי כך היו מרביצין התמיד כששוחטין אותו על שמאלו וכל מי ששוחט מרביץ הבהמה על שמאלה, ובמקומו יאמר ואנחנו לא נדע אחר שהתפללנו, לפיכך מיושב ומעומד, ומנפילת אפים לא ידענו מה לעשות רק להשליך עליך יהבנו.

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב יז חלק ד דף קנח טור א

אבן משכית אינו לוקה עד שיפשוט עליה ידיו ורגליו ונמצא כלו מוטל עליה כי זו היא השתחוית האבן האמורה בתורה ודוקא בשאר ארצות אבל במקדש מותר לשם על האבנים שנ' בארצכם בארצכם אין אתם משתחוים אבל אתם משתחוים על האבנים המפוצלות במקדש. ומפני זה נהגו להציע מחצלות בבתי כנסיות הרצופו' באבני' או מיני קש ותבן להבדיל בין פניהם ובין האבני'. ואם לא ימצא דבר שיבדיל בין פניו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן. המשתחוה לשם על האבנים המפוצלות בלא פשוט ידים ורגלים אינו לוקה אבל מכין אותו מכת מרדות אבל ע"ז משעה שיכבש פניו בקרקע כמקל בלא פשוט ע"כ לשון הרמ"ב.

ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות ליל יום כיפור

ואמר שיש מקומות שפורסים בגדי צבעונים בבה"כ לכבוד היום. ויש מקומות שמשטיחין עשבים על הרצפה משום דכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה (ויקרא כו, א), ובי"כ אנו מרבים בהשתחוואות יותר מבשאר כל השנה. ומסיק פ' הקורא תניינא דהשתחוואה הוא פישוט ידים ורגלים ואנו עבדינן הכי ביום הכפורים דוקא. ומהאי טעמא נותנים מחצלת לפני העמוד אל פני ש"צ כל השנה. וכן הוא באלפס בתוס' דמגילה פרק הקורא תניינא.

יוסף אומץ חלק א דיני מוסף סימן תתקעג

אסור להשתחוות 39 סמוך לארץ ממש בבית הכנסת דאיכא רצפת אבנים 40 משום אבן משכית וגו' 41, אפילו לדברי הריב"ש 42 שהתיר סתם השתחוואות אפילו מדרבנן 43. אכן בכריעות והשתחוואות 44 בראש השנה ויום כיפורים בעלינו, והיו כורעים וכו' דבסדר עבודת מוסף, יש היתר קצת, מפני הדשאים ששוחטין על פני הרצפה מפני טעם זה 45. אכן אני קיבלתי ממורי הגאון מהר"ר הירץ ז"ל אב"ד פה שיש לפרוס הקיטל 46 לפניו 47 קודם הכריעה 48.

יוסף אומץ חלק א - הערות דיני מוסף סימן תתקעג

39 מדרבנן אפילו בלי פישוט ידים ורגלים, ראה מגילה כב, ב תוד"ה ואיבעית, וכ"כ הרמ"א סי' קלא סע' ח.

40 מגילה כב, ב. ובמ"א שם ס"ק כ התיר בריצפת לבנים.

41 ויקרא כו, א.

42 סי' תיב.

43 וז"ל: "ומדברי רש"י ז"ל וכן הרמב"ם ז"ל נראה שאין לחוש לאבן משכית אפילו מדרבנן אלא כשפניו דבוקות בארץ אף על פי שאין בו פישוט ידים ורגלים, אבל בשו"ה לבד אין לחוש לזה". ועיין בספר "כרע רבץ" לרי"ל בן דוד (ירושלים תשנ"ו) עמ' תקיב - תקיד.

44 לפי מנהגי מהרי"ל עמ' שכג עושים אותן בפישוט ידים ורגלים. וע"ע מנהגי ורמזא לר"י שמש עמ' קנט הערה 18.

45 רמב"ם הל' ע"ז פ"ו ה"ז ומרדכי מגילה סי' תתז, וכ"כ במנהגי מהרי"ל עמ' שכג, מנהגי ר"א טירנא עמ' קיד והרמ"א שם.

46 נהגו באשכנז ללבוש קיטל גם בר"ה, ראה מנהגי ורמזא לר"י שמש סי' קלו הערה 1. [ואף על פי שהוא קצת בגד קודש, ראה מ"ב סי' כא ס"ק יב ויד וסי' תרי ס"ק יח, מ"מ להשתמש במקצתו נגד פניו לצורך מצוה מותר].

47 כ"ה בכת"י א'. בכת"י ב': נגד פניו (והיינו שעיקר הכיסוי נצרך כנגד הפנים, וכ"כ השל"ה שער האותיות אות ק: "ויעשה הפסק בין פניו לאבנים").

48 מפני שהפסק עשבים לא מועיל בלי הטיה, וראה במ"א סי' קלא ס"ק כב, ולכן החמיר בשני כיסויים ("כרע רבץ" שם עמ' תקז). הפסק בבגדו מובא גם במנהגי ר"א טירנא שם, דרכי משה סי' תרכא אות ו' ובשל"ה שער האותיות אות ק (קדושה).

חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל קמה סעיף לה

סעיף לה

נוהגין לשטוח עשבים בבית הכנסת, ואין הטעם כמו שחושבין ההמון כדי לעמוד עליו, אלא הטעם לפי שנוהגין לעשות זכר למקדש להשתחוות בשעת עלינו ובאמירת והכהנים והעם כו' היו כורעים ומשתחוין, ולפי מנהג הנכון להשתחוות בפישוט ידים ורגלים כדין השתחואה במקדש, ובמקום שהקרקע מרוצף באבנים אסור להשתחוות כן ועובר בלאו שנאמר [ויקרא כ"ו א'] ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, ואפילו במקום שאינו מרוצף כלל צריך להטות קצת על צדו דגזרינן אטו אבנים, לכן שוטחין עשבים כדי להפסיק בין הקרקע, דאז לא גזרינן. ואם אין לו עשבים, יפסיק בטליתו או בדבר אחר (סי' קל"א):

ילקוט יוסף קצוש"ע אורח חיים סימן תרכא ס"ד - סדר תפלת מוסף סעיף ב

ב. בתפלת החזרה של מוסף יום הכפורים אומר השליח צבור "סדר עבודת יום הכפורים", וכשמגיע לפיסקא של הכהנים והעם, ואומר: "שהיו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם ואומרים", כל הקהל כורעים ומשתחוים. ואסור לעשות כן על

רצפת בית הכנסת, אלא אם כן יש שם שטיחים או מחצלאות שמפסיקים בין המתפללים לבין הרצפה, משום שנאמר, ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, ולכן יש להציע על רצפת בית הכנסת שטיחים או מחצלאות, בכדי שיוכלו הקהל לכרוע ולהשתחוות בסדר העבודה כנהוג. ואם אין שם דבר המפסיק בינו לבין הרצפה, יפרוס כנפי טליתו על הרצפה, כשהוא משתחוה, או ישתחוה על הספסל של בית הכנסת. [מטה אפרים (סימן תרכא סעיף טו)]. מועד לכל חי (סימן יט אות כא)].

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה יב

והמצוה הי"ב היא שהזהירנו מעשות אבן מוכנת להשתחוות עליה ואפילו היה זה לאל יתעלה. זה גם כן כדי שלא יתדמה לעבודת הצלמים. כי כן היו עושין אבן מצויירת במלאכה מחוכמה לפני הצלם וישתחוו עליה לאותו הצלם. אמר יתעלה (ס"פ בהר) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. ומי שעבר על לאו זה לוקה. ולשון סיפרא לא תתנו בארצכם בארצכם אין אתם משתחוים על האבנים אבל משתחוים אתם על האבנים במקדש. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בגמר מגילה (כב ב):

ספר יראים סימן שמח שמת שנ [דפוס ישן - סד]

ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה תניא בארצכם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על האבנים שבמקדש למדנו שעל רצפת אבנים אסור להשתחוות ונראה הדבר שמשעה שנותן להשתחוות [עובר משום נתינה דכתיב לא תתנו להשתחוות דהכי אמרינן במס' קדושין [מ' א'] מחשבת עבודת כוכבים מצרפה למעשה] והשתחואה הוא פישוט ידים ורגלים וכן הוא אומר הבא נבא אני ואמך ואחריך להשתחוות לך ארצה ובמגילה פ' הקורא [כ"ב ב'] אמר עולא לא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים [בלבד].

ספר מצוות גדול לאוין רמזי מצוות לא תעשה

מג שלא ליתן אבן משכית להשתחוות עליה בפישוט ידים ורגלים שנאמר (ויקרא כו, א) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות: (סה"מ יב, ע"ז פ"ו ה"ו)

ספר מצוות גדול לאוין סימן מג

שלא ליתן אבן משכית להשתחוות עליה והמשתחוה עליה לוקה שנ' (ויקרא כו, א) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, ואמר עולא במסכת מגילה (כב, ב) לא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים, אמנם מדברי סופרים אסור כל צידי השתחואה מדאמר שם חזינא להו לאב"י ורבא דמצלי אצלו"י שלא יהיו נראין כמשתחווין, וכן כתב רב האי גאון (שם תד"ה ואיבעית), בד"א בשאר ארצות אבל במקדש מותר להשתחוות לשם על האבנים שאינו מוזהר אלא בארצכם ולא במקדש, וראוי להציע \מחלצות\ [מחצלות] בבתי כנסיות הרצופין באבנים או מיני קש ותבן כדי להבדיל בין פני הציבור והאבנים (ע"פ רמב"ם ע"ז פ"ו הל' ז):

ע"י ע"ז פ"ו הל' ו - ח, תפילה פ"ה הל' יד, ואו"ח קלא סעי' ח בהגה.

ספר מצוות קטן מצוה קפ (ביוגרפיה - סמ"ק

ר' יצחק ב"ר יוסף מקורבייל (קורביל) היה מחכמי צרפת בסוף תקופת בעלי התוספות.)

שלא לתת אבן משכי' דכתיב (ויקרא כ"ז) ואבן משכית לא תתנו בארצכם (להשתחוות עליה וזו היא רצפה של אבנים, ואמרו רבותינו (מגילה דף כ"ה) לא אסר' תורה אלא פישוט ידים ורגלים אבל מדרבנן אסור אפי' בלא פישוט ידים ורגלים רק בהטיה מן הצד.

ספר החינוך פרשת בהר מצוה שמט

שלא נשתחוה על אבן משכית אפילו לשם

(א) שלא נשתחוה על אבן משכית, אפילו לשם ברוך הוא, שנאמר [ויקרא כ"ו, א'] ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. ואבן משכית תקרא אבן מצוירת, וכן אבני גזית מגוררות במגירה בכלל איסור אבן משכית.

ומשרשי המצוה, כתב הרמב"ם זכרוננו לברכה שהוא לפי שהיו עושין כן לעבודה זרה, ישימו אבנים מצוירות במלאכה נאה לפני הצלם, והיו משתחווים עליה לפניו. ואפשר לומר גם כן שהטעם מפני שנראה כמשתחוה לאבן עצמה, אחר שהכינה וציירה והיא נאה יש מקום לחשד. אבל המשתחוה על גבי בגדים נאים, אין שם מקום לחשד, שהבגד דבר שהוא כלה במהרה, ולא יעשנו בריה אלוהו, אבל האבן שהוא דבר קיים ויש לה שר בשמים, וכמו שאמרו זכרונם לברכה בחולין [מ' ע"א] הא דאמר להר, הא דאמר לגדא דהר, יפול בהם החשד, והתורה תרחיק האדם הרבה מלעשות דבר שיחשד בו. ועוד, שלא יכשלו אחריו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [מגילה כ"ב ע"ב] שאין חיוב מלקות בזה אלא בפישוט ידים ורגלים, שנמצא כולו מוטל על האבן, שכן בא הפירוש המקובל, שזו היא השתחוויה האמורה בתורה. אבל בלא פישוט ידים ורגלים אין בו מלקות, אבל מכין העושה כן מכת מרדות. ולענין עבודה זרה אין חילוק בפישוט ידים ורגלים, אלא משעה שיכבוש האדם פניו בקרקע לפניו נסקל.

ומה שאמרו שאם פרס מחצלאות על רצפת האבנים וכסה אותן, מותר להשתחוות עליהם. ומה שאמרו זכרונם לברכה [שם] דבכל מקום הוא האיסור חוץ מן המקדש, שמותר להשתחוות ליי על האבנים, שנאמר לא תתנו בארצכם, בארצכם אי אתם משתחווים, אבל אתם משתחווים על האבנים המפוצלות במקדש.

וזה הענין לפי הדומה מן הטעם שאמרתי, כי יחשדו בני אדם המשתחוה שלא יעשה האבנים אלוה, ומפני שהבית הקדוש נבחר לעבודת השם ברוך הוא, ומפורסם לכל העולם כשמש בחצי השמים שאין עבודה שם בלתי ליי לבדו, אין שם מקום לחשד. אבל אם כטעם הרמב"ם זכרוננו לברכה, שהוא להרחיק עבודה זרה שהיו עושין לה כן, כל שכן שהיה ראוי להרחיק כל הדומה לה ממקום המקדש שלא לפגל מחשבת המשתחוה לשם בזכרו אותם. ואולם ידעתי כי יש לרבינו

טעם נכון בכל אשר יפנה, ונעלם לפעמים מחסרון השומע. ויתר פרטי המצוה, בגמרא מגילה [כ"ב ע"א].

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר על זה והשתחוה על האבנים בפישוט ידים ורגלים לוקה, ושומר מצוה אשיריו.

מנחת חינוך פרשת בהר מצוה שמט

איסור השתחוו' על אבן משכית

(א) שלא נשתחוה כו'. ער"מ פ"ו מה' עכו"ם ושם לא הוזכר אבן מצויירת רק כל רצפת האבנים עוברים בלאו זה וכ"ה בד' הפוסקים והנה דעת הר"מ משום לתא דע"ז הוא דהיו עושים כן העכו"ם והרהמ"ח דעתו מפני החשד וערש"י מגלה דהטעם דהוי כעין מקדש ואסרה התורה משום דוגמת מקדש כעין לאו דלא תעשון ועיין משנת חכמים מצוה ל"ז כ' דנ"מ לשיטת הר"מ והרהמ"ח אפשר יהרג ואל יעבור בלאו זה דהוי אבזרי' דע"ז כמו ביו"ד סי' קנ"ז ולרש"י יעבור ואל יהרג וע"ש שכתב דדוקא לאו דעשיית עכו"ם הוי בכלל זה דאבזרי' אבל זה לאו בכלל אבזרי' והניח בצ"ע ואפשר דלהרהמ"ח דהוא מפני החשד בודאי יעבור ואל יהרג כמבואר ביו"ד סי' ק"נ גבי פרצופות המקלחין מים כו' כיון דהוא משום מ"ע יעבור ואל יהרג אך יש לחלק דשם הוא איסור דרבנן מפני חשד ע"כ יעבור אבל כאן התורה אסרה וה"ל שפיר אביזרי' וכבר כ' כ"פ לענין תשובה על עבירות חמורות וכן לענין רשע. אך באמת טעמי התורה אין גלויין לנו ע"כ נראה דהוא ככל הלאוין שבתור' הן לענין מס"נ והן לכל הדברים שכתבתי. והנה הלאו הזה רק בפישוט ידים ורגלים לא כן בע"ז וכבר כתב לעיל והפי' המקובל כ"ה שיש חילוק בין השתחוואה דע"ז ובין השתחוואה דכאן ובלא פישוט יו"ר אסור דרבנן ע' במגלה ועל"מ ועל לאו זה לוקין דהוי מעשה ונוהג בכל האישים חוץ מחש"ו. והנה נראה הא דבמקדש מותר דוקא מעזרת ישראל בפנים דהוי מחנה שכינה אבל חוץ לעזרה בכל הר הבית אסור ועוברים משום לאו זה ואפשר הכל הוא בכלל בהמ"ק וער"מ שם גבי נטיעת אילן בעזרה או בהר הבית ואפשר לפי הטעם שכ' הרהמ"ח מותר בהה"ב שגם שם נגל' כשמש שאין עובדים אלא להשי"ת לבדו אבל לדעת רש"י שהוא דוגמת המקדש אסור לעשות בכ"מ אפי' בהה"ב וצע"ק:

מנחת חינוך פרשת יתרו מצוה כח אות ב

(ב) דיני וכו'. ער"מ פ"ו מה' עכו"ם ה"ח אי השתחוואה בפישוט ידים ורגלים או בלא פיו"ר משעה שיכבוש פניו בקרקע נסקל עכ"ל וכ"ה בד' הרהמ"ח לקמן משמ"ט. והנה הר"מ מחלק שם דלענין הלאו שלא להשתחות בגבולין על אבן משכית הוא דוקא בפיו"ר לוקה ובלא פיו"ר אינו אלא איסור דרבנן ע"ש בכ"מ אך לענין ע"ז אין חילוק וא"צ פיו"ר. והנה הא דהשתחוואה על אבן משכית מבואר בש"ס דמגילה כ"ב ע"ב דבעינן פיו"ר דבל"ז ל"ה השתחוואה כלל עיין שם ת"ר קידה וכו' השתחוואה זה פיו"ר שנאמר הבוא נבא להשתחות לך ארצה ערש"י וכ"ה בשבועות ט"ז ע"ב א"כ צ"ע כיון דחז"ל למדו דמלת השתחוואה האמורה בתורה הוא פיו"ר א"כ מנ"ל להר"מ דכאן חייב בכ"ע אפי' בלא פיו"ר דאפשר ל"ה

השתחואה כלל רק הוא דרך כבוד כחיבוק ונישוק דאינו חייב מיתה על שלא כדרכה רק בלאו כמבואר לעיל והכ"מ לא הראה מקור דין זה. אך באמת מבוא' להדיא בהוריות ד' הורו ב"ד דהשתחואה לע"ז מותר אינם חייבין קרבן דהוא מפורש בתורה והצדוקין מודים בו אבל אם הורו דהשתחואה בפישוט ידים ורגלי' חייב בלא פיו"ר פטור ע"ז חייבים קרבן וכ"ה בר"מ פי"ד מה' שגגות א"כ מפורש דחייבים על השתחואה אפי' בלא פישוט יו"ר והוא חיוב כרת דבלא חיוב כרת אין הב"ד חייבים כמבואר בהוריות א"כ הדין מפורש בש"ס ופלא על הכ"מ שלא הראה מקורו.

שיל"ת חסלת פ' בהר ובעזר הגומר עלי נתחיל סדר בחקותי:

מגדל דוד ספר מצוה אזהרות מצות לא תעשה יב (ביוגרפיה - מגדל דוד ספר מצוה

רבי דוד ב"ר שמואל כוכבי (או הכוכבי) היה חכם מפרובנס שחי במאה הראשונה לאלף השישי (מאות י"ג - י"ד). אחרי גירוש יהודי צרפת בשנת ס"ו (1306) הוא עבר לצפון ספרד לעיר איסטילא, שעל שמה כונה 'הכוכבי'.

האזהרה י"ב ואבן משכית לא תתן [ויקרא כ"ו א'] מנהג עובדי עבודה זרה היה לעשות אבנים מצויירים מתוקני המלאכה לפני הצלם להשתחוות עליהם לצלם. והזהירה התורה שלא לעשות אבנים מוכנים להשתחוות עליהם, אפילו לשם, שלא תדמה עבודתנו לשם כעבודתה פן יביא זה להמשך אחר עבודתם ואמונתם [וכן כתב הרמב"ם בסהמ"צ ל"ת י"ב] ואמרו רבותינו שבבית המקדש מותר, והוא אמרם בארצכם [תו"כ בהר פ"ט ה"ה, רמב"ם שם] לא תתנו בארצכם, בארצכם אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבנים שבבית המקדש. וכבר בארנו [אזהרה ד'] שהרבה דברים הותרו במקדש מפני שהכהנים זריזין הם ונאסרו במקום אחר. ואסור השתחואה בכל מקום אפילו בבתי כנסיות. ואפילו להשתחוות על האבנים בלי פשוט ידים ורגלים אסור לכוונה שכתבנו, אמנם כשהוא מוטה על צדו מותר [רמב"ם שם ע"פ הגמ' שם חזנהו להו לאביי ורבא דמצלי מצלויי] שאינו עושה כמעשיהם. כתב הר"ם [שם] מפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים כדי להבדיל בין פניהם ובין האבנים.

ספר חרדים מצוות לא תעשה פרק ו

(ד) שלא להשתחוות על רצפת אבנים לפני השי"ת בשום מקום רק במקדש שנאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה ואם השתחוה בפשוט ידים ורגלים לוקה מן התורה ושלא בפשוט ידים ורגלים אסור מדרבנן לכך יש להציע מחצלאות או מיני קש או תבן בבתי כנסיות הרצופין באבנים להבדיל בין פני הצבור בין האבנים:

ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) עשין עשה יג יש פלפול ארוך בנושא עיין שם.

וכן ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת א ב ג ד

וכן ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת י

ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת יא

משמע דעיקר הך איסורא אינו אלא משום הרחקה יתירה מע"ז. להתרחק מהם כדי שלא ללמוד ממעשיהם. דומיא דלאו דמצבה ואבן משכית דאסר הכתוב אפילו לשם שמים מהאי טעמא. וזהו שכתב לעיל בסמוך ומצבה ואבן משכית למעניהם וכמו שביארנו לעיל (לאוין י') עיין שם. ולזה סמך רבינו הגאון ז"ל לאוין אלו כאן זה לזה. ועי' מש"כ שם לעיל בזה ואין להאריך יותר:

ביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא) לאוין ל"ת יב

א"כ כאן כיון שמנה לאו דבחוקותיהם לא תלכו לא היה לו למנות כל הנך לאוין שבאו בתורה בפרטות על אותן עבירות שהן בכלל חוקות העכו"ם. כמו כל לאוין דע"ז ואשרה ומצבה ואבן משכית וכל כיו"ב. כיון דבלא"ה כבר מוזהרין ועומדין עליהם בלאו דבחוקותיהם לא תלכו. וליכא נפק"מ בהנך לאוין אלא לעבור עליהן בשני לאוין כמש"כ הרא"ם ז"ל. ועי' מש"כ בזה לקמן בלאו דלא תתן להעביר למולך ע"פ דברי הב"ח (ביו"ד סי' קע"ח) דלפ"ז ניחא. וגם לפי מש"כ מרן בב"י שם ובכ"מ (פי"א מהלכות ע"ז ה"ג). דבלאו זה דבחוקותיהם לא תלכו התורה מסרה הדבר לחכמים לפרש באיזה ענין מותר ובאיזה ענין אסור עיין שם בדבריו. איכא ג"כ נפק"מ טובא בהנך לאוין הפרטים. לומר דדברים אלו שנתפרשו בתורה בפרט. אסורין בכל ענין ואין רשות להקל בהן באיזה ענין שיהיה.

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מה

ואם א"א עשותו מבלתי אבנים יהיו בצורתם הטבעית לא יחצבו, כמו שהזהיר מאבן משכית ומנטוע כל עץ אצל מזבח ה', והכוונה כולה אחת, והוא שלא נעבוד השם כדמות עבודתם החלוקות אשר היו עושין אותה לנעבדיהם, ועל זה הענין הזהיר בכלל ואמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני ר"ל שלא יעשו כן לשם,

ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג אות צב

צב "ואבן משכית לא תתנו בארצכם" (ויקרא כו, א). הוזהרנו בזה שלא להשתחוות על רצפת אבנים בבית הכנסת ובכל מקום חוץ מבית המקדש.

ספר כד הקמח שבועות [ב]

ושלא לפנות אחר ע"ז שנא' (שם) אל תפנו אל האלילים, ושלא להקים מצבה שנא' (דברים טז) ולא תקים לך מצבה, ושלא ליתן אבן משכית שנא' (ויקרא כו) ואבן משכית לא תתנו בארצכם, ושלא לטעת אילן במקדש שנאמר (דברים טז) לא תטע לך אשרה וגו', ושלא לישיבע בע"ז ולעובדיה....

דרשות ר"י אבן שועיב פרשת ויקחו לי תרומה

וטעם איסור הברזל יש בו דעות חלוקות, חכמים ז"ל אמרו שלא יניף המקצר על המאריך. ור' אברהם ז"ל אמר שלא ישאר הדבר הנפסל באשפות והמקצת בנוי בבית המקדש, או שמא יקחו הפסל ויעשו ממנו ע"ז. והר"ם במז"ל אמר משום אבן משכית והיא הרחקה כי כן דרך עובדי ע"ז.

של"ה מסכת יומא פרק נר מצוה

ויש מקומות (מרדכי מסכת מגילה סי' תת"ז) שמשטיחין עשבים על הרצפה, משום דכתיב (ויקרא כו, א) 'ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה', וביום כפורים אנו מרבין בהשתחואות יותר מבשאר כל השנה. ומסיק פרק הקורא תניינא (מגילה כב ב) דהשתחוויה היא פישוט ידים ורגלים, ואנן עבדינן הכי ביום כפורים דוקא. ומהאי טעמא, נותנים מחצלת לפני העמוד אל פני השליח צבור כל השנה. וכן הוא באלפס (ראה שם דף יג.), [ו]בתוספות דמגילה פרק הקורא תנינא (שם, ד"ה ואיבעית אימא).

של"ה פרשת בהר נר מצוה

שמ"ז, לעבוד בעבד כנעני לעולם, שנאמר (שם שם, מו) 'לעולם בהם תעבדו'. שמ"ח, שלא להניח גוי לעבוד בעבד עברי בפרך. שמ"ט, שלא להשתחוות על אבן משכית אפילו לשם.

נטריקן קו ז

וזה שאל דוד ויסך מסכתא וסוך, ומענין שכה בסי"ן שמאלית, עיין הרד"ק ז"ל בשרש שכה בסין שמאלית, אבן משכית הבטה, ותרגום יצף ה' יסך מימרא דה' (בראשית ל"א מט פ' ויצא בלבן ויעקב). א"כ שפיר אמר ולא אבה דוד לשתותם לקבוע הלכה מעצמו כ"א ע"פ ה' גמרא וקבלה מפי השמועה איש מפי איש, כמו הסכת ושמע, והבן זה.

חפץ חיים - ספר המצוות הקצר מצוות לא תעשה מצוה קסא

מצות לא תעשה שלא לעשות אבן משכית להשתחוות עליה אפילו להשם יתברך.

שנאמר (ויקרא כא, א): "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה". ואם השתחוה עליה, בפישוט ידים ורגלים, להשם יתברך, לוקה. ובלא פישוט ידים ורגלים, מכין אותו מכות מרדות. ואם השתחוה עליה לעבודה זרה, בין בפישוט בין שלא בפישוט, חייב סקילה. ובבית הכנסת שרצופה באבנים, צריך להציע מחצלאות, או מיני קש ותבן, על הארץ.

ונוהג בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ובנקבות.

מנין המצוות לרמב"ם

יב שלא ליתן אבן משכית שנ' ואבן משכית לא תתנו בארצכם.

רמב"ם הלכות עבודה זרה הקדמה

(כח) שלא להשתחוות על אבן משכית.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

הלכה ו

מצבה שאסרה תורה היא בנין שהכל מתקבצין אצלה ואפילו לעבוד את ה' שכן היה דרך עובדי כוכבים, שנאמר ולא תקים לך מצבה, וכל המקים מצבה לוקה, וכן אבן משכית האמורה בתורה אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם לוקה שנאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה מפני שהיה דרך עובדי כוכבים להניח אבן לפניו להשתחוות עליה, לפיכך אין עושין כן לה', ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחויה האמורה בתורה.

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק יט הלכה ד

הלכה ד

כל לא תעשה שבתורה שאין בהן לא כרת ולא מיתת בית דין שלוקין עליהן קס"ח, ואלו הן: (א) העושה אליל, (ב) העושה אליל לנוי, (ג) הפונה אל אלילים באחד מן המעשים, (ד) המקים מצבה, (ה) הנוטע אילן במקדש, (ו) הנותן אבן משכית,

כסף משנה הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

הלכה ו

[ו] מצבה שאסרה תורה וכו' אפילו לעבוד את ה'. כן משמע בספרי פרשת שופטים דקאמר מצבה אהובה לאבות ושנואה לבנים ומצבה דאבות לה' היתה ואפ"ה קאמר שהיא שנואה לבנים:

וכן אבן משכית וכו' אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם לוקה. הכי משמע פ' בהר סיני ובפ' הקורא את המגלה עומד (מגילה כ"ב) תניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה עליה אי אתה משתחוה בארצכם אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש כדעולא דאמר לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד ופירש"י לא אסרה תורה בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבה"כ דוגמא של מקדש, עכ"ל. כלומר לא אסרה תורה כאן אבן משכית לעבודת כוכבים דא"כ לא שייך למידק הא במקדש מותר אלא לאסור רצפת אבנים להשתחוות לה' הוא דאתא. ורבינו מפרש דענינא דהכא לא משמע דאתא לאסור אבן משכית מפני שהוא דוגמת המקדש אלא מפני שהוא מנהג עובדי כוכבים אסרתו תורה להשתחוות עליה לשם ומייתי שם האי ברייתא על האי דקאמר התם רב איקלע לבבל בתענית צבור נפול כ"ע אאנפיהו והוא לא נפל על אנפיה מאי טעמא רצפה של אבנים היתה ותניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה עליה אין אתה משתחוה בארצכם אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש כדעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים א"ה מאי איריא רב אפילו כלהו נמי קמי דרב הואי ואי בעית אימא רב פישוט ידים ורגלים הוה עביד פירוש דמעיקרא שני ליה שרצפת אבנים היתה קמיה דרב ולכך היה אסור לו שיפול אבל

לפני הצבור לא היתה ולכך הותר להם ליפול על פניהם ואי בעית אימא דלפני ההיכל היתה רצפת אבנים ולאיןך הוא שרי שלא היו פושטים ידיהם ורגליהם אבל לרב שמנהגו לפשוט ידיו ורגליו היה אסור. וסובר רבינו כמו שכתבו התוס' והרא"ש דללישנא קמא אפילו בלא פישוט ידים ורגלים אסור מדרבנן ופסק כההוא לישנא מהטעם שיתבאר בסמוך ולכן כתב רבינו שבלא פישוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכת מרדות דהיינו מדרבנן. ומה שכתב או שוחה על צדו למדו מדאמרין אמר רב חייא בר אבין חזינא לאב"י ורבא דמצלי אצלו"י כלומר שהיו מטין עצמם על צדיהן ולא נופלים על פניהם ממש מפני הרצפה וכן פירשו התוס' והרא"ש בשם רבינו האי גאון. ומדחזינן דאב"י ורבא הוו מצלי אצלו"י משמע דסבירא להו כלישנא קמא דאסור אפילו בלא פישוט ידים ורגלים ומשום הכי פסק רבינו כההוא לישנא אף על גב דלישנא קמא הוי. ונ"ל דאינו אסור אלא נפילת אפים על הרצפה שקצת דמיון השתחואה יש בה אבל להתפלל על הרצפה מותר אף על פי ששוחה במקומות שחייבו חכמים דהא רב דאמרין שרצפת אבנים היתה לפניו ונפילת אפים הוא דלא עבד אבל צלותא מיהא צלי דאי לא התפלל הכי הוה בעי דלינפול אאנפוי ועוד דהל"ל רב לא צלי אלא משמע דצלי ולא נפיל אאנפוי. והכי דייק לשון רבינו שכתב כל המשתחווה לה' על האבנים המפוצלות בלא פישוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכין אותו מכת מרדות ומדנקט בלא פישוט ידים ורגלים משמע שאינו חסר מהשתחואה אלא פישוט ידים ורגלים בלבד אבל פניו דבוקות כמו שהוא בהשתחואה. וכן כתב ריב"ש בתשובתו וז"ל מדברי רש"י והרמב"ם נראה דאין לחוש לאבן משכית אפילו מדרבנן אלא כשפניו דבוקות בארץ אף על פי שאין בו פישוט ידים ורגלים אבל שוחה לבד אין לחוש על זה, עכ"ל:

לחם משנה הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

הלכה ו

[נ] מצבה שאסרה תורה היא בנין כו'. כלומר מושב שהיו עושים באמצע שהיו הכל מתקבצין ויושבין אצלו:

וכן אבן משכית האמורה בתורה אף על פי שהוא משתחווה עליה לשם לוקה וכו'. פרק הקורא את המגילה עומד (דף כ"ב) אמרו שם מאי טעמא רב לא נפל על אפיה רצפה של אבנים היתה ותניא אבן משכית לא תתנו בארצכם וכו' אי הכי מאי איריא רב אפילו כלהו נמי קמיה דרב הואי כלומר הרצפה היתה אצלו לבד וליזיל לגבי צבורא ולינפול על אנפיה לא בעי למטרח צבורא וכתבו התוס' דלהא לישנא הוה ס"ד דבלא פשוט ידים ורגלים מדרבנן מיהא דאסור אף על גב דלא אסרה תורה אלא פשוט ידים ורגלים ואי בעית אימא רב פשוט ידים ורגלים הוה עביד וכו' ולהאי לישנא בלא פשוט ידים ורגלים מותר ע"כ ואב"א אדם חשוב שאני וכו'. עוד שם ת"ר קידה על אפים וכו' אמר רב חייא בר אבין חזינא להו לאב"י ורבא דמצלי אצלו"י ויש כאן שני פירושים. האחד פירוש רש"י ז"ל דקאי למעלה דקאמר דמפני דאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו משום הכי לא היו נופלים על פניהם ממש וכן פי' הרי"ף ז"ל. אבל הרא"ש ז"ל ורבינו האי פירשו בענין אחר דקאי אבריייתא דקאמר השתחווה זו פשוט ידים ורגלים וקידה על אפים וקאמר דאב"י

ורבא כשהיו מתפללים על הרצפה היו מטים על צדם משום דמדרבנן אסור אפילו בלא פשוט ידים ורגלים. ורבינו לכאורה נראה שתפס כאן כפירוש רבינו האי והרא"ש מדכתב דמדרבנן מיהא אסור. וכ"ת דזה יש לדחות דלא כתב כן אלא משום שהוא פוסק כתירוצא קמא דגמ' דס"ל דבלא פשוט ידים ורגלים נמי אסור מדרבנן וכדכתבו התוס' ואף על גב דאיכא ואב"א מ"מ פסק כהאי משום דהא איכא להוסיף אידך אי בעית אימא אדם חשוב שאני דמשמע דרצה לחזור ממה שאמר האיבעית אימא קמא אלא דהדין הוא שבלא פשוט ידים ורגלים מדרבנן אסור מ"מ נראה מדבריו ודאי שהוא מפרש כפירוש רבינו האי שכתב או שוחה מעט על צדו וזה לא נזכר בגמרא אלא דאביי ורבא דמצלי אצלווי ועל זה קשה דבהלכות תפלה פרק חמישי משמע דהוא מפרש כפירוש רש"י ז"ל שכתב ואין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו וא"כ יודע בעצמו שהוא צדיק כיהושע אבל מטה פניו מעט ואינו כובש אותם בקרקע משמע דהוא מפרש כן מאי דאמר אביי מצלי אצלווי. ונראה לתרץ דהוא ראה פירוש רבינו האי ופירוש הרי"ף ז"ל ופסק כשניהם משום דדין רבינו האי הוא אמת לפי תירוצא קמא כדפרישית ודין הרי"ף ז"ל ודאי שהוא אמת שלא אמרו אלא אין אדם חשוב רשאי ליפול אל פניו משום דבוק פנים בקרקע אבל מטה על צדו שפיר דמי:

לחם משנה הלכות סנהדרין פרק יט הלכה ד

המקום מצבה ונוטע אילן ונותן אבן משכית וכו'. ביארם רבינו בספרי ס"י י"א י"ב י"ג:

באר יהודה הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

הלכה ו

[ו - ז] מצבה שאסרה התורה וכו'. ועיין בכ"מ. ואפשר לומר דה"ט דהרמב"ם דסובר דבדאי אי הוי כתיב ואבן משכית לא תתנו להשתחות עליה ג"כ הוי ידעין דמיירי אפי' במשתחוה לשם דאל"כ אפילו בלא אבן משכית אסור. וע"כ הא דכתיב בארצכם אתי להתיר השתחואה זו במקדש. וממילא ש"מ דטעם איסור זה הוי משום חק ע"ג בכך דאי משום דוגמת מקדש א"כ למ"ל קרא להתיר במקדש וה"פ בגמ' דע"כ בארצכם אתי להתיר במקדש כיון דאמר עולא דלא אסרה התורה אלא רצפה של אבנים כלומר דעולא חידש דקרא מיירי אפי' במשתחוה לשם ומטעם דהוי רצפה של אבנים אסור ושפיר איצטריך בארצכם להתיר במקדש. אבל לפי רש"י ז"ל אפשר לומר דאי לא הוי כתיב בארצכם להתיר במקדש באמת הייתי אומר דאיסור זה משום חק לע"ג וגם במקדש אסור בכה"ג דמשום חק ע"ג אין נפ"מ בין מקדש לשאר מקומות. ולפ"ז מאחר דכתיב בארצכם להתיר מקדש ע"כ אין האיסור משום רק ע"ג קרקע משום דוגמת מקדש. והנה מש"כ הרמב"ם ז"ל דחייבא דהכא ליכא רק במשתחוה בפישוט ידים ורגלים ע"כ צ"ל דגם חק שלהם לע"ג לא הוי רק בפישוט והא דחייב במשתחוה לע"ג ממש אף בלא פישוט ה"ט דכיון דהשתחואה הוי א' מד' עבודות שבפנים ואפי' דהשתחואה דבפנים הוי נמי בפישוט מ"מ מיחייב בי' כי הוי כעין פנים. ונראה דגם רש"י ז"ל יודה בזה דחייבא

דהכא לא הוי רק בפישוט כיון דהוי בפנים ג"כ בפישוט ונהי דבע"ג מחייב בכעין פנים אבל בכה"ג נראה דמיפטר עד שיהי' כמו בפנים ממש:

ביאור חדש מספיק הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

וכן אבן משכית כו' אף על פי כו' לוקה וכו'. במגילה ד' כ"ב ב', אמרו מ"ט רב לא נפל על אפי' רצפה של אבנים היתה ותניא אבן משכית וגו' (ויקרא כ"ו) (ופי' משכית לשון כסוי שמכסין הקרקע ברצפות אבנים), א"ה מאי איריא רב אפי' כולהו נמי קמי' דרב הוואי, כלומ' הרצפה היתה אצלו לבד, וליזיל לגבי' צבורא ולינפול על אפי' לא בעי למטרח צבור', וכתבו התוס' דלהא לישנא הוה ס"ד דבלא פשוט ידיים ורגלים מדרבנן מיהא דאסור אף על גב דלא אסרה תורה אלא פשוט יו"ר ואב"א רב פשוט יו"ר הוה עביד כו' ולהאי לישנא בלא פשוט יו"ר מותר, ע"כ. ואב"א אדם חשוב שאני כו' עו"ש ת"ר קידה על אפים כו' א"ר חייא ב"א חזינא להו לאב"י ורבא דמצלו אצלו, ויש כאן ב' פי', הא' פי' רש"י ז"ל דקאי למעלה דקאמר דמפני דאין אדם חשוב רשאי ליפול ע"פ מ"ה לא היו נופלים על פניהם ממש וכן פי' הרי"ף ז"ל, אבל הרא"ש ורבי' האי ז"ל פירשו בע"א דקאי אבריית' דקאמ' השתחו' זו פשוט יו"ר וקידה על אפים וקאמ' דאב"י ורבא כשהיו מתפללין על הרצפה היו מטים על צדה משום דמדרבנן אסור אפי' בלא פשוט ידיים ורגלים, ורבי' פסק כשניהם כרבי' האי משום דדינו הוא אמת לפי תירוצא קמא דבלא פשוט יו"ר נמי אסור מדרבנן וכמ"ש התוס', ודין הרי"ף ז"ל ודאי שהוא אמת שלא אמרו אלא אין אדם חשוב רשאי ליפול ע"פ משום דבוק פני' בקרקע אבל מטה על צדו שפיר דמי, וע' פ"ה היל' י"ד מה' תפלה. הכ"מ והלח"מ האריכו בזה (ולנו) [ואנו] לא באנו אלא לבאר ד"ר בקצור נמרץ:

דברי ירמיהו הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

וכן אבן משכית האמורה בתורה אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם לוקה שנאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוה עליה מפני שהיה דרך עכו"ם להניח אבן לפניה להשתחוה אליה לפיכך אין עושין כן לה, ואין לוקין עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחויה האמורה בתורה.

לא פי' כרש"י שלא יעשהו דמות המקדש אלא משום דרכי העכו"ם כמובא בכ"מ עיין שם, ובזה נשמר לישוב קושית הטורי אבן במס' מגילה כ"ב דבע"ז מוכח בהוריות ובמס' כריתות דבכפיפות קומה הוי השתחויה ועי' בשו"ת תשב"ץ ח"ג סי' שט"ו ועי' בהל' ה' להלן ובס' יד דוד כתב לחלק בין המשתחוה לע"ז למשתחוה לה' עיין שם, והנראה דמשתחוה לע"ז דהשתחויה נתרבה בפ"ע כמו הד' עבודות אפי' שלא כדרכה וכל מה שעושה דרך כבוד לע"ז הוי עבודה משא"כ כמ"ש ברמב"ם שלא לדמות לדרכי ע"ז אפי' לה' אסור צריך שתהיה כדרכם ממש שהיה בפשוט ידיים ורגלים ולכן מובן למה בלא פשוט ידיים אסור מדרבנן כמ"ש בהל' ה' להלן משום דהוי השתחויה כה"ג לחייבו בע"ז, ועי' ברשב"ץ ח"ג סי' שט"ו למה שאני בע"ז דאפי' בלא פשוט הוי עבודה עיין שם מ"ש בטעמא, ועי' הוריות דף ז' ע"א המובא שם.

הר המוריה הלכות בית הבחירה פרק א הלכה י

והא דבעינן רצפה י"ל ילפינן לה מהא דכתיב אבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה ואמרינן בתו"כ סוף פרשת בהר ובמגילה כ"ג ב' עליה אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבנים שבביהמ"ק יעו"ש מבואר מזה דהוא עשה הבא מכלל לאו. ודע כי בסוטה ט"ז א' משמע קצת מתוס' דבשילה ונוב וגבעון לא היתה בו רצפה יעו"ש היטיב אף שבאמת אין הכרח משם די"ל דר"י גורס נמי שילה ונוב וגבעון ובית עולמים ומטעם כי בכולם היתה שם רצפה מ"מ נראה קצת כמש"כ מקודם.

מעשה רקח הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

הלכה ו

[ו] מצבה שאסרה תורה וכו'. כן משמע בספרי פרשת שופטים מרן ז"ל.

וכן אבן משכית וכו'. הכי משמע בפרשת בהר סיני. ופרק הקורא עומד דף כ"ב ועיין למרן ז"ל שהאריך לבאר דברי רבינו. מרן כ"מ ד"ה וכן אבן משכית אבל אתה משתחוה על אבנים של בית הכנסת ט"ס הוא וצ"ל בית המקדש.

מעשי למלך הלכות בית הבחירה פרק א הלכה ח

(ט') הנה כתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עלי' אפי' להשי"ת והנה במגילה אמרינן דא"ח אלא בפישוט ידים ורגלים ובע"ז איתא בהוריות דף ד' אפי' לא השתחוה רק השתחו' בעלמא חייב וכבר הקשה כן בבאר שבע והנה במהר"ם שיק בסי' ש"צ כתב לחלק בע"ז כיון שמשתחוה עצמו אפילו בלא פישוט ידים מקבל אותו לאלקות חייב אבל במקדש בודאי לקבל אלקות שמים בודאי סגי בהכי אבל מצות השתחו' איני מקיים אלא בפישוט ידים ורגלים דהקרקע דמקדש הוא קדוש יותר מאויר העזרה לכן צריך דוקא פישוט ידים ורגלים וה"נ קאמר בארצכם לא תתנו להשתחוות עלי' ואסור לעשות שום דבר להדיוט כמו שעשו במקדש מנורה וכדומה ממילא נמי משמע להשתחוות עלי' אסור היינו בפישוט ידים ורגלים:

והנה במהר"ם שיק סי' תצ"ג הקשה אהא דהצריכה תורה לאסור אבן משכית לא תתנו בארצכם אפי' לשמים וכן הא דאסרה תורה לא תטע לך אשירה אצל מזבח דהא רמב"ם פ"ו מע"ז כ' דכל הני הטעם משום שעשאו חוק לע"ז וקשה ל"ל קרא וכש"כ דקשה למה מותר אבן משכית במקדש:

אמנם כבר הקשה כן בחינוך לדעת הרמב"ם ותי' דצריך קרא כדי ללקות והא דשרי במקדש אין קושיא דהא מזבח ג"כ אסור חוץ למקדש משום שעשאו חוק לע"ז כאשר הוזהרנו שלא לעשות מצבה משום הא"ט אפי' במקדש שרי ועש"ה שהאריך בזה:

מעשי למלך הלכות בית הבחירה פרק א הלכה ח

(ט') הנה כתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עלי' אפי' להשי"ת והנה במגילה אמרינן דא"ח אלא בפישוט ידים ורגלים ובע"ז איתא בהוריות דף ד' אפי'

לא השתחוה רק השתחוי' בעלמא חייב וכבר הקשה כן בבאר שבע והנה במהר"ם שיק בסי' ש"צ כתב לחלק בע"ז כיון שמשתחוה עצמו אפילו בלא פישוט ידים מקבל אותו לאלקות חייב אבל במקדש בודאי לקבל אלקות שמים בודאי סגי בהכי אבל מצות השתחוי' איני מקיים אלא בפישוט ידים ורגלים דהקרקע דמקדש הוא קדוש יותר מאויר העזרה לכן צריך דוקא פישוט ידים ורגלים וה"נ קאמר בארצכם לא תתנו להשתחוות עלי' ואסור לעשות שום דבר להדיוט כמו שעשו במקדש מנורה וכדומה ממילא נמי משמע להשתחוות עלי' אסור היינו בפישוט ידים ורגלים:

והנה במהר"ם שיק סי' תצ"ג הקשה אהא דהצריכה תורה לאסור אבן משכית לא תתנו בארצכם אפי' לשמים וכן הא דאסרה תורה לא תטע לך אשירה אצל מזבח דהא רמב"ם פ"ו מע"ז כ' דכל הני הטעם משום שעשאו חוק לע"ז וקשה ל"ל קרא וכש"כ דקשה למה מותר אבן משכית במקדש:

אמנם כבר הקשה כן בחינוך לדעת הרמב"ם ותי' דצריך קרא כדי ללקות והא דשרי במקדש אין קושיא דהא מזבח ג"כ אסור חוץ למקדש משום שעשאו חוק לע"ז כאשר הוזהרנו שלא לעשות מצבה משום הא"ט אפ"ה במקדש שרי ועש"ה שהאריך בזה:

משנה כסף הלכות עבודה זרה פרק ו הלכה ו

הלכה ו

[ו - ז] מצבה שאסרה התורה היא בנין שהכל מתקבצין אצלה ואפי' לעבוד את ה' שכן היה דרך עכו"ם שנאמר ולא תקים לך מצבה וכל המקים מצבה לוקה וכן אבן משכית האמו' בתורה אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם לוקה שנאמ' ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה מפני שהיה דרך עכו"ם להניח אבן לפניו להשתחוות עליה לפיכך אין עושין כן לה' ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחוויה האמורה בתורה. במד"א בשאר ארצות אבל במקדש מותר להשתחוות על האבנים שנאמר בארצכם בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים אבל אתם משתחווים על האבנים המפוצלות במקדש כו'.

ואיכא למידק אי מצבה שאסרה [תורה] אפילו כשהיא לעבוד בה לה' ולקי עליה אי בעינן כדי שילקה בתנאי שיעבוד בה לה' או אפי' על הקמתה לבד אף על פי שעדיין לא באו בה לעבוד ילקה איברא דלשון רבינו דכתב וכל המקים מצבה לוקה סתמא נראה דעל ההקמה לבד לוקה. אמנם מ"מ איכא למשמע מיניה דאע"ג דעל ההקמה לבד חייב מלקו' מ"מ בעינן שהמקים מצבה שיהיה כדי לעבוד ואפי' עדיין לא עבד בה שכן כתב מצבה שאסרה התורה היא שהכל מתקבצין אצלה ואף על פי שעדיין לא קבצו אצלה מ"מ שיהיה מחשבתו ניכר מתוך מעשיו שהקימה לעבוד בה ואפי' לעבוד בה לה' והכי מוכח מדברי הסמ"ג בלאוין מ"א שלא להקים מצבת אבן להקריב עליה אפי' לשמים הרי שהקמה שיתחייב בה היינו אפי' לא הקריב בה עדיין אמנם כשניכר מתוך מעשיו דלהכי הקימה חייב וכן כתב בתר הכי שלא להקים פסל אף על פי שלא עשאו ולא עבדו שנא' ופסל ומצבה לא תקימו לכם

ותניא בתורת כהנים מה מצבה בבל תקים אף פסל בבל תקים הרי מפורש שאע"פ שעדיין לא הקריב בה חייב מלקות.

האמנם איכא למידק מאי שנא דין מצבה מאבן משכית דאבן משכית אינו חייב מלקות עד שישתחוה בה ובתנאי בפישוט ידים ורגלים ואם לאו הכי פטור ואי משום דבאבן משכית קרא כתיב להשתחוות עליה ובמצבה כתיב ופסל ומצבה לא תקימו לכם התם בהקמה תליא קרא והכא בהשתחוה תליא קרא משום הכי במצבה בהקמה לבד חייב מלקות אמנם באבן משכית אינו חייב עד שישתחוה בה אי משום הא לא איריאי דילמ' ה"ק קרא להשתחוות עליה כלומר הנותן אבן משכית כדי להשתחוות עליה ומ"מ חייב מלקות אפי' משעת נתינה אפי' שעדיין לא השתחוה דהא קרא לא קאמר המשתחוה באבן משכית אלא להשתחוות עליה קא אסר וי"ל דאי הכי היה רצון הכתוב היה ראוי שיאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם ותו לא מידי ומדקאמר להשתחוות דייק הכי והוא דכמו שבאיסור המצבה לא פי' הכתוב על מה אסרה דידוע דהקפדה שלא יבואו בה לעבוד בה כמו שעושין עכו"ם כמו כן לימ' קרא ואבן משכית לא תתנו בארצכם סתמא ואנא ידענא דהקפידה התורה על נתינתה משום שלא לעשות כמעש' עכו"ם שמשתחוים בה והקפידה התורה על זה בישראל שלא ישתחוה בה אפי' לשם ומשום דלא ישתחוה ישראל במעשיהם אלא ודאי מדהוצרך לפרש להשתחוות עליה נראה שאינו לוקה על נתינתה לבד אא"כ עשה מעשה של השתחואה בה ולהשתחוות דקאמר ר"ל ואבן משכית לא תתנו בארצכם ובתנאי להשתחוות כל' שישתחוה ומשעת השתחואה חייב. אמנם במצבה דכתיב לא תקים לך מצבה נראה דאפי' על ההקמה לבד משעת ההקמה אף שעדיין לא קבצו אצלה לעבודה נר' דחייב מלקו' דאפי' על זה הקפידה.

ובזה אתי שפיר דלא הוי התראת ספק כיון דעל הקמה לבד חייב אפי' יעבוד ולא יקריב בה אמנם אם היינו אומרים דאינו חייב אלא עד שיקריב ומשעת הקמה היאך מתרין בו דהוה התראת ספק ואינו בא לידי חיוב מלקו' אפי' שיקריב בה כו'.

אך עדיין פש לן מידי דמצבה פי' רבינו ז"ל שאסרה תורה היא בנין שהכל מתקבצין כו' ונראה שהיא מצבת בנין אבנים אבל רש"י פירש בפ' שופטים מצבת אבן אחת להקריב אפילו לשמים אשר שנא ה' מזבח אבנים ומזבח אדמה צוה לעשות ואת זו שנא כי חק היתה לכנעניים כו' ופירש הרא"ם ז"ל משא"כ המזבחות שאע"פ שכנעניים היו מקריבים בהם כדכתיב ונתצתם את מזבחותם מ"מ לא החזיקו בהם שיהיו להם חק לע"ז עד שלא יהיה ע"ז בזולתם כמו שהחזיקו במצבות שלא היה להם ע"ז שאין שם מצבה להקטיר עליה וליצוק שמן על ראשה וכן פירש הרמב"ן ז"ל את דברי הרב ע"כ לשונו.

ואם כן כפי הנראה מדברי רבינו שכתב מצבה היא בנין א"כ היינו נמי המזבח' ואם כן יאסרו נמי המזבחות ואנן תנן עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות והיו עושין מזבחות חוץ למקדש ומקריבים בהם קרבנות לה' ולא אסר לנו כי אם המצבה ואפשר שהמצבה היא בנין שהכל כו' לאו דוקא בנין אבנים אלא אבן אחת

היתה וקרא בנין להעמדה ולמושבה שדרך להעמידה ולהושיבה ביושר בקו ישר כדרך הבנין ולעולם אבן אחת היתה.

אמנם עדיין נרא' לי לומר שרבינו סובר דמצבה אחד אבן ואחד בנין אבנים והשינוי שיש בין מצבה ומזבח שלא אסרה התורה י"ל במה שכתב רבינו בס' המצות מצוה י"א וז"ל שהזהירנו מעשות מצבה יתחברו אליה ויכבדוה אפי' הושמה לעבוד האל עליה וזה כי יתדמה בע"ז כי כן היו עושין הבנין מצבה ומשימין עליה ע"ז והוא אמרו יתעלה באזהרה לא תקים לך מצבה כו' דשאני מזבח אבנים אף על גב דהיו מקריבין בהם לע"ז מ"מ לא היו על גבם ע"ז כמו המצבה שהיו משימין על גבה ע"ז ולפיכך יתחברו אליה רבים ויכבדוה בעבור הע"ז שעליה וזה אסרה התורה אפילו שיבנו מצבה שיתחברו אליה רבים לכבוד אפי' לעבוד האל ומש"ה יתדמה בע"ז כי כן היו עושין הבנין מצבה ומשימין ע"ז כו'.

אמנם המזבח לא לכבוד ולחיבו' כי אם להקריב על גבו קרבן ואף על גב שהיו מקריבין עליו קרבן לע"ז מ"מ כיון שלא היה עליו ע"ז לא הקפידה התורה עליו דהקרבה לחוד היתה אבל במצבה שע"ז היתה עליה ממש ראוי להקפיד אפי' במצבה לעבוד האל ית' כי יתדמה למעשיהן כו'. ומ"ש מרן ז"ל ותניא ואבן משכית כו' כדעולא דאמ' עולא לא אסרה התורה אלא רצפה של אבני' בלבד ופרש"י לא אסרה בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בב"ה דוגמא של מקדש עכ"ל כלו' לא אסרה התורה כאן אבן משכית לעכו"ם דאם כן ליכא למידק הא במקדש מותר אלא לאסור רצפת אבנים להשתחוות לה' הוא דאתא ורבינו מפרש דעניינא דהכא לא משמע דאתא לאסור אבן משכית מפני שהוא דוגמת המקדש אלא מפני שהיא מנהג עכו"ם אסרתו תורה להשתחוות עליה לשם עכ"ל. ושמעתי מקשים על זה א"כ כפי פירו' רבינו דעניינא דאסור מפני שהיא מנהג עכו"ם אם כן היכי שייך למידק ואבן משכית לא תתנו הא בבית המקדש מותר. ואיכא למידק בדברי רש"י וכי לדעתו הנותן אבן משכית לפני עכו"ם להשתחוות עליה לא יהא חייב סקילה כו'.

אמנם לרבינו נראה דאפי' הנותן אבן משכית להשתחוות עליה לשם אסור משום דזה היה מנהג עכו"ם שמניחין אבן משכית להשתחוות לעכו"ם ואסרה התורה להשתחוות עליה בארצכם אפי' לשם כיון שהיא מנהג עכו"ם דומה למעשיהן אמנם בב"ה מותר וליכא למיחש למנהג עכו"ם דהא כמה דברים דאסור בחוץ ולפנים מותר כגון כרובים שהם צורת אדם ובמקדש מותרים וכמו שכת' רבינו לעיל בפרק ג' ה"י אסור לעשות צורות לנוי ואף על פי שאין עכו"ם כו' כדי שלא יטעו הטועים בהם וידמו שהן לעכו"ם ואין אסור לצור לנוי אלא צורת האדם בלבד כו' ואם צר לוקה כו' ואפי' במקדש מותר לצור צורת כרובים ולא חיישין שמא יטעו בהן הטועים שהן לעכו"ם וכמו כן מפרש רבינו הכא בארצכם לא תתנו משום טעות הטועים אבל במקדש מותר כיון דאיסור זה אינו בעבור שיש איסור בעצם נתינת אבן משכית כשהיא לה' אלא משום חששת הטועי' בארצכם חיישין ואין ראוי ליתן אבן משכית לה' אבל במקדש מותר וא"כ שפיר דייקין בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים המפוצלות במקדש כיון שאפי'

בארצכם אינו אסור משום שיש בהשתחואה זו של שם איסור אלא מפני שידמו הטועים שהיא לע"ז ואי משו' האי חששת של טועים במקדש לא חיישין לכולי האי וא"כ בחוץ גזירת הכתוב אבל בפנים לא גזר ובחוץ שגזר אפי' לא יבוא לטעות מ"מ רצה הכתו' להרחיק' במה שאפשר.

ומ"ש רבינו או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן. קשה כיון שרבינו סובר כאב"י ורבא דמצלו אצלויי א"כ רב אמאי לא נפיל אנפוי יטה עצמו בענין שלא ידביק פניו באבן ואפשר לתרץ ע"ד שתי' בגמ' על מה שקשה וליפול על אפיה ולא ליעביד פישוט ידים ורגלים ותי' לא משני ממנהגיה.

ואפשר לומר פי' אחר בגמ' נפל כ"ע אנפיהו דהיינו דיבוק פניהם ממש בקרקע ורב לא נפל אנפיה כלומר היטה עצמו לצד אחד ולא דבק פניו בקרקע ומקשה מאי טעמא ותי' רצפת אבני' היתה וקמיה דרב היתה ולא קמיה ציבורא ואי בעית אימא קמיה צבור היה הרצפת אבנים ומאי דנפלי אנפיהו צבורא משום דלא הוו עבדי פישוט ידים ורגלים ורב הוה עביד פישוט ידים ורגלים ולא רצה לשנות מנהגו ומשום הכי לא נפל אנפוי להדביק פניו ממש בקרקע ואי בעית אימא אדם חשוב שאני כלומר לא היה רגיל ליפול על פניו כלו' שהיה אדם חשוב ואינו נופל על פניו ולא משום אבן משכית שהיה שם ולזה היה נופל ומטה עצמו לצדו ולא נפיל ממש אנפוי וא"כ לפי פירוש זה יפה כתב רבינו בה' תפילה פ"ה ואין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו וא"כ יודע בעצמו שהוא צדיק כיהושע אבל מטה פניו מעט ואינו כובש אותם בקרקע ומשמע שהוא מפרש כן מאי דאמר אב"י ורבא מצלי אצלויי דקאי למ"ש אין אדם חשוב רשאי ליפול בתפילה.

ומדברי רבינו בה' עכו"ם משמע דהאי דאב"י ורבא קאי למ"ש לעיל בגמ' לענין אבן משכית כו' וכפירוש רבינו האי בתוס' שם במגילה ולפי מ"ש האי אבעית אימא לא פליג איבעי' אימא קמא דס"ל ודאי דגם משום אבן משכית אין ראוי להדביק פניו כו' והכי הוה עביד רב דנפיל ולא אנפוי והאי איבעית אימא בתרא ס"ל דטעמ' דרב נפיל ולא הדביק פניו בקרקע היינו משום דאד' חשוב הוא ולא היה שם אבן משכית ואה"נ אי היה אבן משכית שם כך דינו ופירש כן האי איבעית ולא ס"ל דהוה תמן אבן משכית משום קושיית הגמרא וליזיל לגבי צבורא כו' דהשתא בהאי איבעית לית קושיא ואם כן האי איבעית ס"ל כתי' קמא נמי ואבן משכית אסיר אפי' בלא פישוט רגלים וידים ולפיכך פסק הרמב"ם כאי בעית קמא דגם האי בעית אימא בתרא הכי ס"ל נמי משכית ה"נ שרי אבל הדבקות פנים אפי' בלא פישוט ידים אסיר דהא רב לא הוה מדביק פניו.

וישוב זה נראה אמת וכי לתירוץ בתרא אמאי לא נפיל ולצלי אצלויי כרבא ואב"י דזה לא נפל על אפיו מקרי אלא ודאי דס"ל דכשאמרו בגמרא רב לא נפיל אנפוי היינו על אנפוי ממש אבל איברא שנפל ולא אנפוי והכי דייק לישנא דקרא למה אתה נופל על פניך ממש אלא שנר' לתרץ תירוץ מרווח כי היכי דלא תקשי קושיית הגמ' ואוקים ענין רב דמשום אין אדם חשוב וס"ל דלענין אדם חשוב באצלי אצלויי ש"ד.

קרית ספר הלכות עבודה זרה פרק ו

אזהרה לז. שלא נעשה אבן משכית אף על פי שהוא משתחוה עליה לשם לוקה שנאמר אבן משכית לא תתנו וכו' מפני שכך היתה דרך ע"ז להניח אבן לפניה להשתחוות עליה לפיכך אין עושין כן לה' ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחואה האמורה בתורה דכתיב להשתחוות לך ארצה וכו' ובמקדש מותר להשתחוות על האבנים שנאמר בארצכם בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים אבל אתם משתחווים על האבנים המפוצלות בבית המקדש וכל המשתחוה לשם על אבנים מפוצלות בלא פשוט ידים ורגלים אינו לוקה אבל לע"ז אחד בפשוט ידים ורגלים או בלא פשוט ידים ורגלים כיון שכבש פניו בקרקע נסקל שהרי השתחוה לע"ז כדרך השתחיותם:

מהר"י אבוהב אורח חיים סימן קלא

הנופל על פניו צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע¹. פי' שלא יסמוך פניו אל הקרקע, אלא גופו יהיה מוטל בארץ ופניו כלפי מעלה. ואולי הטעם² הוא משום "אבן משכית לא תתנו בארצכם"³, שלא יהא נראה כנושק הרצפה, שכך כתוב בא"ח בשם הרי"ג⁴.

ואדם חשוב לצד שמאל⁵. אומר הטעם בא"ח⁶, שכן היו מרביצין התמיד כששוחטים אותו על שמאלו⁷, וכל מי ששוחטו מרביץ הבהמה על שמאלה. ובמנהיג⁸, לפי שהסבת שמאל הוא דרך חירות⁹, ובנפילת אפים מוחלין לו עונותיו¹⁰.

בית יוסף אורח חיים סימן קלא

וז"ל הרמב"ם לאחר שישלים התפילה יפול על פניו ויטה מעט וכו'. בפ"ט מהלכות תפילה (ה"ה): ואיתמר נמי במגילה פרק הקורא עומד (כב: כג.) אמר רב חייא בר רב הונא חזינא לאב"י ורבא דכי נפלו אפיהו דמצלי אצלו"י פירוש מטין על צדיהן ולא נופלים על פניהם ממש והרי"ף (יג.) כתב סמוך להא דמצלי אצלו"י א"ר אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון וכתב הרא"ש (סי' ד) משמע מתוך דברי הרי"ף שחיבר אלו המימרות יחד דסבירא ליה דהא דמצלי אצלו"י היינו משום ההיא דרבי אלעזר דאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו ואין הטעם כן דהא הטעם דמייתי ליה בשמעתין ובפרק אין עומדין (ברכות לד:) בתר הך ברייתא דקידה על אפים השתחויה זו פישוט ידים ורגלים ומשמע דאתא רב חייא בריה דרב הונא לאשמועינן דאע"ג דמן התורה אין השתחואה אסורה על הרצפה אלא בפישוט ידים ורגלים מדרבנן אסור אף בלא פישוט ידים ורגלים ולהכי הוו מצלי אצלו"י אב"י ורבא וכן כתבו בשם רב האי גאון עכ"ל: ורש"י (כא.) ד"ה דמצלי) פירש כדמשמע מדברי הרי"ף וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות תפילה (הי"ד) וכן כתוב בשבלי הלקט (סי' ל) בשם רבינו האי דהא דרבי אלעזר דוקא ליפול על פניו ממש אבל בהטיה מצד אחד שרי: ורבינו כתב כדברי הרא"ש וכן כתב ג"כ סמ"ק סימן (קע"ח) [ק"פ] וכן כתבו התוספות (כב: ד"ה ואיבעית) והמרדכי (סי' תתז) דלחד לישנא דגמרא אפילו בלא פישוט ידים ורגלים אסורה

השתחויה על הרצפה מדרבנן אלא אם כן מצלי אצלו כאביי ורבה וכן כתב הרמב"ם בפ"ו מהלכות ע"ז (ה"ז) ומה שיש לדקדק על דבריו ממה שכתב בפ"ה מהלכות תפילה כתבתי בביאורי לספר אהבה (כס"מ הל' תפלה שם) וכתב עוד המרדכי (שם) ושמעתי דמשום האי טעמא משימין ביום הכפורים עשבים בבית הכנסת לכסות הרצפה משום דנופלים על פניהם כשאומרים והכהנים והעם: והגהת אשירי כתב בסוף פרק תפילת השחר (סי' כ) דבפישוט ידים ורגלים אפילו מטה קצת על אפיו אסור אם יש שם רצפת אבנים אבל כמו ששליח ציבור שלנו נופל בלא פישוט ידים ורגלים מותר ושאלו שם רצפת אבנים אפילו בפישוט ידים ורגלים מותר ובלבד דמטה אפיו קצת על הצד מאור זרוע (ח"א סי' צג) עכ"ל ועל מה שכתב דכשאלו שם רצפה צריך שיטה אפיו קצת אני תמה ואיני יודע לו טעם ושמא גזירה שלא יבוא לעשות כן על הרצפה. ואפשר שטעמו כדכתב הריב"ש בתשובה (סי' תיב) בשם רב שרירא דאביי ורבה חיישי לאבן משכית אפילו לא היתה שם רצפת אבנים לפניהם שמא היתה שם ונבנה עליה ע"כ וסובר אור זרוע דכיון דחששא בעלמא הוא ואפילו אם תמצא לומר שיש שם רצפה אינה ניכרת שרי על ידי אצלו מה שאין כן על הרצפה ממש: וכתב הריב"ש בתשובה (שם) מדברי רש"י והרמב"ם נראה שאין לחוש לאבן משכית אפילו מדרבנן אלא כשפניו דבוקות בארץ אף על פי שאין בו פישוט ידים ורגלים אבל בשוחה לבד אין לחוש לזה עכ"ל:

ומ"ש רבינו בשם רב נטרונאי הנופל על פניו צריך לתלות פניו וכו' ואיתמר נמי במגילה וכו'. קשה דמשמע דהא דאיתמר במגילה אינו ענין לדברי רב נטרונאי ונראה דמשמע ליה לרבינו דטעמא דרב נטרונאי דאמר צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע היינו שלא ידביק פניו בקרקע כדי שלא יהא נראה כמשתחוה ומפני כך כתב דאיתמר נמי במגילה דמצלי אצלו. אבל קשה לי מה שכתב רב נטרונאי ואדם חשוב לצד שמאל שאינו ענין למה שכתב קודם דמיירי באיסור השתחויה על הרצפה ואפשר לפרש דרב נטרונאי לא איירי בהשתחויה על הרצפה ולא בא לומר אלא שתיקון נפילת אפים היא לתלות פניו למעלה מן הקרקע ולא להדביקם בקרקע ואח"כ כתב שאדם חשוב יטה לצד שמאל ושאר כל אדם יטו על איזה צד שירצו ולפי זה מה שכתב רבינו ואיתמר נמי במגילה וכו' הוי ליה כאילו אמר ועוד נאמר במגילה ענין אחר דשייך לנפילת אפים שלא ישתחוה על הרצפה על פניו: ויותר נראה לומר שרבינו מפרש דרב נטרונאי תרתי קאמר חדא שצריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע כדי שלא יהא נראה כמשתחוה על הרצפה ותו קאמר דאדם חשוב צריך להטות על צד שמאל כדי שאע"פ שיהיו פניו מודבקות ברצפה לא יהא נראה כמשתחוה וכתב רבינו דהכי איתמר במגילה דאביי ורבה מצלי אצלו אלא דלפי זה לא היה צריך רב נטרונאי לכתוב באדם חשוב אלא מטה על צדו דכיון דטעמא משום שלא יהא נראה כמשתחוה על הרצפה כך שוה הטיית ימין כמו הטיית שמאל: וצריך לומר דשמאל דקאמר מטעם אחר הוא ולא מפני שיהא נראה כמשתחוה על הרצפה וכן נראה ממה שכתב הכל בו בסימן י"א (ח). כתב הר"מ שמענו מרבתינו שלפיכך לא ידביק אדם פניו בקרקע משום אבן משכית ואדם חשוב נוטה לצד שמאל ומגביה צד ימין וכדין נוהגים רבנן למיעבד

והטעם כי כך היו מרביצין התמיד כששוחטין אותו על שמאלו וכל מי ששוחט מרביץ הבהמה על שמאלו:

ומ"ש רבינו ובאשכנז נוהגים להטות על צד ימין והכי איתא במדרש וכו'. כן כתב הרוקח בסימן שכ"ד (עמ' רכא) וזה לשונו אנו מטין הימין כי השכינה כנגד האדם (תהלים טז ח) שויתי יי' לנגדי תמיד וכשמוטה על ימינו והשכינה כנגדו שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. וכן כתב הריב"ש בתשובה (סי' תיב) וזה לשונו רש"י כתב בשם רבותיו שראוי שתהיה ההטיה לצד ימין מדכתיב (שה"ש ב ו) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני וכן הוא בבראשית רבה עכ"ל: ושבלי הלקט (סי' ל עמ' 26) כתב בשם רבינו האי הנופל על פניו צריך להטות לצד אחד ולא יהא מוטה על צדו הימנית אלא על צדו השמאלית והטעם משום דהסיבת שמאל שמה הסיבה שהיא הסיבת בני חורין ומלכים הילכך באותו הצד שנראה כבן מלך ואיש חורין צריך ליכנע לפני המקום והר"ם נתן סימן לדבר על שם שמאלו תחת לראשי וה"ר בנימין פירש הטעם לפי שמצינו כשאדם מתפלל שכינה מימינו דכתיב (תהילים קכא ה) יי' צלך על יד ימינך וכתיב שויתי יי' לנגדי תמיד וכו' נמצא כשהוא מוטה על שמאלו פניו כלפי שכינה ואם היה מוטה על צדו הימני היה היפך ולא יתכן לעבד להטות אחוריו כלפי אדוניו ע"כ וכן כתב ה"ר דוד אבודרהם (עמ' קיט) שנופלים בצד שמאל וכן נהגו:

דרישה אורח חיים סימן קלא

[ב] צריך לתלות פניו וכו'. זה לשון הכל בו בסימן י"א כתב הר"ם שמענו מרבותינו שלפין לא ידביק אדם פניו בקרקע משום אבן משכית:

ב"ח אורח חיים סימן קלא

ומ"ש ואיתמר נמי במגילה וכו'. פירוש רבינו מביא ראיה לדברי רב נטרונאי דלא יפול על פניו ממש קאמר דאי על פניו ממש הוה ליה למימר חזינא לאב"י ורבא דנפלי על אפייהו ומצלי אצלו"י מדלא קאמר הכי אלא קאמר חזינא לאב"י ורבא דכי נפלי על אפייהו וכו' משמע דרצונו לומר דכשהיו רוצין ליפול על פניהם לא היו נופלין ממש על הקרקע אלא מצלי אצלו"י וזהו שסיים רבינו פירוש היה מטין על צידיהן ולא היו משתחוים על פניהם כמו שכתב בסברא הראשונה להרמב"ם אלא תלו פניהם למעלה מן הקרקע:

מיהו במקצת ספרי רבינו לא כתוב בהם האי לישנא כדי שלא יהא נראה כמשתחוה לשלפניו אלא כתוב בהם בסתם צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע והטעם דיש לחוש כשפניו דבוקים בקרקע דמשתחוה על אבן משכית דאסור אפילו משתחוה לשמו יתעלה ומשמע מדכתב בסתם דאפילו ליכא רצפת אבנים חיישינן לאבן משכית שמא היתה שם ונבנה עליה וכמו שכתב הריב"ש בשם רב שרירא ומביאו בית יוסף ועל זה מביא רבינו הא דאיתמר נמי במגילה וכו' דקאמר התם דנפילת אפים ממש אסור משום איסור ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה אפילו לשמים:

ב ומ"ש רב נטרונאי ואדם חשוב לצד שמאל וכו'. הקשה ב"י שאינו ענין למה שכתב קודם דמיירי באיסור השתחואה על הרצפה והאריך בשוב זה ולפע"ד נראה דהכי קאמר הנופל על פניו צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע והכל שוה בין תולה לצד ימין ובין תולה לצד שמאל אלא שאדם חשוב צריך לכוין לתלות פניו לצד שמאל מפני שצריך לכוין אל מה שכתבו המפרשים ומביאן ב"י:

ומ"ש ובאשכנז נוהגים להטות על צד ימין וכו'. עכשיו נוהגים להטות על צד ימין כשיש תפילין בזרועו משום כבוד תפילין וכשאין תפילין בזרועו נופלין על צד שמאל ומקצתן נוהגים ליפול על צד שמאל גם כשיש תפילין בזרועו אלא דבשחרית צריך שיטה ראשו מעט לצד ימין ובמנחה יטה ראשו לצד שמאל:

ג ומ"ש רבינו דמדרבנן אסור אפילו בלא פישוט ידים ורגלים. כן כתבו לשם התוספות לשינויא קמא והכי איתא התם הא דציבורא נפלו על אנפיהו ורב לא נפל על אנפיה היינו משום דקמיה דרב הויא רצפת אבנים ואסור מדרבנן אפילו בלא פישוט ואיבעית אימא לעולם מקמי ציבורא נמי הויא אלא דליכא איסורא בלא פישוט דאפילו מדרבנן שרי ורב דלא נפל על אנפיה משום דרגיל הוה למיעבד פישוט ולא משני ממנהגיה ואיבעית אימא הא דרב לא נפל על אנפיה בלא פישוט דשרי אפילו מדרבנן משום דרבי אלעזר דאדם חשוב אסור ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון:

וכתב הרא"ש דמדברי הרי"ף משמע דהא דאביי ורבא מצלי אצלויי היינו משום דאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו ואם כן לפי זה אם אינו אדם חשוב נופל על פניו ממש ולא בעינן דמצלי אצלויי ואם כן בעל כרחך דבלא פישוט שרי אפילו מדרבנן ואין הטעם כן אלא הטעם משום דבלא פישוט אסור מדרבנן דקיימא לן כלישנא קמא ולהכי אביי ורבא הוו מצלי אצלויי ולעולם דאפילו אינו אדם חשוב נמי אסור ליפול על פניו ממש והא דקאמר רבי אלעזר דאדם חשוב אסור היינו אפילו בידוע דלא הוה שם רצפת אבנים נמי אסור כדמפרש בירושלמי בלבד בציבור ועל הציבור משום כיסופא אם לא יהא נענה אבל כשמתפלל על עצמו שרי בדליכא רצפת אבנים ושכך פסק רב האי גאון והכי נקטינן לחומרא דלא כהרי"ף:

ובהגהת אשר"י סוף פרק תפילת השחר החמיר עוד דבפישוט אסור ברצפה אפילו מצלי אצלויי וכן אפילו ליכא רצפה אסור בפישוט בדלא אצלי אצלויי ותמה בית יוסף על חומרא זו בדליכא רצפה ולפע"ד נראה דטעמו נכון דכי היכא דבלא פישוט ובלא אצלי אצלויי איכא איסור דרבנן בדאיכא רצפה הכי נמי בפישוט וברצפה בדאצלי אצלויי והוא הדין בפישוט וליכא רצפה ובדלא אצלי אצלויי דהני תלתא שקולין נינהו והכי נקטינן:

ד אמר רבי אלעזר אין אדם חשוב וכו'. פירוש אפילו ליכא רצפה דבאינו חשוב מותר בלא פישוט אבל באדם חשוב אסור אבל בדאיכא רצפה אפילו אינו חשוב אסור אפילו בלא פישוט ופירש בהגהות מיימוניות פ"ה דהלכות תפילה על שם רבינו יואל הלוי הא דאסור באדם חשוב אינו אלא כשאין הציבור נופלין אלא האדם חשוב לבדו נופל בציבור ולהתפלל על הציבור דומיא דיהושע לפני העי אבל אם

גם הציבור נופלין מותר גם לאדם חשוב ליפול עמהם ותימה דהא לשינויא בתרא קאמר דרב לא נפל על אנפיה בהדי ציבורא משום דאדם חשוב שאני כדרכי אלעזר וכו' אלמא דאפילו בהדי ציבורא נמי אסור לאדם חשוב וי"ל דלית הלכתא כהך לישנא בתרא תדע דאסור לאדם חשוב אפילו במתפלל שלא על הציבור כהך עובדא דרב דאיקלע לבבל בתענית ציבור וכו' דבאקראי הוי הך עובדא ואנן קיימא לן דאדם חשוב אינו אסור אלא בהתפלל על עדת ציבור ודוק:

ומיהו נראה דאפילו אדם חשוב בהתפלל על עדת ציבור ואין הציבור נופלין עמו מותר באינו נופל ממש שהרי בהך דאביי ורבא דהוו מצלו אצלו פירשו רש"י והרי"ף דמשום דאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו הוו מצלי אצלו אלמא בדמצלי אצלו ליכא איסורא כיון דלא הוה דומיא דיהושע לפני העי ובהא ליכא מאן דפליג דלא אמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי וכו' אלא בנופל על פניו ממש דאז אסור אפילו בלא פישוט ואפילו בלא רצפה אבל בדמצלי אצלו ליכא איסורא:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות נשיאת כפים ונפילת אפים סימן קלא סעיף ח

סעיף ח

{ד} כ' {ח'} אין אדם חשוב רשאי (לז) יט ליפול על כ' פניו (לח) <יג> כה יב' ו' {כשמתפלל כא} כא' {על הצבור, כו} אא"כ הוא בטוח (לט) יג' שיענה כיהושע בן נון. הגה: (מ) כז' ח' וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו כ בפשוט ידים ורגלים, <יד' כב} אפי' (מא) אין שם אבן כב' {משכית (הגהות אשירי סוף פ' תפלת השחר וריב"ש סי' תי"ב); כח} אבל אם נוטה קצת על צדו, מותר (מב) טו' כג' אם אין שם אבן כג' {משכית; כא כט} וכן כד' יעשו כד' ביו"כ, (מג) כשנופלין על פניהם, (מד) כב <טו> טז' כה' {אם יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע, וכן נוהגין (מרדכי).

לבוש אורח חיים סימן קלא סעיף א

סעיף א

ולאחר שיסיים הש"ץ חזרת התפלה נופלים על פניהם ומתחננים. ומנהגינו לומר בתחנה מזמור ו', ה' אל באפך תוכיחני וגו'. ומתחילין (א) רחום וחנן חטאתי לפניך מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני ה' אל באפך תוכיחני וגו'. ואין לדבר בין תפלה לנפילת אפים, שכן קבלו רז"ל [עי' ב"מ נט ע"ב] שאין התחנה מתקבלת כל כך אלא מיד אחר התפלה דכולה כתפלה אריכתא היא. וכשנופל על פניו לא ישחה לפניו ממש, שנראה כמשתחוה כנגד הרצפה שהיא אבן משכית שאסרה התורה, אלא שמן התורה אינו אסור אלא השתחויה בפישוט ידים ורגלים ובדיבוק פניו לקרקע, אבל חכמים אסרו כל השתחויה שכנגד הקרקע ממש אפילו בלא פישוט ידים ורגלים משום אבן משכית ואפילו אין שם רצפה, לפיכך יטה לאחת מן הצדדין או לימין או לשמאל. יש נוהגין להטות על צד ימין, ונותנים טעם למנהג משום דכתיב [תהלים טז, ח] שויתי ה' לנגדי תמיד, וכשמוטה על ימינו והשכינה כנגדו אז שמאלו תחת לראשו וימינו תחבקני [שה"ש ב, ו]. ויש נוהגין להטותב לצד

שמאל, וטעם משום דהסיבת שמאל שמה הסיבה שהיא הסיבת בני חורין ומלכים, הלכך באותו צד שהוא נראה כבן מלך ואיש חורין צריך ליכנע לפני המקום יתברך. ויש עושין פשרה, ואומרים בשחרית כשיש לו תפילין בראשו ושמאלו, יטה על צד ימין משום כבוד תפילין, ובמנחה או כשאין תפילין בשמאלו יטה על שמאל. ואני שמעתי הפשרה שגם בשחרית כשיש תפילין בשמאלו יפול על יד שמאלו אלא שיטה ראשו מעט לצד ימין, ובמנחה יטה ראשו לצד שמאל, וכן ראיתי נוהגין, וכן ראוי לנהוג שגם לפי הקבלה יש בו סוד(ב). ולאחר שנפל על פניו יגביה ראשו ויתחנן מעט מיושב כל מקום ומקום לפי מנהגו, ומנהגינו לומר ואנחנו לא נדע וכו'. והטעם שאומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה וכו', לפי שעד עכשיו התפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל, בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים, כאשר עשה משה רבינו ע"ה דכתיב [דברים ט, ט] ואשב בהר, וכתיב [שם י, י] ואנכי עמדתי בהר וגו', וכתיב [שם ט, כה] ואתנפל לפני ה', ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אומרים ואנחנו לא נדע וכו'.

לבוש אורח חיים סימן קלא סעיף ז

וכל אדם אסור ליפול על פניו בפישוט ידים או רגלים אפילו אם אין שם אבן משכית, גזירה משום אבן משכית, אבל אם נוטה קצת על צדו מותר אם אין שם אבן משכית. וכן עושין ביום הכיפורים כשנופלין על פניהם בשעה שאומרים והכהנים והעם וכו'. ונוהגים עודטו להציע עשבים בבית הכנסת ביום הכיפורים כדי להפסיק בין פניהם ובין הקרקע:

ט"ז אורח חיים סימן קלא ס"ק יד - טו

(יד) (פמ"ג) אפי' אם אין שם אבן משכית. דיש לגזור אטו אבן משכית שאסור מן התורה דכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה:

(טו) (פמ"ג) אם יציעו שם עשבים. צ"ל או יציעו כו' וזה מועיל אפי' ביש שם רצפה של אבן כ"מ במרדכי. כב"י כתבו התוס' בפ' ת"ה נר' שכל האומר ברוך שומע תפיל' אחר שסיים תחנונים מיושב מגונה כדאמרינן מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום כלומר להוסיף על ברכות אלו עכ"ל. ור"ל עם השם וכ"ה בתוס' דף כ"ח בא"י ש"ת וע"כ יש למחות ביד האומרים תחינות שבמעמדו שמסיימין בא"י ש"ת אלא י"ל ברוך ש"ת בלא שם:

עטרת צבי אורח חיים סימן קלא ס"ק יג - טו

יג] שיענה כיהושע. משום דאם דלא יענה יהרהרו אחריו שאינו ראוי לענות:

יד] אפילו אין שם אבן משכית. מן התורה אינו אסור אלא באבן משכית, שנאמר [ויקרא כו, א] ואבן משכית לא תתנו בארצכם, ורבנן אסרי אף אם אין שם אבן משכית, משום גזירה שמא יבא לפשוט כן על הרצפה [מגילה כב ע"ב]:

טו] אם אין שם אבן. אבל אם יש שם אבן משכית אסור בפישוט ידים ורגלים אפילו ע"י הטייה על צדו:

עולת תמיד סימן קלא ס"ק כו - כט

כו אלא א"כ שיענה וכו'. פירוש שאמר לו הקדוש ברוך הוא [יהושע ז, י] קום לך למה אתה נופל על פניך:

כז וכן אסור לאדם. ואף על גב דאין איסור מן התורה אלא בפישוט רגלים וידיים על אבן משכית, מכל מקום גזרו חכמים [מגילה כב ע"ב] אפילו ליכא אבן משכית דאסור להשתחות בפישוט ידיים ורגלים, משום דגזרינן אטו אבן משכית. והריב"ש כתב בתשובה [סי' תיב] בשם רב שרירא דאביי ורבא חיישי לאבן משכית אפילו לא היתה שם רצפת אבנים לפניהם שמא היה שם ונבנה עליה עכ"ל:

כח אבל אם נוטה קצת על צדו. אם אין שם אבן משכית, אבל באבן משכית אפילו אם נוטה על צדו אסור בפישוט ידיים ורגלים, אך בלא פישוט ידיים ורגלים מותר אם נוטה קצת על צדו, אבל בהדבקות פנים בקרקע אסור אפילו בלא פישוט ידיים ורגלים מדרבנן, וכן כתב הטור בהדיא:

כט וכן יעשה ביום כפור. פירוש אף על פי שנופלים בלתי פשוט רגלים וידיים, מכל מקום בהדבקות פנים בקרקע אסור מדרבנן וכמו שכתבתי בסמוך:

פרי חדש אורח חיים סימן קלא סעיף ח

כשמתפלל על הציבור וכו'. לשון הירושלמי פ"ב דתענית [הלכה ו] ובלבד יחיד על הציבור, ופירש הרא"ש בפרק הקורא את המגילה עומד [סימן ד] דהיינו לומר שמתפלל בפני הציבור ובשביל הציבור, אבל היכא דמתפלל בינו לבין עצמו בביתו שפיר דמי, דהיכא דמתפלל על הציבור בציבור כסיפא ליה מילתא שמהרהרים עליו שאינו הגון ואינו ראוי ליענות ע"כ. ואין זה מחוור, דבש"ס דילן פרק הקורא את המגילה עומד [כב, ב] אמרינן רב לא נפל על אנפיה ושאלין מאי טעמא, ומשנינן אדם חשוב שאני כדרכי אלעזר דאמר אין אדם חשוב רשאי וכו', ולא משמע דהוה על עסקי ציבור ואעפ"י כן משני דאדם חשוב שאני, וכן בההיא דאביי ורבא [שם כג, א] דמצלו אצלו, כפירוש רש"י [שם ד"ה דמצלי] והעומדים בשיטתו היינו בכל נפילת אפים לא היו (מצים) [מטים] ליפול על פניהם אלא מטין על צידיהם לפי שאין אדם חשוב וכו'. ולכן העיקר אצלי כדי לכוין הירושלמי עם הש"ס דילן, דיחיד על הציבור, ר"ל לפני הציבור אעפ"י שאינו בשביל הציבור, ודלא כהמחבר ז"ל:

ומה שכתב בפשוט ידיים ורגלים וכו', בפרק הקורא את המגילה עומד [כב, ב] רב איקלע לבבל בתענית ציבור נפול כולי עלמא אנפיהו ורב לא נפל על אנפיה. מאי טעמא רב לא נפל על אפיה, רצפה של אבנים היתה ותניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה [ויקרא כו, א], עליה אי אתה משתחוה בארצכם וכו', ואיבעית אימא רב פשוט ידיים ורגלים הוה עביד, וכדעולא, דאמר עולא לא אסרה תורה אלא פשוט ידיים ורגלים בלבד, וליפול על אפיה ולא ליעביד פישוט ידיים ורגלים, לא משני ממנהגיה. הנה לשינוי קמא דלא אסיק אדעתיה דרב פישוט ידיים ורגלים הוה עביד, מדרבנן אסרו קידה דהיינו על אפים אטו השתחויה דהיינו פשוט ידיים ורגלים, ולפי שלפני רב היתה רצפה של אבנים לא נפל על אנפיה

דהיינו פניו דבוקות בקרקע, ולשינוייא בתרא מוכח ודאי דכל דלא הוי פישוט ידים ורגלים אפילו פניו דבוקות בקרקע שרי אפילו מדרבנן, ופרכין בפשיטות ליפול על אפיה ולא ליעביד פישוט ידים ורגלים. והרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות עכו"ם [הלכה ו - ז] כתב וז"ל, אבן משכית האמורה בתורה אעפ"י שהוא משתחוה עליה לשם לוקה שנאמר [שם] ואבן משכית וכו', ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחויה האמורה בתורה, ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים וכו', ואם לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צידו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן ע"כ. משמע דאפילו בפישוט ידים ורגלים כל שמטה על צידו שרי אפילו מדרבנן, ודלא כהגהות אשירי [ברכות פרק ד סימן כ] שהביא הב"י [ד"ה ואיתמר], וכן עיקר. ולענין הלכה נראה לי דשינוייא בתרא עיקר ודי לנו במה שאסרה תורה דהיינו פישוט ידים ורגלים הא לאו הכי הכל שרי אפילו מדרבנן. וכן נראה, חדא דהויא שינוייא בתרא, ועוד כיון דהוי מידי דאיסוריה מדרבנן, בדרבנן הלך אחר המיקל, וההיא דאב"י ורבא דמצלו אצלויי איכא לפרושא כפירוש רש"י [מגילה כג, א ד"ה דמצלי] מטעם אדם חשוב שאני, הא אם אינו אדם חשוב לא בעי אצלויי ואפילו פניו דבוקות בקרקע שרי, וכן דקדק הרא"ש [שם פ"ד סימן ד] מדברי הרי"ף [שם יג, א], ואפילו לפי מה שפירש הרא"ש [שם] דמאי דמצלו אצלויי מטעם איסור השתחויה לא קשיא לן מידי, דאיכא לאוקמה בפישוט ידים ורגלים ואפילו הכי אם מטין על צידהן שרי כדכתיבנא לעיל. וכל זה דלא כמור"ם בהגהה שהחמיר בכדי, וגם דבריו סותרין אהדדי, שמתחילה כתב סברת האוסר בפישוט ידים ורגלים אפילו אין שם אבן משכית, ובב"י [ד"ה ואיתמר] הובא הטעם שחושש אולי היתה שם ונבנה עליה, ובאמת שזו סברה [רחוקה] היא דמנין לנו לחוש לאלו החששות ולאסור ההשתחויה בכל מקום, ולפי שיטה זו לשינוייא קמא דש"ס דהוה סבירא ליה דאפילו קידה אסורא מדרבנן, א"כ אמאי איצטריך לומר רצפה של אבנים היתה, וי"ל דלא גזרו קידה אלא ברצפת אבנים דאל"כ הויה גזירה לגזירה, ועוד אפילו שנניח בהנחה מועטת שהיתה שם אבן משכית ונבנה עליה מה טעם או מה סברא יש בזה לאסור, ומאחר שמור"ם ז"ל בתחילת דבריו פסק כרב שרירא [הובא בריב"ש סימן תיב], מהו זה שכתב אחר כך או יציעו שם עשבים, דמשמע דהכי קאמר שיציעו עשבים כדי שיוכלו לעשות פישוט ידים ורגלים, והא ליתא לדעת רב שרירא, והעיקר כדכתיבנא:

באר היטב אורח חיים סימן קלא ס"ק כב - כה

(כב) משכית. אף על גב דאין אסור מן התורה אלא בפישוט ידים ורגלים על אבן משכית מ"מ גזרו חכמים אטו אבן משכית וריב"ש כתב דחיישין לאבן משכית אפילו לא היתה שם רצפת אבנים דשמא היה שם ונבנה עליה עיין ב"י ודוקא כשפניו דבוקות בקרקע. אבל אם שוחה בתפילה אפי' יש שם רצפה שרי. ומיהו נפילת אפים אסור אפי' אין פניו דבוקות בקרקע כיון דאין כוונתו להשתחוה רק ליפול על אפיו. ורצפת לבנים אין אסורה דאבן כתיב ולבנה לאו אבן היא עיין מ"א:

(כג) משכית. רצה לומר אפי' בפישוט ידים ורגלים עיין ב"י:

(כד) ב"כ. פי' שיטו על צדיהם:

(כה) או יציעו. כצ"ל פי' ואז אפילו בלא הטיה שרי דדוקא על הקרקע אסור בלא הטיה שמא יש תחתיו רצפת אבנים ונבנה עליה דקרקע לא חשיב הפסק שארצו של בית כמוה עד התהום אבל עשבים חשיבי הפסק מ"א ע"ש ופר"ח לא כתב כן ע"ש. בר"ה א"צ עשבים דאין נופלים על פניהם רק כורעים ומשתחווים בעלינו אבל ב"כ נופלים על פניהם בסדר העבודה. יש למחות ביד האומרים תחינות שבמעמדות שמסיימין בא"י שומע תפילה אלא י"ל ברוך ש"ת בלא שם. ט"ז:

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן קלא ס"ק יג - טו

(יג) כשמתפלל. עיין ט"ז. הנה המחבר הביא תנאי על הציבור והשמיט בציבור, ובר"מ פרק ה' מהלכות תפלה הלכה י"ד כתב סתמא, וכתב הכסף משנה דסמך על מה שכתב כיהושע דמשמע על הציבור בציבור, והמחבר למה פרט א' ולא הב', ממה נפשך. ובלבוש [סעיף ח] העתיק כל הגימ"ל תנאים. ואחשוב אני דהמחבר כיון לתנאי השלישי, דקשיא ליה ממגילה כ"ב [ע"ב] רב לא נפל וכולי עלמא נפלו אדם חשוב שאני, כמו שכתב הב"ח [ד"ה אר"א], ונהי דהא לא קשיא כל כך דאפשר דלא נפל על עסקי ציבור, מכל מקום הא (שבמרדכי) [שבהגהות מיימוניות] קשיא. ולכן כתב כשמתפלל על הציבור לבד, והם אין מתפללים, הא כשהם ג"כ מתפללים אין גנאי דהציבור ח"ו גם כן לא נענו. ומיהו אי רב נפל על אפיה בשביל הציבור, היה ליפול בפני עצמו. אפשר דאצלו כו', ועל ציבור בעי נפילת אפים ממש, ואין להאריך:

(יד) אפילו. עיין ט"ז. הנה בהגהות אשרי [ברכות] סוף פרק תפלת השחר [סימן כ] י"ל דסובר דעיקר כתירוץ קמא במגילה כ"ב ב' דבלא פישוט ידים ורגלים מדרבנן אסור כל שפניו דבוקות, הא אצלו שרי, והיינו מדרבנן אטו פישוט ידים ורגלים. ומינה למד הגהות אשרי דהוא הדין פישוט ידים ורגלים באצלו על הרצפה או באין רצפה ודבוקות אסור, דגזרינן ג"כ דהנך תלתא שוין, כמו שכתב הב"ח ז"ל [ד"ה אר"א], דחדא גזירה הוה. ועיין ב"י [ד"ה ואיתמר] הונח לו באיסור רצפה בפישוט ידים ורגלים אף באצלו, דדומה לרצפה בלא פישוט, אבל באין רצפה הוקשה לו די"ל דאין דומה כלל, ואפילו הכי תירץ די"ל דגזרינן, יע"ש. ולא אבין מה שכתב הנחלת צבי [ס"ק ח] דמהגהות אשרי מבואר דבלא פישוט ידים ורגלים שרי ברצפה בלא אצלו, ואיני יודע מנא ליה הא, דמה שכתב הגהות אשרי אבל בלא פישוט ידים ורגלים כמו שש"ץ שלנו מותר, היינו אצלו, ולמה נטה משיטת הב"ח רבו ז"ל. ולפי זה הר"ב העתיק דברי הגהות אשרי בשלימות, ומטעם גזירה. ומה שכתב הר"ב "אפילו" באין אבן משכית הכי פירושו, לא מבעיא ביש רצפה אסור בלא אצלו בלא פישוט ידים ורגלים נמי. אלא דקשה למה השמיט דין זה דברצפה בלא פישוט ידים ורגלים אסור בלא אצלו המפורש בגמרא בלישנא קמא, וכתב דברים דנפקא מינה כו'. ואתי שפיר "או" יציעו ביום הכיפורים כמו שכתב [הט"ז] באות ט"ו, דלא סבירא לן כלל סברת רב שרירא [מובא בריב"ש סימן תיב] שהובא בב"י [שם] דסובר כל שיש רצפה אפילו נבנה עליה אסור, דא"כ לא מהני עשבים כיון שיש רצפה הוה איסור תורה, אלא כמו שכתבתי. ועיין פרי חדש [אות

[ח], ולפי מה שכתבתי אתי שפיר. הפירוש השני י"ל בהר"ב דסובר כרב שרירא דבאין רצפה חיישינן שמא יש למטה רצפה ואסור מן התורה, ומשום הכי מחששא זו אסור מדרבנן בלא אצלוי, אבל באצלוי שרי. אבל ביש רצפה לפניו אסור פישוט ידים ורגלים באצלוי, מפני מראית העין שלא יהא נראה שמשתחוה לרצפה, אבל בלא פישוט ידים ורגלים שרי אף בלא אצלוי, וכלישנא בתרא רב בפישוט ידים ורגלים כו'. ומנחלת צבי למדתי דיש לדייק דבפישוט ידים ורגלים אסור ברצפה באצלוי, מתירוף שני רב בפישוט ידים ורגלים, ופריך [הגמרא] ליפול בלא פישוט ידים ורגלים, [ומשני] לא הוה משני מנהגו. ואכתי ליפול באצלוי קצת, שמע מינה דאסור כהאי גוונא. ובעשבים מותר, משום דהפסק גמור הוה, ולא דמי לקרקע שאין מפסקת, וכמו שכתב המ"א אות כ"ב, יע"ש. וזה היפך דעת הר"מ ז"ל פרק ו' מעכו"ם הלכה ז' ח' דבפישוט ידים ורגלים ברצפה אצלוי מותר, ובאין רצפה בלא אצלוי שרי, אבל פניו לבד בדבוקה אסור על גבי רצפה, יע"ש. ופסק כתירוף א' במגילה, "והא" דלא נפל רב על אפיה לבד ע"י אצלוי לא הוה משני, או אין הכי נמי לא נפל על אפיה ממש דבוק. ומכל מקום ביום הכיפורים שמנהגינו רק ליפול על פניהם לא פישוט ידים ורגלים אין צריך עשבים, ועיין מה שאכתוב אי"ה במ"א [אות כב]. שמע מינה דהר"ב אסור על פניו לחוד דבוק, וכן עושים ביום הכיפורים אסור הוא, ועיין מה שאכתוב אי"ה בסמוך מזה. ולפי זה לכאורה לטעם גזירה בלא אצלוי בפישוט ידים ורגלים אסור אפילו בעשבים (ומחצלאות), דחדא גזירה הוה, מה שאין כן לרב שרירא דלא גזרו רק באין רצפה חיישינן שמא למטה יש ואסור מן התורה, (וברצפה באצלוי אסור מפני מראית העין), וכשיש עשבים הפסקה הוא, כמ"א [ס"ק] כ"ב, שרי בלא הטיה כלל, דלא גזרינן כלל אף חדא גזירה "בזה", ושאני ברצפה באצלו דמראית עין יש, (שבזה הונח לב"). ולפי זה נהפוך הוא, להט"ז ראוי לגרוס "אם" יציעו דווקא, והיינו וכן יעשו ביום הכיפורים ברצפה "אם" יציעו באצלוי, אבל בלא עשבים אסור ברצפה באצלוי ג"כ. דאי גרס "או" יציעו לא אתי שפיר כל כך הלשון, דלישנא "דאו" משמע תיקון אחר, וזה אינו, דרק התיקון כשיש רצפה להפסיק בעשבים. "ואם" אתי שפיר טפי, וכן יעשה אצלוי כשיש רצפה "אם" יציעו עשבים. ולמ"א לרב שרירא אתי שפיר "או", כלומר אצלוי או עשבים ואין צריך אצלוי, ולט"ז לא מהני עשבים בלא אצלוי כאמור. וממה שאתה רואה בט"ז אות ט"ו תבין שדבריו בנויים על אדני פז והשכל. והוא, דסובר אף לטעם גזירה אפילו הכי כשיש עשבים היכרא הוא ובלא אצלוי שרי, דוגמא מה שכתוב פרק קמא דפסחים [יא, א] ע"י שינוי זכור הוא וכדומה. ולפי זה הוא הדין ברצפה כל ע"י עשבים שרי בלא אצלוי, דמדכר דכיר, ולא גזרינן כהאי גוונא אטו בלא עשבים, שהרי רואה השינוי שמציעים בכוונה עשבים. ולפי זה בהכרח גרסינן "או" יציעו עשבים, מדכתב הר"ב להפסיק בין "הקרקע" ולא בין "הרצפה", (והמ"א ס"ק כ"ב הבליע זה בין "הרצפה"). לכן פירש באין רצפה בלא אצלוי יציעו עשבים, ולא תימא דווקא כהאי גוונא, לזה כתב דזה מועיל אפילו ברצפה כל שיש עשבים ואפילו בלא אצלוי זכור הוא ולא אתי למטעי. ולפי זה מדויק היטב באות ט"ו או יציעו, וזה מועיל אפילו ברצפה, דבאין רצפה נמי צריך לזה. והיינו בלא אצלוי. אחר כל הדברים האלה ראיתי שממה שכתב האדון ז"ל באות ט"ו וכן משמע במרדכי, ועיינתי שם, ושם נאמר כתירוף קמא קיימא לן דברצפה פניו לחוד אסור אלא א"כ

אצלו, ושמעתי משום הכי נוהגים [לשטוח] עשבים ביום הכיפורים לכסות הרצפה שנופלים על פניהם, יע"ש במגילה פרק הקורא. ושם בלא פישוט ידים ורגלים (א"נ) [אם כן] פישוט ידים ורגלים אין ראייה, דבלא פישוט ידים ורגלים הוה גזירה לגזירה, אבל בפישוט ידים ורגלים אין לנו הוכחה משם להתיר ברצפה בעשבים כהאי גוונא. ואם כן דברי הר"ב כאן מתפרשין ביום הכיפורים נופלים על פניהם בלא פישוט ידים ורגלים איכא איסור דרבנן כמו פישוט ידים ורגלים בלא רצפה, (כי זה לוקח מזה, כמו שכתב הב"ח). על כרחך ברצפה אצלו בפנים לחוד או עשבים אין צריך אצלו, דהוה ב' גזירות. ועיין לבוש בכאן, ולכאורה קצת סתירה מסעיף א' לסעיף ח', דבסעיף ח' כתב פישוט ידים ורגלים אסור באין רצפה בלא אצלו, הא פניו לבד שרי בלא רצפה בדבוק, דב' גזירות. ובסעיף א' כתב חז"ל אסרו בלא פישוט ידים ורגלים ואפילו אין שם "רצפה". אם לא שנאמר או או קתני, בלא פישוט ידים ורגלים ברצפה, או בלא רצפה בפישוט ידים ורגלים, וצ"ע:

(טו) אם יציעו. עיין ט"ז. פירשתיו יפה באות י"ד באורך, ויע"ש. ועיין מ"א אות כ"ב בזה. עוד רגע אדבר, דע, דהמשתחוה בפישוט ידים ורגלים על אבן משכית לוקה מן התורה דווקא שכל גופו עליה, הא מקצת שלא על אבן אין אסור מן התורה, כן כתב הר"מ ז"ל פרק ו' מעכו"ם הלכה ו', יע"ש. ואין לוקה בלבינים, עיין מ"א אות כ'. ונפקא מינה לפסול עדות, ובחדושינו [ראש יוסף] מגילה [כב, ב ד"ה ודע] הארכנו בזה, יע"ש:

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן תרז ס"ק ד

(ד) פניו לצפון. עיין ט"ז. וכן נוהגין כמדומה, דוקא פניו לצפון, ועיין מ"א [ס"ק] י"ב. והנה כתב הר"ב לא עומד ולא יושב אלא מוטה, וכן הוא במלקות דין תורה מוטה. ואיני יודע למה נהגו עתה לשכב על הארץ ולשטוח עשבים וכדומה משום אבן משכית ולא מוטה, ואולי להיכרא שאין זה מלקות שיתכפר בו, וכל (ס"ס) [חייבי כריתות שלקו] נפטרו מידי כריתתן [מגילה ז, ב], וזה אין מועיל, עיין מ"א אות ט'.

ביאור הגר"א אורח חיים סימן קלא סעיף ח

סעיף ח

כשמתפלל כו'. תוס' שם בשם ירושלמי:

וכן כו' אפי' אין כו'. שהרא"ש פי' טעמא דאביי ורבא דמצלי אצלו משום איסור אבן משכית דלא כהרי"ף שכ' שהוא משום דר"א והביא ראייה דגמ' מייתי לה בספ"ה דברכות לענין השתחואה בפישוט ידים ורגלים וכ' ריב"ש בס' תי"ב בשם רב שרירא דחיישי לאבן משכית אף שלא היתה שם שמא היתה שם וחרב המקום ונבנה עליה כשהוא שם אבל דעת הרמב"ם להתיר בדבר מפסיק בין פניו לאבן משכית ע"ש:

אבל אם כו' אם אין כו'. אבל באבן משכית אסור אפי' בכה"ג כפי' הרא"ש דמש"ה הוי מצלי דס"ל אפי' בלא פישוט ידים ורגלים אסור מדרבנן וזהו רבותייה וכו' תוס' שם ד"ה ואב"א כו' וכת' ראשון בגמ' ולפי' ר' שרירא רבותייה דאף בלא אבן

משכית לא הוו נפלו כנ"ל אבל בלא פישוט יו"ר מותר אף לת' ראשון אף לפי ר"ש
דברבנן לא גזרו:

וכן כו'. עמ"א:

מחצית השקל אורח חיים סימן קלא ס"ק כ - כב

(כ) בפישוט. ודוקא כו'. דע דמדכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות
עליה, לכן אם השתחוה בפישוט ידים ורגלים על אבן משכית אפילו לשם לוקה,
ובלי פישוט ידים ורגלים קיימא לן כהאי תירוץ הש"ס דמגלה דף כ"ב ע"ב ניהו
דאיסור תורה ליכא מכל מקום מדברבנן אסור, ובמקום דאיכא אבן משכית אפילו
מטה קצת על צדו אסור. אבל היכי דליכא אבן משכית, כתב הריב"ש דמכל מקום
אסורה ההשתחויה שמא יש תחתיה אבן משכית, אף על גב דלמעלה איכא עפר
ולא אבן משכית אפילו הכי אסור, וכתב כיון דאינו אלא חששא בעלמא, לכן ע"י
הטיה קצת על צדו שרי, ובזה דברי רמ"א מבוארים:

אבל אם שוחה בתפלה. ר"ל, כיון דאין פניו דבוקות בקרקע, אפילו יש רצפה שרי:
כסף משנה ריב"ש. וכן כתב בב"י [ד"ה וכתב] בשם ריב"ש. וכתב בכסף משנה
ראיה מדאמרינן במגלה לחד תירוץ שמהאי טעמא לא נפל רב על אפיו דרצפה
היתה שם, וא"כ תקשי איך היה שוחה בתפלה, אלא ודאי דבתפלה שרי:

באבני שיש. דהיינו רצפה:

ומיהו נפילת אפים אסור אפילו אין פניו כו'. דסבירא ליה דכמו דהטיה על צדו לא
מהני כשיש רצפה, הוא הדין באין פניו דבוקות בקרקע לא מהני:

עיין בטור. מה שכתב בשם רב נטרונאי:

(כב) אם יציעו כו'. ואז שרי בהטיה. וא"כ תרתי בעינן:

ובקצת ספרים הגיה או יציעו כו'. כדאיתא פרק ט"ו דאהלות משנה ה', כצ"ל. דתנן
חצצו מארצו, ופירש הר"ע ברטנורא שכיסה קרקע הבית בנסרים או יריעות, ומת
בבית כלים (שבחצון) [שבחצץ] (ר"ל, כלים שתחת היריעות או הנסרים), אם יש
במקומן טפח על טפח ברום טפח טהורים (דהוי אוהל וחוצץ בפני הטומאה), ואם
לאו טמאים, שארצו של בית כמוהו עד התהום, עכ"ל. הרי דיריעות ונסרים אין
חוצצים, הוא הדין הכא דעפר וקרקע שעל גבי רצפה אינו חוצץ, מה שאין כן
עשבים חוצצים. והא דיריעות אין חוצצין וכן נסרים, על כרחך צריך לומר לדברי
מ"א דמיירי שהיריעות ונסרים קבועים בקרקע ע"י יתידות וכדומה, דהוי כקרקע,
עכ"פ מוכח דקרקע ממש אינו מפסיק, מה שאין כן עשבים דהוי תלוש מפסיק:

וכן פסק הרמב"ם פרק ו' מהלכות עבודת אלילים, כצ"ל:

ומשמע בראש השנה. מדנקט רמ"א יום הכיפורים, משמע בראש השנה אף על
גב שמשתחוים כשאומר הש"ץ תוך תפלת מוסף עלינו, מכל מקום אין צריך
עשבים:

מאמר מרדכי סימן קלא ס"ק טז

(טז) או יציעו שם עשבים וכו' אף על גב דבתחילת דבריו אסר אעפ"י שאין שם אבן משכית והיינו מטעמא דחיישין דילמא היתה שם אבן משכית ונבנה עליה שאני התם דקרקע לא היא הפסק משא"כ עשבים וכיוצא הוו הפסק כ"כ הרב מ"א ז"ל והוא נכון ואשתמיטו דבריו להרב פר"ח ז"ל ולכן כתב דדברי מור"ם ז"ל סתרי הדדי ע"ש ועיין מ"ש לעיל ס"א:

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן קלא סעיף א

ועיקר נפילת אפים שנהגו בה בימי הראשונים היא ליפול על פניו ארצה אפילו שלא בפישוט ידים ורגלים (ואפילו יושב על הארץ ונופל על פניו ארצה) ואדם חשוב אינו רשאי ליפול על פניו בענין זה בפני הצבור כשמתפלל על הצבור אם אין הצבור נופלים כך כמוהו אלא א"כ הוא בטוח במעשיו שיענה כיהושע בן נון (שהרי) נאמר בו קום לך למה זה אתה נופל על פניך (משמע שאין לו ליפול) לפי שאם לא יענה מיד יהרהרו הצבור אחריו לומר שאינו הגון ואינו ראוי ליענות.

וכן כל אדם אסור ליפול על פניו ארצה על גבי רצפת אבנים אפילו שלא בפישוט ידים ורגלים גזירה משום השתחוואה בפישוט ידים ורגלים שהיא אסורה מן התורה ולוקין עליו שנאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה ואינו מותר אלא במקדש בלבד.

ואם אינו מדביק פניו בקרקע אלא מטה על צידו מותר אפילו לאדם חשוב בפני הצבור ואפילו על גבי רצפת אבנים שלא בפישוט ידים ורגלים כמו שיתבאר ועכשיו שלא נהגו ליפול על פניהם ממש אלא בהטיית הראש וכיסוי הפנים בלבד לא שייך כל זה.

וכיון שאין נופלין ממש אלא שמכסה פניו נהגו ליפול אפילו מעומד אך ע"פ הקבלה ראוי להיות נפילת אפים מיושב ואם אי אפשר לישב במקום שכלו הג' פסיעות ימתין כדי הילוך ד' אמות ויחזור למקומו ויפול מיושב.

ונוהגים לכסות הפנים בבגד ולא די בכיסוי היד שנופל פניו עליה לפי שהיד והפנים גוף אחד הן ואין הגוף יכול לכסות את עצמו כמו שנתבאר סי' ע"ד וצ"א.

ונהגו במקומות הרבה להטות על צד שמאל לפי שמצינו כשאדם מתפלל שכינה מימינו שנאמר ה' צלך על יד ימינך וכמ"ש בסי' צ"ז נמצא כשהוא מוטה על שמאלו פניו כלפי שכינה ואם היה מוטה על ימינו היה להיפך ולא יתכן לעבד להיות אחוריו כלפי אדוניו וי"א להטות על יד ימינו שכשהוא מוטה על ימינו ושכינה כנגדו יכוון שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקי ונהגו במדינות אלו להטות בשחרית על ימינו ולא על שמאלו משום כבוד התפילין שבשמאלו ובמנחה או אפילו בשחרית כשאין לו תפילין בשמאלו מטה על שמאלו והש"ץ העומד מימין הארון טוב שיטה ראשו מעט כלפי הארון אף כשנופל על יד ימינו (וה"ה היושבים בצד המנורה לפני הארון ונופלים על פניהם למזרח כמו הש"ץ).

לבושי שרד אורח חיים סימן קלא סעיף א

(שם ס"ק ב) סעיף ח' ובהג"ה. עיין שם במג"א ס"ק כ' דנפילת אפים אסור אפילו אין פניו דבוקות בקרקע, ולכן צריך להטות, (ואז) [דאז מותר] אם אין שם אבן משכית כמו שכתב רמ"א סוף הסימן בהגה"ה, זהו טעם ההטיה. וזה מועיל אפילו אין מטה על ידו, אלא מטה למן הצד שלא יהיה פניו נגד הקרקע ממש. ומה שהמנהג ליפול על היד הוא לתוספות היתר, כי היד מפסיק בין פניו לקרקע, וכמבואר במג"א סוף הסימן דהפסק מועיל אפילו בלי הטיה, ולכן עושים על צד היותר טוב שני דברים הטיה והפסק שכל אחד מאלו השנים מועיל לבדו. ולכן כתב המג"א שנהגו להפסיק בבגד כי היד עצמו לא חשיב הפסק כמבואר בסימן צ"א, וא"כ אין שם רק ההטיה לבד, ואנו רוצים שיהיה שני דברים וכנזכר לעיל, וכך נראה לי ביאור דברי המג"א:

לבושי שרד אורח חיים סימן קלא סעיף ח

סעיף ח

(ט"ז ס"ק יג) וב"י מביא בשם המרדכי, כצ"ל:

(שם) שאין הקהל. דאם כל הקהל נופלין אזי אם ח"ו אינם נענים אין גנאי כל כך להאדם חשוב, דלא עדיף הוא מכלל הצבור:

(שם ס"ק יד) לגזור אטו. טעם זה בב"י [ד"ה ואיתמר]. והביא עוד טעם בשם רב שרירא [מובא בריב"ש סימן תיב] דחיישין שמא היה שם אבן משכית ובנו שם בית וחיפו בעפר על האבנים, ע"ש. ורימז לזה במג"א ס"ק כ"ב:

(מג"א ס"ק יט) כמ"ש ריש סימן זה. תימה דבריש הסימן [סעיף א וס"ק ב] טעם ההטיה משום אבן משכית ולא משום אדם חשוב, (לכן) [וכן] תמה הפרי מגדים. והאמת יורה דרכו דחסר תיבה אחת במג"א, וכך צריך להיות כמו שכתב הב"י ריש סימן זה, דכן כתב הב"י ריש הסימן [ד"ה ואיתמר] בשם הרי"ף [מגילה יג, א] ורש"י [שם כג, א ד"ה דמצלי] ורמב"ם [תפילה ה, יד] ורב האי [מובא ברא"ש שם פ"ג סימן ד] דבאדם חשוב נמי שרי בהטיה, ע"ש:

(שם ס"ק כ) כוונתו. ואזלינן בתר כוונתו, והוה ליה כאלו נפל על אפיו ממש:

(מג"א ס"ק כא) שיטו. קצת קשה מאי קא משמע לן המג"א, דלכאורה אי אפשר כלל לפרש פירוש אחר, ויש לישב:

(שם ס"ק כב) דדוקא. זה יתבאר לך ממה שהבאתי באות י"ט:

מטה אפרים סימן תרכא סעיף יד

יד כבר ביארנו בסימן תר"ז ששוטחין עשבים בבהכ"נ בעיו"כ קודם תפלה ולכן צריך לשטוח עשבים להפסיק בינם לרצפה לפי שנופלין ע"פ בעבודה ואפילו אין שם אבן משכית רק קרקע עולם צריך הפסק ונוהגים לשטוח עשבים בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות אף שאין שם רצפת אבנים רק של לבנים או נסרים [טו] ואם לא הציעו עשבים בבהכ"נ או שיש עומדים במקום ריקן מעשבים [טז] יש להם לחוץ ולהפסיק בכנפי טליתם בין פניהם לקרקע וכל זה בנפילת כורעים שבעבודה

שנופלים ע"פ אבל בנפילת כורעים(טז)[יז] שבעלינו א"צ עשבים ולא לחוץ בטליתו
וכמו שכורעים בר"ה שא"צ כלל:

אשל אברהם (בוטשאטש) סימן תרכא

[סעיף ד בהגה]

ליפול על פניהם. מה שנוהגים שלא ליפול כורעים בשבת קודש, יש לזה סמך כי
לדעת רב שרירא גאון עליו השלום, יש חשש אבן משכית גם בעומק הרבה
מדאורייתא, וכמו שכתב המג"א עליו השלום בסוף סימן קל"א וצריך להציע,
ולפעמים שיהיה נגרר משם מה שהציעו מערב שבת קודש, וכשיציעו בשבת קודש
יש חשש אשוויי גומות, מה שאין כן כשמציעין בשופי על פני כל הבית הכנסת
הקדוש בערב יום כיפור, אין חשש כל כך:

עוד מצאתי, העולם נוהגים שלא ליפול על פניהם ביום כיפור שחל בשבת קודש.
ונראה הטעם בזה, משום דנראה כנפילת אפים. ובכל יום כיפור אין חוששין לזה,
וכמו שאין אומרים אבינו מלכנו ביום כיפור שחל בשבת קודש, כן הוא בזה שמנעו
ליפול בשבת קודש על ידי מה שלא יהיה נראה כנפילת אפים, ומטעם זה היה
נראה שגם השליח ציבור לא יפול על פניו רק יעמוד על עמדו לטובה, שיש בזה
הצלה מכעין הפסק בשמונה עשרה, שכמעט מהנמנע שלא יהיה כעין הפסק שהוא
נדחה ממקומו בהחלט, גם שמגיע השמש בהגבתו אותו אל מקומו הראשון
ממש, מכל מקום לא סגי בלאו הכי שיהיה עקירת רגלו בעת כריעתו ונפלו על
פניו, וגבי השליח ציבור שייך ביותר גדר נפילת אפים כיון שהוא השליח להתפלל
עבור הציבור. אך המנהג הוא שבכל מקום נופל השליח ציבור על פניו גם בשבת
קודש, רק הקהל נוהגים בהרבה קהלות קדושות שלא ליפול על פניהם בשבת
קודש. ונראה שהטעם הוא מצד שידוע לכל שהשליח ציבור אינו אומר יותר מכפי
מה שמיסוד במחזורים, ובפרט שהוא בתוך שמונה עשרה ואסור לו להפסיק ולומר
איזה בקשה מלבד בלי תקנת חז"ל, והרי על ידי זה יש ידיעה לכל שאין בזה גדר
נפילת אפים. מה שאין כן בנפילת רבים על פניהם, יש מראית עין שסוברים רבים
על רבים מהקהל [ה]קדוש שהם מוסיפין תחנונים בבקשות הנוגעים נגד חבריהם
בפרטי התנגדות שבין זה לזה, ומעין נפילת אפים שבבבא מציעא פרק הזהב [נט],
[ב] וכיון שזה אסור בשבת קודש גם שהוא יום כיפור, לזה הנהיגו בהרבה קהלות
קדושות שלא ליפול על פניהם בשבת קודש וכן נוהגים פה. ובמקום אחר כתבתי
אודות חשש אבן משכית, ועכ"פ הרי אין הפרש בזה בין שבת קודש ליום כיפור,
וכבר לא נשאר גם מדת חסידות לומר לחוש לדעת הסוברים שגם אם יש הפסק
בינו לקרקע אסור ההשתחויה על פניו, וגם קרקע מפסקת בין פניו להאבן אין
מועיל כיון שהיא דיעה דחוויה, ועל כל פנים לא עדיפא על פי מדת חסידות מספק
שקול. וכיון שיש ספק עוד אולי אין שום אבן שם גם בעומק, וכך הוא על פי הרוב
שהוא קרקע בתולה, לא חלו בה ידי אדם לעשות אבן משכית, וגם דלא שייך רוב
בזה דקבוע כמחצה על מחצה הוא, מכל מקום מידי ספיקא לא נפיק, והוא ליה
ספק ספיקא להקל ואין עוד שום מדת חסידות להחמיר בזה. ועל כל פנים אין
שינוי בזה על ידי שבת קודש, וכן מצד חשש אשוויי גומות להציע תחתיו כשיפול

על פניו, או חשש ניעור בגדיו מהאבק שיפול על בגדים שחורות על ידי נפילת אפים שיש בזה משום איסור מלאכה, גם בזה אין בין שבת קודש ליום כיפור קדוש כלל והיה לחוש גם ביום כיפור קדוש בזה, אלא ודאי שהטעם רק משום מחזי כנפילת אפים כנ"ל:

מגן גיבורים שליטי גיבורים סימן קלא ס"ק ז

ז אפי' אין שם אבן משכית. כ"כ הריב"ש סי' תי"ב בשם הרב ר"י בן גיאאות ז"ל ורבינו שרירא דאביי ורבא חיישו לאבן משכית אפי' לא היתה שם רצפת אבנים לפניהם שמא היתה שם וחרב המקום והפר"ח הקשה דא"כ למה אמרו בש"ס מגילה שם רצפת אבנים היתה הא אף בלא רצפת אבנים אסור שמא הי' שם וחרב ומ"ש דלהס"ד כיון דקידה בלבד הי' אין לאסור מספק דרבנן לפע"ד הדבר דחוק דלס"ד לא ידעין דרב עביד בפישוט ידים ורגלים כיון דכך הי' מנהגו ואף דמתוס' שם משמע דלהס"ד אף בלא פישוט ידים ורגלים אסור מדרבנן וכנראה שהבינו כן דלהס"ד רב בלא פישוט ידים ורגלים עביד לפע"ד אין כוונת התוס' כך רק כוונתם לדינא ומשום דקשיא להו לפי הס"ד מאי מקשה כלוה נמי הא אינהו ודאי בלא פישוט ידים עבדו, והנראה לנו בזה דהנה בהא דאמר הש"ס עלי' אי אתה משתחוה בארצכם אבל אתה משתחוה באבנים של בהמ"ק כדעולא פרש"י דלא אסרה תורה בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבהכ"נ דוגמא של בית המקדש ומשמע דאסור הוא שלא יהי' דומיא דמקדש אבל מדברי רבינו הרמב"ם ז"ל נראה בפ"ו מעכו"ם הלכה ו' דהאיסור הוא מפני שהיו דרך עובדי עכו"ם להניח אבן להשתחות עלי' לפיכך אין עושין כן לד' וא"כ משום לתא דע"ז נגעה בה וע' בכ"מ שם ולפ"ז יש לומר דהנה דעת הרמב"ם ז"ל בהלכה ח' שם דבעובד עכו"ם אפי' בלא פישוט ידים ורגלים נמי כל שכובש פניו בקרקע נסקל והכ"מ לא הראה מקורו אבל בהגהותינו על הרמב"ם ז"ל הראנו מקורו בהוריות דף ד' דאמרו שם דטעה דסבר דוקא השתחואה בפישוט ידים ורגלים הוא דאסרה תורה אבל השתחואה בלא פישוט ידים ורגלים לא ע"ש אלמא דחייב אף בלא פישוט ידים ורגלים וכן מצאנו בתשב"ץ חלק ג' סי' שט"ו שכתב דין זה מדעת' דנפשי' מראי' הלז אבל לא זכר שם שכ"כ רבינו בפירוש ע"ש ומעתה לדבריו מהראוי לאסור באבן משכית אף בלא פישוט ידים ורגלים כיון דמשום לתא דע"ז הוא אבל לפרש"י דוקא פישוט ידים ורגלים בעי דומיא דמקדש דהי' בו השתחואה בפישוט ידים ורגלים כדילפינן מלהשתחות לך ארצה, ובזה יש לומר מה דמדברי רבינו משמע דאם יש דבר מפסיק אינו אסור ור"י בן גיאאות ורב שרירא אסרו וכבר נתעורר בזה הריב"ש בתשובה שם ולפמ"ש הדבר תלוי בטעמם דלדעת רבינו דהוא דומיא דע"ז א"כ בעין דוקא שלא יהי' דבר מפסיק דומיא דע"ז משא"כ לטעמא דרש"י דהוא דומיא דמקדש שפיר אסרו שמא הי' שם ריצפה וחרב וז"ב ומעתה מיושבים דברי הריב"ש הנ"ל והרמ"א שנמשך אחריו דהנה התוס' במגילה שם ד"ה ואב"א הקשו וכי לא הי' יודע דמצי לשנוי הכי וכי ס"ד מעיקרא שאסו' אף בלא פישוט ידים ורגלי' ע"ש ולפמ"ש א"ש דהס"ד הי' דבאמת אסור מה"ת אף בלא פישוט ידים ורגלים דומיא דע"ז וכטעמו של רבינו וע"ז הביא מדעולא דלא אסרה תורה אלא בפישוט ידים ורגלים ושאני ע"ז דתולדות עבודה נמי מחייב בה כמ"ש התשב"ץ

שם לחלק דאף דהשתחואה של פנים הוא דוקא בפישוט ידים ורגלים אבל בע"ז אסרה תורה אף בתולדות עבודה ע"ש ומעתה כיון דלהס"ד ע"כ דאסר' תורה אף בלא פישוט ידים ומשום לתא דע"ז א"כ אין סבר' כלל לאסור באין שם אבן משכית כלל דלא גרע מדבר מפסיק דמותר להרמב"ם וכמ"ש הריב"ש ורבינו שרירא ור"י בן גיאות לא כתבו כן רק למסקנא וכיון שכן שפיר הוצרך לומר דרצפת אבני' היתה וז"ב ודו"ק ובזה יש לומר דהא דכתב רבינו דבהשתחוא' דשם בלא פישוט ידים ורגלים מכין אותו מכות מרדות ותמה הכ"מ ורדב"ז ח"ג סי' תקי"ד דללישנא בתרא משמע דמותר לגמרי ובשל דרבנן הי' להקל וע' פר"ח ומ"ש הכ"מ והרדב"ז שם דסמך על אב"י ורבא דמצלו אצלו באמת לפירוש הרי"ף וכן נראה מדברי רבינו בפ"ה מתפלה הלכה י"ד שמפרש כן וא"כ אין רא' מאב"י ורבא וע' בלח"מ ולפמ"ש א"ש דלהס"ד מדאורייתא הי' אסור אף בלא פישוט ידים ורגלי' וניהו דללישנא בתרא מות' מה"ת וכמ"ש דיש לחלק בין ע"ז לזה אבל עכ"פ מדרבנן אסו' וז"ב שוב ראינו בטורי אבן שהקשה באמת אמאי לא אסרינן מן התורה בלא פישוט כדאסרינן בע"ז והניח בקושיא ולפמ"ש לק"מ ודו"ק:

ערוך השולחן אורח חיים סימן קלא סעיף יח

סעיף יח

כתבו רבותינו בעלי הש"ע בס"ס זה אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו כשמתפלל על הציבור אא"כ הוא בטוח שיענה כיהושע בן נון וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו בפישוט ידים ורגלים אפילו אין שם אבן משכית אבל אם נוטה קצת על צדו מותר אם אין שם אבן משכית וכן יעשו כשנופלים על פניהם ביוה"כ אם יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע וכן נוהגים עכ"ל והנה זה שכתבו כשמתפלל על הציבור יש מי שפי' דדוקא בפני הצבור [ט"ז סקי"ג] וכמ"ש בסעיף ד' והלשון לא משמע כן ונ"ל דכוונתו דרק כשמתפלל על הצבור אפילו בביתו חיישין ללזות שפתיים כשלא יענה ובאמת יש שכך מפרשים הירושלמי שהבאנו שם [ראב"ד בספ"ה בפ' הראשון ע"ש] וזה שכתבו דבפישוט ידים ורגלים אסור אפילו בלא אבן משכית כלומר אפילו רצפה שלא מאבנים אין זה לא שיטת הרמב"ם ולא שיטת הרא"ש כמו שבארנו בסעיף ד' והוא דעה יחידאה שהביא הריב"ש כמ"ש רבינו הב"י בספרו הגדול ותמה בזה ע"ש ותמיהני שחשש רבינו הרמ"א לזה וזה שכתבו אם יציעו שם עשבים צ"ל או יציעו [ט"ז סקט"ו] וה"פ דבלא עשבים או כיסוי אחר יש להטות ובעשבים א"צ להטות [וכ"כ המג"א סקכ"ב ומדבריו מבואר דבר"ה בעלינו א"צ נפילה על הקרקע בפניו ע"ש והמנהג לעשות כמו ביום הכיפורים]:

משנה ברורה סימן קלא ס"ק לז - מד

[לז] ליפול על פניו - היינו כשהוא דרך קידה [לג] ואפילו בלא פישוט ידים ורגלים ואפילו לא היה שם רצפת אבנים דבשאר כל אדם שרי באדם חשוב אסור [לד] ואם הוא מטה קצת על צדו [לה] אפי' על רצפת אבנים שרי דאין זה נפילה על פניו וכ"ש נפילת אפים שלנו שהוא רק הטיית הראש וכיסוי פנים בעלמא [לו] בודאי שרי:

(לח) כשמתפלל על הצבור - פי' [לז] ובפני הצבור דכסיפא ליה מילתא שמהרהרין שאין הגון ואין ראוי ליענות אבל בביתו אפילו מתפלל על הצבור מותר ואפילו בפני הצבור דוקא כשהוא לבדו נופל על פניו ואין הקהל נופלין עמו דאם כל הקהל נופלין אזי אם אין ח"ו נענים אין גנאי כ"כ להאדם חשוב דלא עדיף הוא מכלל הצבור:

(לט) שיענה כיהושע ב"נ - שאמר לו הקדוש ברוך הוא קום לך למה אתה נופל על פניך:

(מ) וכן אסור וכו' - אקדים הקדמה קצרה כדי שיתברר היטב והוא דהנה כתיב בתורה ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה דהיינו אפי' כשמשתחוה לשמים על אבן משכית או על רצפת אבנים דחדא מילתא היא וכתבו הפוסקים דאין אסור מן התורה כי אם כשיש תרתי לגרעותא דהיינו כשמשתחוה בפישוט ידים ורגלים וגם על רצפת אבנים דוקא אבל דרך קידה דהיינו שנופל על אפיו על הרצפה בלא פישוט ידים ורגלים או אם הוא בפישוט ידים ורגלים שלא על רצפת אבנים אסור רק מדברי סופרים דגזרו קידה אטו השתחויה ושלא על הרצפה [לח] אטו רצפה אבל אם היה תרתי למעליותא דהיינו דרך קידה בלא רצפת אבנים לא גזרו רבנן וכן אם היה נופל דרך קידה על רצפת אבנים אך שלא היה קידה גמורה דהיינו שנטה קצת על צדו או אם היה בפישוט ידים ורגלים ושלא על הרצפה ונטה קצת על צדו דלא הוי פישוט ממש ג"כ מותר ועתה נבוא לבאר דברי הג"ה. וכן אסור לכל אדם וכו' ר"ל כמו באדם חשוב הנ"ל אסור אפי' בלא אבן משכית כן הכא אלא דשם אסור אפילו דרך קידה והכא אין אסור רק דוקא דרך פישוט ידים ורגלים:

(מא) אין שם אבן משכית - או רצפת אבנים. ואם יש שם רצפת אבנים אפי' דרך קידה אסור [ודוקא כשפניו דבוקים בקרקע [לט] אבל אם שוחה בתפלה אפי' יש שם רצפה שרי] ודוקא נגד רצפת אבנים [מ] אבל רצפת לבנים אין אסורה דאבן כתיב ולבנה לאו אבן הוא כדכתיב ותהי להם הלבנה לאבן:

(מב) אם אין שם אבן משכית - אבל כשיש אבן משכית לא מהני הטיה על צדו כיון שהוא בפישוט ידים ורגלים:

(מג) כשנופלין על פניהם - ר"ל כשהם נופלים [מא] דרך פישוט יו"ר שלא על הרצפה צריכים להטות על צדיהם [מב] וכן כשיש רצפה אפי' נופלים דרך קידה בעלמא צריכין להטות על צדיהם:

(מד) אם יציעו - צ"ל [מג] או יציעו ור"ל דאז אפי' בלא הטיה על צדיהם שרי [מד] בשני האופנים אלו שציירנו:

ביאור הלכה סימן קלא סעיף א

סעיף א

* להטות על צד שמאל - ענין ההטיה הוא משום דבימיהם היו נוהגים ליפול על פניהם ארצה על הרצפה משום הכי היו צריכים מדינא להטות על אחד מהצדדין שלא יהא נראה שמשתחוה לאבן משכית שהוא אסור מן התורה וכמו שכתוב כל

זה לקמן בסעיף ח' בהג"ה ומשום הכי גם אנו נוהגים להטות בנפילת אפים והמ"א לקמן בס"ק כ' מצדד דמדינא צריך הטיה בנ"א אבל מלשון הריב"ש לא משמע כן להמעין [ולפי הנראה שלא היה לפניו ספר הריב"ש רק מה שהעתיק מהב"י] וכן העתיקו בשו"ע הגר"ז. ומה שציין המ"א עיין בטור ור"ל במה שהביא שם בשם ר"נ דצריך שיגביה פניו למעלה מן הקרקע ואח"כ הביא דאב"י ורבא דמצלי אצלו אלמא דאי לא"ה היה אסור אפשר דהגבהת פניו לכל אדם חשיב כמו אצלו לאדם חשוב דבאדם חשוב צריך אצלו דוקא עיין בב"י וכבר כתב ג"כ בספר מגן גבורים על המ"א דאין מדברי הטור ראייה עי"ש. ואפשר עוד דגם כונת המ"א שמחמיר הוא רק דוקא בנפילת אפים ממש על הארץ נגד הרצפה אף שאין פניו דבוקות בקרקע אבל לא בנפילת אפים שלנו שהוא רק כיסוי הפנים לבד ובזה ניחא שלא יסתור לדברי הריב"ש המפורש להיתר:

דרכי תשובה סימן קנ ס"ק ה

(ה) כמשתחוה. עי' במנחת חינוך שם ס"ק ב' שכל דאע"ג דמבואר ברמב"ם פרק ו' מהלכ' ע"ז הלכה ח' לחלק בענין השתחוואה בין אם היה ההשתחוואה בפישוט ידים ורגלים או בלא פישוט ידים ורגלים זה דוקא במשתחוה בגבולין על אבן משכית בזה יש חילוק דבפיו"ר לוקה ובלא פיו"ר אינו אלא איסור דרבנן אבל לענין ע"ז אין חילוק ועובר במשתחוה גם בלא פישוט ידים ורגלים עיין שם ועי' בט"ז או"ח סי' קל"א ס"ק י"ג ובמ"א שם בסוף הסי' ועי' בס' כמו השחר מערכת אות א' סי' כ':

פסקי תשובות אורח חיים סימן שז אות ג

וכבר צווחו תקיפי קמאי 17 בקול זעקה אשר דווקא בשבתות וימים טובים שלא ניתנו לישראל כי אם לעסוק בתורה ולקדש נפשם, השטן מרקד ללכת כתות כתות, ולשבת אחד מזה ואחד מזה בתוך, ועושים ביקורים, וכמה שעות ביום ובלילה מדברים, ומכאיבים הנשמה יתירה בדברי ביטול ושחוק וחלקלקות ולשון הרע 18 ורכילות בכל מה שאפשר, עד 19 שהנשמה יתירה בורחת ונשבעת שלא תשוב עוד לשבת אחרת, וחוף ממה שעוונם גדול מאד, ומאריכים 20 את הגלות ומונעים את גאולת ישראל ובנין בית המקדש, נוסף 21 על עוונם כאשר מדברים דברים בטלים ודברי מחלוקת וקטטה בבית כנסיות ובתי מדרשות, שבשב"ק מתאספים בהם הרבה אנשים ושעתם פנויה, והנסיון גדול, ועוונות 22 אלו סובבים רח"ל לעשותם בתי עבודה זרה, ועל זה סמך הכתוב (ויקרא כ"ו א') "לא תעשו לכם אלילים וכו' ואבן משכית לא תתנו בארצכם וכו' את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה'", טוב 23 יותר היה להם לשבת בבתיהם ולישן על מיטתם, כי אף 24 מי שהוא צדיק בדרכיו וחסיד בכל מעשיו, אם אינו נזהר בדיבורו בשבת, דבר שפתיים אך למחסור, שאין לו חלק כלל בקודשא בריך הוא ובישראל עם קדושו.

שו"ת הריב"ש סימן תיב

שאלת אם מותר היחיד ליפול על פניו מעומד, או אם יצטרך לישוב כדרך הצבור שיושבים, וכן הצבור מה טעם שהם יושבין, כי במסכת ברכות איננו מבואר שיהיה קפידא בישיבה,

תשובה דבר זה של נפילת אפים אינו חובת התפלה אלא שהיה מנהג גם בימי רז"ל. כמו שמוזכר בפ' אחרון דמגלה (כ"ב:) נפול כולי עלמא על אנפיהו. רב לא נפל על אנפיה. ושיילין נמי התם מאי טעמא לא נפל על אפיה, וכן בבבא מציעא פ' הזהב (נ"ט:) אמרין אימא שלום דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הות. כל יומא לא הות שבקא ליה למיפל על אפיה וכו'. ואם היה מחובת התפלה חס ושלום שהיה הצדיק ההוא נמנע ממה שיהיה חובה בעבור אשתו. ואף על פי שהכונה שם שהיתה לוקחת אותו בדברים עד שהיה רבי אליעזר שוכח מליפול על פניו, מ"מ אם היה חובה היה זריז ונזכר בה ולא היה שוכחה בכל יום. ולהיות זה רשות ומנהג בעלמא לזה יש ימים שנוהגין בהם בקצת מקומות בנפילת אפים. ומקצת מקומות שלא נהגו כן. כגון בחנוכה ובפורים שבישיבת רב עמרם גאון ז"ל היו נופלין. ובישיבת רב האיי ז"ל לא היו נופלין. וכן בר"ה ויוה"כ ושבת בינתיים בישיבת מתא מחסיה היו רגילין ליפול על פניהם, ובפומבדיתא ובנהרדעא לא היו נוהגין הן, כמ"ש זה לגאונים ז"ל. וכן בבית האבל במנחה כתב רב שרירא גאון ז"ל שיש נופלין. כי להיות הדבר רשות כל מקום אוחד מנהגו. ונהרא נהרא ופשטיה. וכ"כ הר"ר יצחק בן גיאת ז"ל בהלכותיו בשם רב שר שלום ז"ל נפילת אפים רשות. ולהיות הדבר כן אין צריך לדקדק אם אפשר מעומד. ומה שנהגו הצבור מיושב, הוא לפי שדרך הצבור בכל תפלותיהם וברכותיהם לאומרם מיושב שלא להטריח עליהם זולתי בי"ח = בשמונה עשרה. אבל לא שיהיה קפידא בישיבה בנפילת אפים. שהרי תחנונים היא וכל תחנונים מעומד טפי עדיף¹ דומיא די"ח = דשמונה עשרה = ברכות ווידוי. אלא שאין מטריחין עליהם כמ"ש ז"ל (סוטה מ"א) אין גוללין ס"ת בצבור שלא להטריח את הצבור לעמוד בעוד שגוללין הספר. וכי תימא א"כ השליח צבור שכל ברכותיו מעומד למה יושב בנפילת אפים, יש לומר שמה שהשליח צבור עומד הוא במה שאומר בקול רם כדי להוציא מי שאינו בקי. אבל במה שאומר בלחש לעצמו ואין להוציא אחרים לפי שאינו מחובת התפלה, אומרו מיושב כדרכו ואין מטריחין אותו לעמוד. אבל במה שצריך לדקדק לפי דין בגמרא שלא תהיה בפשוט ידים ורגלים אם היתה שם רצפת אבנים. כי יעבור על מ"ש בתורה ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. ואמר עולא לא אסרה תורה אלא פשוט ידים ורגלים, כמו שמוזכר בפ' בתרא דמגלה (כ"ב:). ולפי הלשון הראשון המוזכר שם כל נפילת אפים אסורה אפילו בלא פשוט ידים ורגלים, כל שיש שם רצפת אבנים. ואפשר שיהיה זה מדרבנן לבד. ולזה אביי ורבא הוו מצלי אצלו. כי אפילו נפילת אפים כדרכה בלא פשוט ידים ורגלים לא היו עושין כשהיה שם רצפת אבנים. רק שהיו מטין על צדיהן בשעת נפילת אפים. והרב רבי יצחק בן גיאת ז"ל כתב בשם רבינו שרירא ז"ל דאביי ורב' חיישי לאבן משכית, אפילו לא היתה שם רצפת אבנים לפניהם. שמא היתה שם וחרב המקום ונבנה עליה כשהיא שם² אבל דעת הר"ם ז"ל דכל שיש דבר מפסיק בין פניו והאבן משכית אינו אסור. שכתב שלכך נהגו לשום מחצלאות או גמי בבתי

כנסיות שהם רצופות באבנים. ומ"מ אפשר לומר שלזה נהגו הכל בנפילת אפים בישיבה שהיא כדרך ההטיה של אב"י ור"בא. ואין זה כלל דרך השתחואה. ואם גם בישיבה יטה מעט על צדו כ"ש שהוא משובח. ורש"י ז"ל כתב בשם רבותיו שראוי שתהיה ההטיה לצד ימין מדכתיב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. וכן הוא בבראשית רבה³ אמנם אם יחיד נופל על פניו מעומד ומטה קצת על צדו לצאת מידי חשש אבן משכית, שאסור להשתחוות עליה אפילו לשמים חוץ למקדש, נראה שאין בזה חשש כלל. ומעולם לא ראיתי מי שמיחה בזה⁴ ומדברי רש"י ז"ל וכן הרמב"ם ז"ל נראה שאין לחוש לאבן משכית, אפילו מדרבנן אלא כשפניו דבוקות בארץ אף על פי שאין בו פשוט ידים ורגלים. אבל בשוחה לבד אין לחוש לזה⁵ וא"כ אין טעם למנהג בישיבה יותר מבעמידה, רק שההטיה לקיים שמאלו תחת לראשי וכו', נוחה להעשות יותר בישיבה יותר מבעמידה. או שהיא כדי שלא להטריח ולהקל מעליהם, כמ"ש למעלה. והרמב"ם ז"ל שכתב בסדר התפלה שיושבין בנפילת אפים. דעתו לומר שכך נהגו הצבור. או לומר שאין צריך לעמוד. כי כן כתב גם באשרי ובסדר קדושה. זהו מה שנ"ל בשאלותיך. והאחר היה לסבת הגיעתני שמועה קשה העדר גבירתי הורתי הכ"מ =הרינו כפרת משכבה= בברצלונה. וכל שלשים עמדתי בבכיה ואנחה. הייתי נבהל. יגדל שלומך כרצונך ורצון הנדכה. נאמן אהבתך יצחק ב"ר ששת זלה"ה.

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תקיד (תתקמט)

(תתקמט) עוד לו. ילמדנו רבינו אם מותר להתפלל אצל רצפת אבנים בבית הכנסת כי מדברי הפוסקים יראה שהוא אסור. אם יש שום צד היתר או לא:

תשובה לא ידעתי מה מקום לשאלה זו והלא על הרצפה ממש מותר להתפלל ובלבד שלא ידביק פניו בקרקע וכ"ש אצל הרצפה ולא ראיתי מאחד מהפוסקים הנמצאים שיראה מדבריו שהוא אסור. דגרסין בפ' היה קורא עומד רב איקלע לבבל בתעניתא דצבור קם קרא בספרא פתח בריך חתים ולא בריך נפול כ"ע אאנפיהו ורב איהו לא נפיל על אנפיה ופריך ורב מ"ט לא נפיל על אנפיה ומשני רצפה של אבנים היתה ותניא ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה עליה אי אתה משתחוה בארצכם אבל משתחוה על אבנים של בית המקדש כדעולא וכו' ופריך אי הכי מאי איריא רב אפי' כולוה נמי ומשני קמי רב הואי כלומר הרצפה היתה לפני רב אבל לא לפני הצבור. הרי מכאן תשובה לשאלתך אפי' לדעתך שאתה אוסר על הרצפה אצל הרצפה מותר שהרי כולם היו בבהכ"נ אלא שלפני רב היה רצפת אבנים ובשאר בהכ"נ לא היו אבנים וכולם היו מתפללים ונופלים על פניהם אצל הרצפה. ופריך תו תלמודא וליזול איהו לגבי צבורא פי' למקום שאין שם רצפה. ומשני לא בעי למטרח צבורא שהיו צריכין לקום מפניו. הרי לפי אוקמתא זו אסור ליפול על הרצפה על פניהם אפי' בלא פשוט ידים ורגלים אבל להתפלל מותר שהרי רב על הרצפה התפלל. ועל זה הקשו בתוספות כיון דאסור מדרבנן מיהא יש לתמוה על בתי כנסיות שלנו שיש בהם רצפה היאך נופלין על פניהם. ונ"ל דמצלי אצלויי ובהכי שרי והכי נמי משמע בסמוך דמייתי ההיא דפ' אין עומדין דחזינא להו לאב"י ור"בא דמצלו אצלויי וכן פי' רבינו האי גאון

ז"ל ע"כ. וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל פ"ו דעבודה זרה וז"ל ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופים באבנים או מיני קש ותבן להבדיל ביניהם ובין האבנים ואם לא מצא דבר המבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שותה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן ע"כ. ונ"ל דעל זה נהגו כל ישראל הבאים מספרד שאין כובשין פניהם בקרקע בשעת נפילת אפים מפני שלא היה להם מחצלאות אף על פי שמן הדין ראוי לכבוש פניו בקרקע. הא למדת כי אפי' לפי אוקמתא זו אין איסור אלא להדביק פניו בקרקע. ומתרגין תו בגמרא ואי בעית אימא רב פישוט ידים ורגלים הוה עביד פי' רגיל היה לעשות כן. ופריך תלמודא וליפול על אנפיה ולא ליעבד פישוט ידים ורגלים. ומשני לא משנה ממנהגיה. ולפי אוקמתא זו מותר ליפול על פניו אפי' פניו מדובקים ובלבד שלא יפשוט ידיו ורגליו דהא בהכ"נ כולה היתה רצפת אבנים וכל העם נפלו על פניהם ורב נמי מדינא היה יכול ליפול על פניו אלא שלא רצה לשנות מנהגו שהיה רגיל בפישוט ידים ורגלים. ופסקין הלכתא כלישנא קמא להחמיר וזהו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ' הנזכר כל המשתחוה להשם על האבנים המפוצלות בלא פישוט ידים ורגלים אינו לוקה אבל מכין אותו מכות מרדות. תו עבדין התם אוקמתא אחריתי ואב"א אדם חשוב שאני כלומר שהיה אדם חשוב ואינו נופל על פניו כד"א דאמר ר' אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ נענה כיהושע בן נון דכתיב ויאמר ה' אל יסושע /יהושע/ קום לך למה אתה נופל על פניך ולפי האי אוקמתא לא צריכין לאוקמתא בבהכ"נ רצופה. אלא דקשיא לן כיון דאיסורא דרבנן הוא ותרי לישנא דתלמודא אמאי פסקין לחומרא ולא ראיתי לאחד מהפוסקים שיפסוק לקולא. וי"ל דכיון דאב"י ורבא מצלו אצלויי משמע דס"ל דאסור להשתחות על הרצפה אפילו בלא פישוט ידים ורגלים והיינו כלישנא קמא ולחומרא. וכן משמע מדברי הרא"ש ז"ל בפסקיו וז"ל מתוך דברי הרי"א"ף ז"ל שחיבר אלו המימרות יחד נראה דס"ל דהא דמצלו אצלויי היינו משום האי דר' אלעזר דאין אדם רשאי ליפול על פניו וכו' ואין הטעם כן דהא טעמם דמייתי לה בשמעתין ובפ' אין עומדין בתר הכ' ברייתא דקידה על אפים השתחויה בפישוט ידים ורגלים משמע דאתא רב חמא בריה דרב הונא לאשמועין אף ע"ג דמן התורה אין השתחויה אסורה על הרצפה אלא בפישוט ידים ורגלים מדרבנן אסור אף בלא פישוט ידים ורגלים ולהכי הוו מצלי אב"י ורבא. וכן כתבו בשם רבינו האי גאון ז"ל דטעמא דמצלי אצלויי שלא יהא נראה כמשתחוה ע"כ. משמע שהרא"ש ז"ל הבין בדברי הרי"א"ף ז"ל שפוסק כלישנא בתרא לקולא שאין אסור להשתחוות אלא אדם חשוב ולא שאני ליה בין איכא רצפה בין ליכא רצפה ושאר בני אדם דלא חשיבי מותרין להשתחות על הרצפה אפי' פניו מדובקים באבן ובלבד שלא יעשה פישוט ידים ורגלים והיינו שלא כתב הרב ז"ל דין זה שאסור להשתחות על הרצפה. ולדידי לא ניחא לי בהכי לעשות מחלוקת בין הפוסקים דאי הכי לא לישתמיט חד מהאחרונים דלימא הכי בשם הרי"א"ף ז"ל אלא ודאי ס"ל דאסור להשתחות על הרצפה ומה שהשמיטו הרב ז"ל הוא משום דבזמנו ובמקומו לא היו בתי כנסיות רצופות באבנים והא דפסקין כלישנא קמא ולחומרא משום חומרת עכו"ם ומשום לא תעשו כמעשיהם. א"נ משום דאב"י ורבא כדאמרן אלא דלא פסיקא ליה אי בהכ"נ של אב"י ורבא היה

רצוף אבנים או לא ונקיט טעמא דפסיקא משום דחשובים הוו והיינו דמייתי לה גבי מימרא דר' אלעזר דאי אפשר דלית בה טעמא דר' אלעזר ודוק ותשכח:

כללא דמלתא דמותר להתפלל ממש ובלבד שלא ישתחוה ופניו דבוקים ברצפה אלא שיטה מעט או שלא ישפיל ראשו עד לארץ וכן נוהגים כל הבאים מספרד או שיהיה דבר מפסיק בין פניו לרצפה. ואצל הרצפה מותר להשתחות כיון שאין פניו על הרצפה ממש ואצ"ל שיהיה מותר להתפלל וזו אינה צריכה לפנים. והנראה לע"ד כתבתי:

שו"ת רדב"ז מכתב יד - אורח חיים, יורה דעה (חלק ח) סימן קכג

שאלת: ממני, על לאו ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה, דמשמע מלשון ספרי¹ ומלשון הפוסקים² דבחוצה לארץ נמי לוקים על לאו זה. וק"ל בארצכם כתיב משמע בארץ ישראל.

תשובה: אי לא הוה לן דרשא למילת ארצכם הוה ק"ל האי, אבל כיון דאית לן דרשא בארצכם לא תעשו אבל אתה משתחוה על האבנים במקדש [מגילה כ"ב ע"ב, אתי שפיר]. וא"ת אכתי נדרוש בה תרתי בארצכם לא תתנו אבל במקדש תתנו, בארצכם אתם לוקים על לאו זה אבל בח"ל לא, דהא כלל גדול מסור בידינו דכל דרשא דאתי ממיעוטא אתה יכול לדרוש ולמעט כמה מעוטין, אבל כל דרשא דאתי מרבויה אין אתה מרבה אלא דבר אחד, הא לא קשיא כלל דכיון דכל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בארץ ובחוץ לארץ, וכיון שיש לנו לקיים מיעוט הכתוב למעט השתחויה ברצפת המקדש מוקמינן ליה בהכי, וכיון דבעבודה זרה חובת הגוף היא נוהגת בכל מקום ובכל זמן³

וא"ת כיון דחובת הגוף היא מאי שנא דבארץ ישראל אנו מצווים אחריה ולא בחוץ לארץ⁴ וי"ל דגזרת הכתוב הוא דכתיב ואבדתם את שמם מן המקום ההוא, מן המקום ההוא אתה מצווה לאבדה ולרדוף אחריה אבל לא בחוץ לארץ. וכן כתב רש"י ז"ל בפירוש החומש על פסוק ובארצכם לא תעשו [ויקרא כ"ב כ"ד] ודרשין כל שבארצכם לא תעשו מכאן למדו שמסרס בהמה טמאה לוקה⁵ וכתב ז"ל ואין לנו לומר שהסרוס נוהג בארץ ולא בחוץ לארץ, שהרי הסירוס חובת הגוף הוא וכל שהוא חובת הגוף נוהג בין בארץ בין בחוצה לארץ. והנראה לעניות דעתי כתבתי.

שו"ת מהרלב"ח סימן ק

/בטקסט מסומן סימן זה באותיות צ"ט, אך כיון שסימן ק' חסר נראה דצ"ל סי' ק'/ המשתחוה בבית הכנסת בתפלת שמנה עשר' אף על פי שיש רצפת אבנים מצוירים /מצוירים/ בה אין בהם איסור' כיון דליכא פישוט ידים ורגלים כעין מקדש ואפילו מדרבנן מותר.

ראיתי אנשים חכמים בעלי מעשה מדקדקים שלא להתפלל י"ח ברוכת /ברכות/ על רצפת אבנים משום הכריעות שבהם דנראה כמשתחוה ואף על גב דודאי ליכא איסור תורה כיון דליכא פשוט ידים ורגלים מ"מ איסור' דרבנן איכא לדעתם. ואני בראותי תמהתי על הדבר כי לענין דעתי נר' שאין איסור כלל כיון שהמתפלל עומד

על רגליו ועוד שאין פניו נוגעות בקרקע כשכורע דלכן הוא היתר מותר גמו' והמדקדק אין ראוי לשבחו על כך אדרבה נקרא הדיוט. וראיה לזה מדברי הרמב"ם ז"ל בב' מקומו' מספרו (בפ"ו מהע"ז ובפ"ה מה' תפלה) גם ממקור הדין בגמ' ופי' רש"י ותוס' הוא מבואר וזה לשון הגמ' במגלה פרק הקורא עומד (דף כ"ב) רב איקלע לבבל בתענית צבו' קם קרא בספר' וכו' נפול כולי עלמ' אנפיהו ורב לא נפל על אנפיה. מאי טעמא רב לא נפל על אנפיה רצפת של אבנים היתה ותניא ואבן משכית וכו' כדעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד. אי הכי מאי איריא רב אפילו כלהו נמי קמי דרב הואי וליזיל לגביה הצבור' וליפול על אנפיה לא בעי למטרר צבורא' ואי בעית אימא רב פישוט ידים ורגלים הוה עביד כדעולא וכו' ולינפול על אנפיה ולא ליעביד פישוט ידים ורגלים לא משני ממנהגיה ואי בעית אימא וכו' תנו רבנן קידה על אפים שנאמר ותקוד בת שבע אפים ארצה כריעה על ברכים וכן הוא אומ' מכרוע על ברכיו. השתחואה זו פישוט ידים ורגלים שנאמר הבא נבא וכו' להשתחות לך ארצה עד כאן. וזו הבריתא הובאה גם כן בברכות פרק אין עומדין (דף ל"ד ע"ב) לוי אחוי קידה וכו' אמר רב חייא בר אבין חזינן להו לאביי ורבא דמצלי אצלוי עד כאן. גם זו המימרא בפרק אין עומדין פרש"י ז"ל לא אסרה תורה בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבה"כ דוגמת של מקדש. לא מטרר צבורא שאם ילך יעמדו מפניו. פשוט ידים ורגלים כשהיה נופל על פניו ושאר הצבור לא היו עושין כן. לא משני לא היה רוצה לשנות ממנהגו. קידה האמורה בכל מקום אינה אלא על אפים. ארצה משמע כולו שטוח ארנו' /ארצה/ דמצלו אצלוי על צדיהן ולא נפלי' על פניהם ממש ע"כ. ובברכות פירוש וזה לשונם כשנופלים על פניהם אין פושטין ידיהם ורגליהם אלא מטין על צדיהן ע"כ. הרי מכל חלקי זאת הסוגיא נראה מבואר שכשהאדם עומד בעמידה ואין פניו נוגעו' בקרקע שאין שום איסור כלל שכל זה מדבר על נפילת אפים בקרקע גם רש"י כן דייק בכל דבריו גם בדברי התוספות שם מבואר הרבה מאד וז"ל ואי בעית אימא רב פישוט ידים ורגלים הוא דעבד וקשה וכי לא היה יודע דמצי לשנויי הכי וכי ס"ד מעיקרא שיהא אסור בלא פישוט ידים ורגלים ויש לומר דמעיקרא אסור ליה מדרבנן בלא פישוט ידים ורגלים ובסוף קאמר ואי בעית אימא אין איסור מדרבנן ורב פישוט ידים ורגלים הוא דעבד כאיסור מן התורה ומיהו ק' דלישנא קמא דאסור מדרבנן בלא פישוט ידים ורגלים יש לתמוה על בתי כנסיות שלנו שיש בהם רצפה היאך נופל ש"צ על פניו ונר' לומר דמצלי אצלוי ובהכי שרי והכי נמי משמע וכו' עד כאן. הרי מבואר מה שכתבתי דלדעת האוסר למה לא תמיהא להו לבעלי התוספות על כל צבור היאך מתפללין י"ח ברכות גם בשליח צבור עצמו לא תמיהא להו אלא היאך נופל על פניו כנראה שבתפלת י"ח אין קושיא כלל והוא מבורר גם במרדכי במקום הזה כן מבואר שכתב וזה לשונו יש לתמוה על בתי כנסיות שיש להם רצפה ונופל שם שליח צבור על פניו וכו' הרי שאין ק' לו על הכריעות בתפלת י"ח לא מהצבור ולא משליח צבור כי אם על נפילת אפים מהשליח ציבור גם ביום הכפורים כשנופלים על פניהם שכתב בסוף לשונו ושמעתי דמשום האי טעמא משימין ביום הכפורים עשבים בבית הכנס' לכסות את הרצפה משום דנופלים על פניהם כשאומרים והכהנים והעם עד כאן ושמעתי שיש מי שמביא מכאן ראיה שצריך לדקדק בכריעות של י"ח ברכות והו' טעות

דאדרב' מכאן נראה בהפך ודברי המרדכי הם דברי תוספות ואין ביניהם חלוקה זולתי שהתוספות לא אמרו שצריך ליזהר בנפילת אפים אפילו בלא פישוט ידים ורגלים אלא ללישנא קמא אבל למסקנא לא והמרדכי כתב שצריך ליזהר אפילו למסקנא דהא בתר בריתא דהשתחואה פישו' ידים ורגלים דאייתי' בגמרא אייתי' מימרא דרב חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאבוי ורבא דמצלוי אצלויי פירוש שהיתה שם רצפה של אבנים ומתהפכים על צדיהן שלא יהו נראין כמשתחוים הא קמן דסבירא ליה דמה שאמר הבריתא השתחואה פישוט ידים ורגלים הוא מדאורייתא אבל מדרבנ' אסור אפילו בלא פישוט ידים ורגלים. לכן צריך ליזהר אפילו לפי המסקנא ומה שאמר המרדכי קידה וכולי לא על קידה קיימא לן כי אם על השתחואה המוזכר בבריתא ולכן כתב קידה וכו' זהו פירוש דברי המרדכי והוא מבואר ומבאר מה שכתבתי גם בדברי הרב הגדול הרמב"ם ז"ל הוא מבואר מאד שהרי בפירוש מהלכות עבודה זרה כשהביא פירוש זאת המצוה כתב וזה לשונו ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות וכו' ואם לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן הרי שהרב זכרונו לברכה עם היות שכתב שהעושה השתחואה בלי פישוט ידים מכין אותו מכת מרדות עם כל זה היתר גמור הוא כששוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן כנראה שהאיסור הוא בנפילת אפים לבד ששם מדביק פניו באבן ואם כן כל שכן שיהיה מותר כשהוא מתפלל בעמידה וכורע גם בפרק חמישי מהלכות תפלה הוא מבואר יותר ויותר שהרי כתב הרב ז"ל דיני הכריעות של תפלת י"ח וכתב שצריך לעשות אחר כך השתחואה ופירוש שישב לארץ ונפל על פניו ארצה ומתפלל וכו' אחר כך פירש מה נקרא כריעה בכל מקום וקידה והשתחואה ובסוף כתב שאין לעשות השתחואה על האבנים אלא במקדש וכו' כנראה שבקידה אין איסור כלל וכל שכן בכריעות של י"ח ברכות כי בזה לא דבר כלל אין למתעקש שיאמר כי מה שאמר הרמב"ם זכרונו לברכה ואסור לעשות השתחואה על האבנים הו' איסור תורה ויפרש מלת השתחואה שבכאן כמו עיקר פי' השתחואה שהוא בפישוט ידים ויחזיק סברתו ויאמר שכתב כן הרב לומר שאפילו במקדש אין איסור השתחואה אפילו בפישוט ידים אבל לעולם שיש איסור דרבנ' אפילו בקידה או בכריעות של י"ח זה טעות ואי אפשר לאמרו שעל כל פני' אם היה שום איסור בדבר הי"ל לרב להזכירו ועוד שכתב יש מי שעושה קידה ועליו לא דבר דבר כנראה שעושה דבר הגו' מי שעושה קידה וזה פשוט ועתה פי' מלת השתחואה שכתב בכאן הרב הוא כפי מה שלקחו הרב למעלה בתחלת הפרק שאמר שצריך המתפלל לעשות השתחואה ופירש הוא כיצד שיושב לארץ ונפל על פניו ארצה בין שיהיה בפישוט ידים או בלא פישוט ידים ועל זה אמר שאסור לעשותו על האבנים במקדש בפישוט ידים מן התורה ובלא פישוט ידים מדרבנ' וא"כ לפי זה השתחואה האסורה מן התורה צריכה שלשה תנאים. הראשון שישב באבן. השני פניו באבן. השלישי פישוט ידים ורגלים. כמה שאמר הרב שנמצא כולו מוטל על האבן ובריתא הביאו ראיה מלהשתחוות לך ארצה ואם יחסר א' מאלו התנאים הוא מותר מן התורה אבל מדרבנ' אסור אפילו אם יחסר אחד מהם ובלבד שימצאו השנים כגו' שיחסר פישוט ידים וימצאו השנים האחרים ואם עושה שני דברים לבד מהנזכרים ואחד מהם הוא פישוט

ידים וחסר אחד מהאחרים נראה שגם זה אסור מדרבנ' אם איפשר לעשות כן ואמרתי אם איפשר כי בודאי אי אפשר לעשות פישוט ידים על האבן אם אינו יושב עליו גם לישב על האבן עם פישוט ידים ושלא ידבק פניו בקרקע נראה שאי אפשר לעשות כן כי אם על ידי דוחק גדול ואם איפשר הוא נראה שאסור לעשותו מדרבנ' וכ"כ בהגה"ה באשירי בס"פ היה קורא בשם א"ז כלל הדברים שהשתחווה האסורה מדרבנ' אפילו בלא פישוט ידים הוא בתנאי שימצאו השני תנאים האחרים שיהיה מוטל על הקרקע ופניו בקרקע אבל אם חסר אחד משניהם כגו' שהוא עומד אף על פי שפניו באבן מותר גמור וזו היא קידה וכמו שכתב הרב בכאן גם אם פניו אינם באבן אף על פי שהוא מוטל על האבן מותר גמור וזהו שאמרו בגמרא דאביי ורבא מצלו אצלויי וכתבו הרב בהלכות עבודה זרה ולפי זה אם אפי' כשימצא אחד מאלו התנאים הוא מותר גמור אפילו מדרבנ' כשיחסרו שניהם והוא כשמתפלל בעמידה אף על פי שכורע כל שכן וכ"ש שהוא מותר וזה פשוט מאד והפור' ממנו פור' מן האמת. גם שאר כל הפוסקים כגו' בעל הטורים והאחרים לא הזכירו זה הדי' כי אם בנפילת אפים לא בתפלת י"ח כי לדעת כולם הוא מותר גמור בפשיטות ומה שאמר בהגה"ה בהרמב"ם ז"ל פרק ו' מהלכות עבודה זרה בשם רב האי גאו' ז"ל דמדברי סופרים אסור כל צד השתחווה אין להביא ראיה משם לאיסור דפירו' כל צד השתחווה רוצה לומר אפילו בלא פישוט ידים אבל לעולם צריך השני תנאים האחרים ולזה רמז כל צד השתחווה ראיה לזה שהוא כתב הדי' בשם רב האי והתוספות הביאו דברי רב האי וכבר פירשתי בפירוש גמור דלדעתם מותר אפי' מדברי סופרים כשלא ימצאו השני תנאים כנזכר עוד ראיה שזו היא דעתו מהראיה שהביא מאביי ורבא דקא מצלו אצלויי ולדעת כל המפרשים רוצה לומר שהיו מטין פניהם שלא יהיו על האבן אבל לעולם היו יושבים על האבן אם כן בהכרח פירוש כל צד השתחווה הוא לכלול מה שאמר הרמב"ם ז"ל לא יותר ולמתקש שיאמר כל צד מרבה יותר אומר שכונתו לכלול בכל מקום שימצאו ב' תנאים מהנזכרים כגון שיושב באבן עם פישוט ידים שגם זה אסור מדרבנ' כנזכר אבל בתנאי אחד לבד חסר בכאן ולא נמצא יותר והמעיי' יעיין.

שו"ת מהר"י בן לב חלק א סימן נה

ועל השאלה ששאל כבודך אם מותר להתפלל תפלת שמנה עשרה על אבני שיש לכאורה היה נראה שאסור להתפלל מדברי הרמב"ם [פ' שישי מהלכות ע"ז] וכשנדקדק בדבריו יראה שאין אסור אפילו מדרבנן אלא כשפניו דבוקות בארץ ובהשתחווה בפישוט ידים ורגלים לוקה מן התורה וכן כתב הרב רבי יצחק בר ששת ז"ל וזה לשונו ונראה שאין לחוש לאבן משכית אפילו מדרבנן אלא כשפניו דבוקות בארץ אעפ"י שאין בו פשוט ידים ורגלים אבל בשוחה לבד אין לחוש לזה עד כאן וכן בהגהה בהרא"ש סוף פרק תפלת השחר מאור זרוע וזה לשונו בית הכנסת שיש בה רצפת אבנים אסור להשתחוות על גבי אבנים בפשוט ידים ורגלים ואפילו מטה קצת על פניו והטעם שלא יהיה נראה כמשתחוה למה שלפניו אבל

כמו ששליח צבור שלנו נופל בלי פשוט ידים ורגלים מותר עד כאן לשונו אמנם בסמ"ג כתב שהוא אסור.

שו"ת יהודה יעלה (אסאד) חלק א - אורח חיים סימן ב

וז"ל הזוהר שהביא מעלתו ולא הראה מקומו איה והוא בפ' תצא ד' קל"ו פתח רעי' מהימנא כו' ואית אבן דאיהו אבן משכית דלית תמן נביעי דמיא דחכמ"תא /דחכמתא/ כו' דייקא ולא כוון בזה על הס"א שהיא לע"ז כי היא נקראת אבן נגף וצור מכשול כמ"ש בזוהר פ' ויצא ע"פ והשיבו האבן עפ"י הבאר כו' אבל אבן משכית היא מסטרא דקדושה מצד מט"ט כמ"ש בספר הפרדס רמונים שער ערכי הכינויים יעו"ש ועי' בספר מאורות נתן מערכ' אות א' ובס' שערי אורה שער א' בכינויי אבן גדולה ד' ח' ע"ב המפרש הביא שם לשון הזוהר הנ"ל אית אבן ואית אבן כו' ולא הראה מקומו איה והעתיק ואית אבן משכית דלית תמן נביעו דמיא ולא דבור כו' והשמיט תיבת דמיא דחכ"מתא כו' ובודאי מעלתו נ' משם ראה ועינו הטעתו וגם המפרש הנ"ל לא כוון יפה לפי"ז וצ"ע עליו ועל הגירס' אבן משכית שם.

שו"ת מהר"ם שיק יורה דעה סימן קסה

מכתבו וספרו כ"י קבלתי ביום ה' ואשר ביקש ממני לחוות דעתי בזה אשיב בקצרה דוודאי האמת בפי מעלתו נ"י דכל העושה דבר מעשה או עבודה כדי לדמות עצמו לאומות וגויי הארץ עובר בכמה לאוין וע"כ הבונים ביהכ"נ ומעמידים הבימה למעלה בקצה המזרח לפני ארון הקודש ומכוונים מעשיהם וקול זמריהם למנהגי עבודות שאר האומות לדמו' עצמם להם עוברים בכמה לאוין ב' לאוין של ובחקותיה' לא תלכו ולא תלכו בחקת הגוי שנאסר שלא לדמות להם וכמ"ש הרמב"ם בפ"ד מה' ע"ז ובש"ע יו"ד סי' קע"ח ונכפל בפ' ראה השמר לך פן תנקש אחריהם ואמרו בספרי השמר ל"ת ופן ל"ת וכו' וגם אמרו שם בספרי שלא תאמר הואיל והן יוצאין וכו' אני יוצא וכו' עיין שם והיינו כפירוש רמב"ן בחומש שם דהכוונה על איכה יעבדו הגוים האלה ואעשה כן גם אני לגבוה וע"ז בא הכתוב להזהיר וכומו שאמר עוד שם בספרי שמא תמשך אחריהם או שמא תדמה להם או שמא תעשה כמעשיהם...

מיהו כל זה שייך בדבר שלא עשו אותה חוק לע"ז אפילו אם הישראל עושה כדי להרוויח או לתועלת אחר אסור לעבוד את ה' בדבר ההוא וראי' ממצבה שנאמר לא תקים לך מצבה וכפרש"י שם וכמו שביאר הרמב"ן בחומש ומעלתו כ' דאשר שנא הוא כלל וזה דוחק אלא כפי' הרא"ם בחומש שם דהוא נתינת טעם ומ"מ הה"ד בדברים אחרים איכ"ל דאסור וראי' מדברי התוס' בע"ז דף י"א ד"ה ואי חוקה וכו' שכתבו לפרש כן דכל שהוא חוק לע"ז אפילו אי כתיבא אסור וכן מצאתי בתשובת הב"ח סי' קכ"ז דאותן ניגונים שמיוחדים לע"ז אסורין מהאי טעמא:

ולכאורה יש להקשות על זה מהא דאיצטרכה התורה לאסור ולצוות ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עלי' אפי' לשמים וכן הא דאסרה התורה וצוותה לאו דלא תטע לך אשירה אצל המזבח ובהנך כלם כ' הרמב"ם בפ"ו מע"ז דהטעם

משום שעשאו אותה חק לע"ז וא"כ למה לי קרא ע"ז וכ"ש דקשה למה באמת אבן משכית מותר במקדש ובחינוך סי' שמ"ט השיג מטעם זה על הרמב"ם שכ' הטעם משום דהם חוק לע"ז מיהו אין ראי' מזה דאיכ"ל דבא ללמד למלקות דאי נילוף רק מבנין אב או ממה מצינו לא היו לוקין עליו והא דהותר במקדש אין קושיא כל כך אפילו לטעם הרמב"ם דהרי גם מזבח הותר במקדש ועיין בחינוך שם דבאמת פליג על טעם הרמב"ם בזה...

שו"ת לבושי מרדכי אורח חיים מהדורה קמא סימן קד

שטיחת עשבים להשתחואה בבית הכנסת ביום הכפורים

בהי"ת, אור ליום ו' עש"ק פ' תבא עת"ר לפ"ק מאד יצ"ו.

ברכת כוח"ט לכבוד התורני היקר הקצין המפואר מהו' דוד מארקאוויטש נ"י בק"ק ב' אויפאלו יצ"ו

ע"ד המנהג מקדמת דנא לשטוח עשבים בביהכ"נ ליוהכ"פ ע"ג הרצפה מפני הכריעות והשתחויות בעת עבודה שהוא אסור בלא הפסק, וכמ"ש בש"ע או"ח סי' קל"א [סעיף ח'] וסי' תרכ"א [סעיף ד']. ועתה אקרו"ט דשם רוצים לבטל דבר זה מפני העפר ואבק העולה על ידן, וברצונם להציע יריעות ע"ג רצפה [מ"ש טעפיקע]. וכ"ת רוצה לקיים מנהג ישן, ועתה נגמר הדבר לשאול מעוט ערך כמוני.

והנה בסי' קל"א ממ"ש הרמ"א [שם] לשטוח העשבים, וכתב עליו במג"א ס"ק כ"א דאז הוה הפסק בינו לקרקע, אבל בלא הפסק עשבים אסור אפי' ברצפה שאינה של אבנים, משום דשמא למטה עד התהום ישנם אבן ואבנים ועובר משום אבן משכית וגו' [ויקרא כו, א], וקרקע לא הוי הפסק, שארצו של בית הוה כמוהו עד התהום. והביא ראייה ממתני' דפ' ט"ו אהלות מ"ה, חצו מארצו וכו', ופי' הרע"ב דחציצה היינו כגון שכסו הקרקע בנסרים או יריעות. והנה ע"ז סיים שארצו של בית כמוהו עד התהום. והנה לפי"ז לא מהני אפי' חציצת יריעות ונסרים, ולכאורה קשיא מאי שנא עשבים מנסרים ויריעות. וראיתי במחצית השקל [שם] שפירש דלדברי מג"א צ"ל דשם במתני' איירי שקבעו הנסרים או היריעות ביתדות, אלא שמדברי הברטנורה לא משמע כן, דבקביעות ע"י יתדות לא שייך לשון כסוי אלא לשון רצפה וכו"ב, א"כ משמע דכל כסוי לא מהני, ושוב קשיא מאי שנא מעשבים. וברמב"ם ה' עבודת אלילים פ"ו [הלכה ז'] כתב ג"כ שנוהגים לפרוס מחצלאות ועשבים בבתי כנסיות, וא"כ משמע דאין חילוק.

ועל כן נלענ"ד ללמוד דברים הללו ממה דאמרינן בפ"ק דמס' סוכה גבי סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה, ושם דף ד' [ע"א], דאם בא למעטה בכרים וכסתות לא מהני אף על גב דבטלינהו, בטלה דעתו אצל כל אדם, ובצורות ותבן מהני ביטול. וא"כ י"ל ה"נ כן הוא, דמתני' דאהלות הנ"ל בנסרים ויריעות שדרכן להיות נחים ע"ג קרקע הבית, ויריעות דומיא דנסרים שצריך להם להיות עשויים לקרקע הבית כמ"ש בריטטערן, על כן הוה בטול ולקרקע יחשב, אבל עשבים הא אין דרך לבטלן על הקרקע, משו"ה חשוב שפיר הפסק. וכן הרמב"ם שם דנקט מחצלאות הוא כמו שנראה מכמה מקומות בש"ס [עי' שבת מ"ג ע"ב וקכ"ה ע"א] דהם מה

שקורין טאגען, שג"כ אין דרך לבטלן ע"ג קרקע, על כן ג"כ הוי הפסק, אבל הני יריעות שקורין טעפיקען ידוע כי בבתי החשובים כמעט הם תמיד שטוחים ע"ג קרקע הבית ולתכלית זה נעשים ואין בהם צורך אחר, ודאי נראה כבטול לגבי קרקע. וא"כ לענ"ד לא מהני טעפיקען לענין הפסק בהשתחויות שלא לעבור משום אסור השתחויה. על כן היטב נשמר הש"ע בסי' קל"א וסי' תרכ"א שם שצוה לשטוח עשבים דוקא. ובעטרת זקנים ובאר היטב [סי' קל"א ס"ק כ"ה] איתא היכא דליכא עשבים להפסיק בטליתו, דזה וודאי לא יבטל לקרקע.

תבנא לדינא דלא מהני רק עשבים או טאגען, ועשבים וודאי משובחים כמנהג הקדמונים. ומשום היזק עפר, ע"ז נאמר [קהלת ח, ה] שומר מצוה לא ידע דבר רע. ובפרט שדרך לקבוע הטעפיקען ג"כ ביתדות בחדרים גדולים כידוע למען לא יכשלו במדרס עליהם בהליכתו, א"כ לכ"ע אסור גם לס' מחה"ש. ובענין השתחויה ע"ג רצפה ידוע כמה גזירות גזרו, כמ"ש הב"ח סי' קל"א עיין שם. ושפיר יש לגזור שאינו קבוע אטו קבוע, משא"כ בעשבים לא שייך קביעות. ועי' בפרי מגדים סי' קל"א [משב"ז סקי"ד] דהטעם בשטיחת עשבים משום הכירא, שידעו העולם שצריך הפסק. ומטעם זה וודאי לא מהני טעפיקען, דמה הכירא יש בזה, הא בכל חדרים גדולים ישנם שטוחים בזמן הזה, כנלענ"ד.

ואסיים בד"ש, הק' מרדכי ליב ווינקלער ח"פ

שו"ת תורה לשמה סימן רעג

+אם מותר לחכם למנוע עצמו ממצוה, משום טורח ציבור שלא יקומו מפניו. שאלה אחד זקן ות"ח שהיה מתפלל עם הצבור על גג בית הכנסת והיתה כת צבור אחרת מתפללים למטה ואחד מן הצבור שלמטה שקנה מצות פתיחת ההיכל זמן לאותו ת"ח הזקן שהיה למעלה שירד למטה לעשות מצות פתיחת ההיכל וכת הצבור שאותו ת"ח הנז' לא היו עסוקים עדיין בתפלה ועכ"ז לא רצה החכם הזקן לירד למטה לעשות מצוה זו מפני טורח הצבור של מעלה שכולם היו יושבים וכאשר יקום וילך ודאי יקומו מפניו וכן כאשר יחזור עוד אצלם ג"כ יקומו ויש מי שערער עליו בזה באומרו דלאו שפיר עבד כן למנוע עצמו מן המצוה בשביל טורח צבור שלא יקומו מפניו דכל שהוא הולך לעשות מצוה אינו צריך לחוש לטורח הצבור בקימה ע"כ יורינו האמת המורה לצדקה ושכמ"ה.

תשובה איתא בגמרא דמגילה דף כ"ג ע"ב רב איקלע לבבל בתענית צבור קם קרא בספרא וכו' נפל כולי עלמא אנפיהו ורב לא נפל על אנפיה מאי טעמא רב לא נפל על אנפיה רצפה של אבנים היתה ותניא אבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה וכו' אי הכי אפילו כולהו נמי ומשני קמיה דרב הואי ומקשי ולזיל גבי צבורא ולנפול על אנפיה ומתרץ לא בעי למטרח צבורא ופירש רש"י שאם ילך יעמדו מפניו ע"ש הרי מנע עצמו ממצוה זו של נפילת אפים בשביל שלא להטריח הצבור בקומם לפניו ועל כן אין לערער על החכם הזקן הנז' כלום. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו.

שו"ת משפטי עוזיאל כרך ב - יורה דעה סימן כב

ובאמת אין לחוש שיתקבצו לפני מצבת זכרון זו ויתפללו נגדה ויהיה נראה כמיקר את האבן. דלמה נחוש לזה שהרי כולם יודעים שזו היא מצבת זכרון ולא את המצבה מכבדים אלא את הזכרון שמצבה זאת מסמלת הוא שמיקרים ובודאי שלא יעשו מצבת אבן דוממת אלא יכתבו עליה דברי זכרון לקדושים אשר נספו ונעלמו, וכיון שכן יוצא מגדר אבן משכית, ואעיקרא דדינא אבן משכית עצמה לא נאסרה אלא בהשתחואה או נראה כמשתחואה. אבל לא בתפלה נגדה אעפ"י ששוחח במקום שאמרו לשחות בתפלה (עיין רמב"ם וכ"מ ה' ע"ז פ' ו' ה"ו הלכה ע"ז).

ומכל מקום כדי להוציא מכל חששות וספקות וכדי שמצבה זאת תשמש לתעודתה נראה לי שנוסף על דברי הזכרון של מאורע זה שלזכרון הוקמה מצבה זאת, לחרות גם מזמור צ"ד שבתהלים מראשו ועד סופו וזה יהיה מצבת זכרון של קלון של תוכחה והתראה לצוררי ישראל דור דור כי אל נקמות ישב עליהם וברעתם יצמיתם ה' אלקינו.

שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן עד

א) במקור הדבר דנפילת אפים במגילה דף כ"ב ע"ב, רב איקלע לבבל בת"צ וכו' מ"ט רב לא נפיל על אפיה רצפה של אבנים היה וכו' אפי' כולהו נמי וכו', ואיב"א רב פישוט ידים ורגלים הוה עביד וכו', ואיב"א אדם חשוב שאני וכו' אא"כ נענה כיהושע בן נון וכו' עיין שם. א"כ לתירוצא קמא נפ"א דוקא על הקרקע בפישוט ידים ורגלים, וכן לאיב"א בתרא, וגם לאיב"א קמא נראה ג"כ דעבדי סמוך לקרקע אלא בלא פיו"ר, ועיי"ש בתוס' ד"ה ואיב"א.

ושם להלן כ"ג ע"א בגמ' דאביי ורבא מצלי אצלו, ועיי"ש ברש"י לפי שאין אדם חשוב וכו' עיין שם, והוא להאיב"א בתרא דנראה דכל הקהל נפלו על פניהם ממש על הקרקע. וכן הוא ברמב"ם פ"ה מתפלה ה"ג, ונופל על פניו ארצה וכו' השתחויה זה פיו"ר וכו'. ובהי"ד, יש מי שהוא עושה קידה ויש מי שעושה השתחויה ואסור לעשות השתחויה על האבנים וכו' ואין אדם חשוב וכו' אלא מטה פניו מעט ואינו כובש אותן בקרקע עיין שם, ובפ"ו מעכו"ם ה"ז וה"ח ובכס"מ ולח"מ שמה בה"ו, ובריב"ש סי' תי"ב מ"ש מרש"י ורמב"ם דהאיסור מדרבנן הוא בעכ"פ כשפניו דבוקות בקרקע אפי' בלא פיו"ר עיין שם, ואביי ורבא מכא אדם חשוב הוי מצלי אצלו עיין שם ברש"י.

ועכ"פ נראה להדיא שסדר נפ"א היה על הקרקע. ומ"ש הרמב"ם בפ"ט מתפלה ה"ה, ויפול על פניו ויטה מעט וכו', והובא בטור בסי' קל"א עיין שם, היינו מעט מהקרקע משום אבן משכית שלא יהיו דבוקות בקרקע, ועיין בטו"ז שמה ס"ק י"ד ומג"א סק"כ ובגר"א שמה בד"ה וכן וכו' אפי' אין, ועיין בפמ"ג בא"א סק"ב ובמשבצות ס"ק י"ד באריכות, ועכ"פ היה נפ"א על הקרקע.

ולזה ברוקח הל' תפלה סי' שכ"ד, ואין נופלין אלא לפני ס"ת וסימ' דכ' במלחמת עי' [יהושע ז' ו'] ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' ואם רצפת אבנים אסור בפיו"ר עיין שם, וי"ל שהוא כשנופלים ע"פ על הארץ כהשתחוי' אז בעי לפני ארון ה'.

ואולי יש קצת מקום לומר עוד, דדוקא כשעושין השתחוויה בפיו"ר בעי להרוקח נגד הס"ת, וזה שהסמ"ך שם, ואם רצפת אבנים אסור בפיו"ר עיין שם, והיינו שבכה"ג לא יעשה נפ"א כלל, ולכך הרמב"ם שנקט או השתחוויה או קידה לא הביא הך דנגד הס"ת ודו"ק. מ"מ פשטות הלשון של הרוקח נראה דהעיקר בעי נפילה על אפים ארצה, ורק קאמר דבאיכא רצפת אבנים לא יעשה פיו"ר, ועכ"פ כובש פניו בקרקע בעי, והך נפ"א בעי לפני ס"ת היינו כשנופלים ע"פ על הארץ בהשתחוויה אז בעי לפני ארון ה', והעיקר תליא בס"ת כלשון הרוקח שיפלו לפני הס"ת, ועיין טו"ז ס"ק ה'...

ח) ולדרכנו הנ"ל דבכריעות אומרים וידויים ותחינות דהוי ממש כנפ"א, א"ש שלא נזכר כלל בשו"ע הכריעה דעלינו בר"ה, והמג"א בסו"ס קל"א דמשמע בר"ה א"צ עשבים דאין נופלים ע"פ רק כורעים ומשתחוים בעלינו אבל ביוהכ"פ נופלים ע"פ בסדר העבודה עיין שם. ולהנ"ל א"ש דבר"ה ליכא כריעה, שאין אומרים וידויים. ועיין במטה אפרים באלף המגן בסי' תקצ"ב סק"ג, דמנהגנו שהש"ץ והקהל נופלים ע"פ בעלינו בר"ה ויוה"כ וכ"כ להדיא הרמ"א ולבוש סימן תרכ"א ס"ד עיין שם. ובאמת שמה לענין יוה"כ קאי הרמ"א ולגבי ר"ה לא הזכיר, ואף שלכאורה נראה מהמג"א שאף ביוהכ"פ בעלינו אין נופלים שכתב נופלים בסדר העבודה, י"ל הכוונה במג"א דביוה"כ כיון שצריך בלא"ה לשטוח עשבים משום הכריעות דעבודה, שפיר כורעין גם בעלינו, משא"כ בר"ה משום עלינו אין לשטוח עשבים, ואין כורעין כלל. וחזין להדיא שם ברמ"א בסי' תרכ"א ס"ד שהקדים הך שנוהגין ליפול כשאומרים והכהנים, והוסיף, וגם בעלינו. נראה שכיון שכורעין כבר בעבודה עבדין הכי גם בעלינו, משא"כ בר"ה לא הוזכר כלל ברמ"א, ובאמת חפשי ויגעתי ולא מצאתי בהפוסקים ומנהגים מהראשונים שיזכירו הכריעה דר"ה.

ושיטוח העשבים הוא משום חשש איסור דאבן משכית. וזה שחיישינן יותר ביוה"כ, להנ"ל להרמב"ם דבעי בפיו"ר, וגם להמנהג דלא עבדין הכי מ"מ איכא למיחש שיבוא מאן דהו למעבד הכי ויבוא לידי חיוב של תורה ממש, ולהציל מזה עבדין עשבים, משא"כ משום עלינו גרידא ליכא למיחש שיבוא לידי כך ודו"ק.

אמנם במהרי"ל הל' ר"ה, והיה כורע על ברכיו והיה משתחוה ונופל ע"פ עיין שם. וצ"ב למה הרמ"א אינו מביא הך מנהג. ויתכן שמהרי"ל עשה כן לנפשיה, והוא כמו שכתב שם לעיל, לאחר סיום האוחר היה מהר"י סג"ל שוחה ביותר והזכיר מה שהזכיר וכו' שבקש ממהרי"ל למסור לו וכו' ולא רצה לגלות לו עיין שם. וה"נ י"ל בהך כריעה והשתחוויה דעלינו, ולכך לא הזכירו הרמ"א. ושם במהרי"ל בהל' ליל יוה"כ כתב להדיא, שאנו מרבים בהשתחואות וכו' הוא פיו"ר ואנו עבדין הכי ביוה"כ דוקא עיין שם, ומזה דבר"ה עכ"פ לא היה בפיו"ר. ולהנ"ל דהוידויים דומיא דמקדש בעי דייקא בהשתחואה דפיו"ר, א"ש שרק ביוה"כ ולא בר"ה שאין מתוודין והוי רק כריעת הודאה ודו"ק.

שו"ת דברי יציב חלק אורח חיים סימן רסה

ולשיטת הראב"ד דהוי משום הוצאה ומימי נחמיה גזרו, ודברי קבלה כד"ת דמיין, פשיטא דיש להחמיר יותר לגבי מוקצה מבאם נימא שהוא רק משום עובדין דחול. ומעתה כיון דאסור ליפול על הרצפה משום אבן משכית והמנהג לשטוח תבן, ויש בזה כמה חילוקי דינים לענין מוקצה ובאינו נזהר יכול לבוא לידי איסור מוקצה ח"ו, אלא דביוהכ"פ בחול לא חששו להחמיר כ"כ כיון דלענין טלטול לכ"ע אין מוקצה מה"ת, ואין לומר לחשוש לשיטת הראב"ד דהוי משום הוצאה ודברי קבלה כדברי תורה דמיין, דהא יש לעומת זה שיטת רש"י דאין עירוב והוצאה ליוהכ"פ, ע"כ סמכו ליפול ע"פ, משא"כ כשחל בשבת ומכח קדושת היום צריכין לחוש לכל הדעות ושיטת הראב"ד דהוה כד"ת, ולגבי הש"ץ שהוא זקן ורגיל ות"ח וגם רגילים להכין לו מבעו"י לא חששו, אבל לשאר העם שלא ידעו להזהר חששו שלא יכשלו ח"ו באיסור מוקצה. והשי"ת יקבל תפלותינו לרחמים ולרצון ותתברכו בגמר חתימה טובה בספצש"ג.

שו"ת דברי יציב ליקוטים והשמטות סימן עג

וא"ש דהרמב"ם בהל' שגגות ובהל' ע"ז חדא נינהו, דהך כריעה דהל' שגגות נמי בכבישת פניו בקרקע כבהל' ע"ז. ולפ"ז בקידה שפניו בקרקע ודאי דחייב, אלא דלפי שעכשיו אין כל בריה יכולה לעשות כן, כמ"ש בברייתא דסוכה הנ"ל, על כרחך דהך דיכבוש פניו בקרקע דנקט הרמב"ם בהל' ע"ז הוא על ידי כריעה עכ"פ וכמ"ש בהל' שגגות ודו"ק. וביותר אפשר לומר שנקט הרמב"ם משעה שיכבוש וכו' שזה כבר התחלת ההשתחויה, דע"כ יכרע או יפשוט ידיו ורגליו. ומ"מ להשי"ת בעי דוקא פיו"ר דזה משמעות סדר השתחויה דקרא [ולכן באבן משכית אינו חייב אלא בפיו"ר] ודו"ק.

ושו"ר בראש יוסף במגילה שם שהביא הך רמב"ם בהל' ע"ז ושהפר"ח כתב דמקורו מהך דהוריות, ומ"מ מנ"ל דבעינן שיכבוש פניו בקרקע דוקא וי"ל דנהי דבא בקבלה פירוש לא תשתחוה לאל אחר לא בעינן פיו"ר מ"מ בעי פניו דבוקה בקרקע מקצת השתחויה עיין שם. ולדרכנו א"ש מאוד דעיקר השתחויה הוא על פניו אלא שסדר ואופן עשייתה כדי שיוכל לקום בקל הוא ע"י פיו"ר או כריעה ודו"ק.

שו"ת חשב האפוד חלק ב סימן מא

ועיין במנחת חינוך סי' כ"ח שתמה על פסק זה כי הנה הא דבאבן משכית אינו חייב בלי פיו"ר מבואר במגילה דף כ"ב ע"ב, והטעם שם דיליף לה מקרא דהבא נבא אני ואמך ואחריך להשתחוות לך ארצה דאין השתחואה אלא בפישוט ידים ורגלים, וכיון דגם לענין עבודה זרה אמרה תורה הלשון של השתחואה דכתיב לא תשתחוה, מהיכי תיתי שיהי' חייב אף בלא פיו"ר. שוב הביא המנ"ח שם שכן מבואר בהוריות דף ד' ע"א לענין הא דבהוראת ב"ד אינם חייבים אלא אם כן הורו בדבר שאין הצדוקים מודים בו, דאם הורו דהשתחו' גופה כדרכה הוא דאסור דאית בה פיו"ר, הא השתחו' דלית בה פישוט ידים ורגלים שריא, חייבים. הרי מבואר בגמ' דלאמתו של דבר חייבים בעבודה זרה אף בהשתחו' שאין בה פיו"ר. ושוב הקשה המנ"ח על הגמ' גופה מנא לה האי פשיטותא דחייבים בע"ז אף על

השתחוי' שאין בה פיו"ר, כיון דלענין השתחוי' על אבן משכית פשיטא לי' להש"ס דכל השתחוי' שאינה בפיו"ר לאו שמה השתחוי', וכן פשיטא לי' להש"ס בשבועות דף ע"ז ע"ב לענין שהה שיעור השתחוי' אם נטמא בעזרה, דהשתחוי' היינו בפישוט ידים ורגלים, א"כ אמאי לא נימא דגם לענין משתחוה לע"ז שלא יהי' חייב אלא אם השתחוה בפיו"ר.

ונראה לישב תמיהה זו, כי הנה מצינו בעבודה זרה שחייבים על הדמיון. כמו דאיתא בעבודה זרה דף נ' ע"ב אמר רב יהודה אמר רב עבודת כוכבים שעובדים אותה במקל שבר מקל בפני' חייב זרק מקל בפני' פטור, ועיי"ש ברש"י שהסביר הדבר דדמי שבירה לזביחת בהמה של פנים, ואיתא נמי התם ספת לה צואה או שנסך לפני' עביט של מימי רגלים חייב, וההסבר משום דדמי לזריקה של פנים, ונפסקו הדברים להלכה ברמב"ם פ"ג מה' עבודת כוכבים ה"ד. ומעתה אין כאן פליאה כלל אם חייבים על השתחוי' לעבודה זרה בלי פיו"ר, ואף על גב דסתמא דמילתא לענין שאר דברים אין השתחוי' אלא בפיו"ר, כי לענין עבודה זרה חייבים על הדמיון, וזה ברור כי השתחוי' בלי פיו"ר דומה יותר להשתחוי' בפיו"ר ממה שדומה שבירת מקל לזביחת בהמה.

ואף על פי שיש בזה דקדוקי דברים, כי הרמב"ם שם מחייב בשבירת מקל ופוטור בשחיטת חגב ובשחיטת בעלת מום, והראב"ד משיג אותו בזה וכותב שם שאין זה מתקבל על הדעת ולדעת הראב"ד הני מימרי בגמ' פליגי אהדדי עיין שם, והכסף משנה שם מיישב דעת הרמב"ם וכותב בתוך דבריו דשחיטת חגב ובהמה מחוסרת אבר דכיוצא בהם נשחטים בפנים ואלו מחולקין מהן הא ודאי מוכחא מילתא דלאו כעין פנים הוא עיין שם, ולפי הנחה זו יש אולי מקום לומר דאע"פ דהשתחוי' בלי פיו"ר דומה מאד להשתחוי' גמורה מ"מ אין חייבים עלי', כי אדרבה היא הנותנת שאין השתחוי' בלי פיו"ר דומה לשבירת מקל אלא לשחיטת חגב או בהמה בעלת מום ופטור. מיהו אף אי נימא הכי עדיין זכינו שנתישבו הדברים לדעת הראב"ד, שהרי לדעת הראב"ד שם חייב על הכל בין על שבירת מקל בין על שחיטת חגב ובין על שחיטת בעל מום, א"כ יש לו להיות חייב גם על השתחוי' בלי פיו"ר ולית דין צריך בשש. אכן נראה דגם לדעת הרמב"ם אין כאן מקום להקשות, כי המשקל של הדברים האלה לדעת מה דומה ומה אינו דומה מסור ביד חכמים, והם אמרו שעבודה זרה שעובדים אותה במקל שבר מקל בפני' חייב שזה דומה לזביחת בהמה, והם אמרו שאם שחט חגב או בהמה מחוסרת אבר פטור, כי לפי שזה דומה ביותר פטור העושה מפני שאינו ממש כמו בפנים וכמו שהסביר הכ"מ, והם אמרו נמי שהשתחוי' בלי פיו"ר חייבים עלי' כי זה דומה לשבירת מקל ולא לשחיטת חגב או בהמה מחוסרת אבר, ולחכמים ההכרעה בזה ולא לנו.

שו"ת שבט הלוי חלק א סימן כג

בענין אם אבני שיש בכלל אבן משכית לענין איסור השתחוויה

במג"א סי' קל"א ס"ק כ' כתב וז"ל: עיין בריב"ל סי' נ"ג דאוסר באבני שיש, ובכנה"ג מתיר ע"כ, המובן הפשוט דפליגי אם אבני שיש בכלל אבן משכית לענין איסור השתחויה, וכן ראיתי שהבין הגאון מהרש"ם בהגהותיו שם, אבל זה אינו, והמעין בפנים בכנה"ג יראה מפורש דאין פלוגתא בזה דאבני שיש בכלל איסור אבן משכית, ולא פליגי אלא אם מותר לשחות שלא בדרך פשוט ידים ורגלים דלהריב"ל אסור, ולכנה"ג במסקנתו מותר, עיין שם ותראה, וזה שכיח מאד ע"י קיצור לשונו של המג"א.

איברא ראיתי בהגהות מהרש"ם שם שהקשה מדברי הרמב"ם פי"ד ה"ח מהלכות טומאת צרעת דשיש הוי כמו לבנים דאינו מטמא בנגעים, הרי דשיש לא הוי בכלל אבן כמו לבנים. ולענ"ד דאין לדמות את העינים, דכבר הקשה בפירוש הרש"ש בפי"ב מנגעים דהא מצינו במקרא (דה"י א' כ"ט) באבני שיש, ותי' דצריך לומר דכיון דיש לו שם לווי, אבני שיש נקרא אבן סתם לא נקרא.

ולפי"ז נראה דדוקא לענין נגעים דכתיב אבן סתם בלי שום תואר משא"כ כאן דכתיב אבן משכית, תואר משכית כולל גם אבני שיש הראויים ג"כ למשכית ולא שייך כהאי גוונא למעט אבן שיש לו שם לווי, משא"כ לבנים דאינם נקראים אבן כלל ודאי לא הוי בכלל אבן משכית דקרא.

עוד העיר בהגהות מהרש"ם על מה שכתב מג"א דלבנים לא הוי בכלל אבנים דמשכית ממה שכתב הרמב"ם פ"א ה"ח מהל' בית הבחירה דמותר לבנות המזבח מלבנים אם לא מצא אבנים אף על גב דכתיב מזבח אבנים והניח בצ"ע, ולענ"ד דלא קשה כלל דהא במכילתא יליף זה מדכתיב ואם מזבח אבנים והרי מזבח חיוב, ואם הרי משמע רשות וקאמר שם במכילתא דאם קאי על אבנים, דאבנים רשות ואם רצה בונה מלבנים, הרי אדרבה מוכח משם דלבנים לא הוי בכלל אבנים אלא דנתרבה מגופא דקרא, וז"פ.

שו"ת יחוה דעת חלק ו סימן ח

וכעת נבוא לשאלה שלפנינו, כי לכאורה כיון שאמרו חז"ל (במסכת דרך ארץ רבה סוף פרק ז, וזוטא סוף פרק ה'): לא יהיה אדם יושב בין העומדים, ולא עומד בין היושבים וכו', כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות. (וראה עוד בכנסת הגדולה אבן העזר סימן סב הגהות הטור אות ב'). וכל שכן בנידון שלנו שיש חשש פן יראה כמזלזל ח"ו. אולם הנה מרן החיד"א בספר טוב עין (סימן יא) כתב, שלכאורה יש להקשות במה שאמרו במגילה (כב:) דכולי עלמא נפול על אפייהו, ורב לא נפיל, משום שהיתה לפניו רצפה של אבנים, ורב פישוט ידים ורגלים הוה עביד, ותניא, ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה, אי אתה משתחוה בארצכם, אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש. ופריך, וליפול על אפיה ולא ליעבד פישוט ידים ורגלים, ומשני, לא משני ממנהגיה. ופירש רש"י, שלא היה רוצה לשנות ממנהגו. וקשה דהא אמרינן לא יושב בין העומדים וכו'. והגאון מהר"י חאגיז בספר קרבן מנחה (סימן שצ) תירץ, דגברא רבה שאני. ואינו מחזור. אלא יש לומר שזה שאמרו לא יושב בין העומדים, זהו כשאין לו טעם לשנות ממנהגם,

אבל כאן שיש לו טעם שהיה רגיל לעשות פישוט ידים ורגלים, ואינו רוצה לשנות ממנהגו, שפיר דמי. ותירוץ זה נראה לי שהוא טעם כעיקר. ע"כ. ולפי זה נראה שמאחר שהרמב"ם סובר שאסור לעמוד בשעת קריאת עשרת הדברות, אין בזה משום לא ישב בין העומדים, כיון שהעומדים עושים שלא כדין, מפני חסרון ידיעה, והיושב נוהג כדת וכדין, עכ"ל.

שו"ת עשה לך רב חלק ב סימן מה

יש ספק גדול שכל הטכסים שבאו אלינו מהמזרח הרחוק המלווים למדיטציה ולקרטה, הם שרידי פולחן של ע"ז. ולכן, ההשתחויה מסוג א' שתיארת יש לי בה ספק גדול שמא יש בה משום עבודה זרה.

ומה שציינת מהאנציקלופדי' התלמודית "המשתחויה לע"ז ולא קיבלה עליו לאלוה לאו כלום הוא", זו אינה אלא בדיעבד, ועיקר פירוש הדברים כפי שנאמרו בש"ס הוא שלא ידע מתחלה שהיא ע"ז שאם נניח שידע למה השתחויה לה כלל, ואם נאמר שהיה אנוס, הלא בע"ז יהרג ואל יעבור, אלא עיקר הפירוש שם הוא שלא ידע כלל שהיא ע"ז, וכבר אסרו חכמים אפילו פוער עצמו לפעור ומתכוין לבזותה וכן זורק אבן למרקוליס, והדברים ארוכים.

אלא שמסופק אני בקשר לשאלתך כיון שהשתחויה היא למשהו סמוי שאינו נמצא בפני המשתחויה, ואם אנו מניחים שהכונה היא לאיזו שהיא ע"ז, שהקדמונים כיונו אליה, מה לנו ולכונותיו של המדריך, הרי המשתחויה כאן אינו רואה כלום ואינו מתכוין לשום ע"ז. ולכן, אם היתה זו השתחויה רגילה ופשוטה שהיא כעין קידה, הייתי טורח לחפש לך דרך היתר.

אבל כתבת בשאלתך שכורעים בכפיפות ברכים והראש מגיע עד הרצפה וזה דבר שאסור מחמת עצמו אף אם אין כאן ע"ז כלל, כדברי הרמב"ם בהלכות ע"ז (פרק ו' הלכות ו' ז' ח') וזו לשונו: אבן משכית האמורה בתורה אף על פי שהוא משתחויה עליה לשם לוקה שנאמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה מפני שהיה דרך עובדי כוכבים להניח אבן לפניו להשתחות עליה. לפיכך אין עושין כן לה' ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחויה האמורה בתורה:

במה דברים אמורים בשאר (מקומות) אבל במקדש מותר להשתחות על האבנים שנאמר בארצכם, בארצכם אי אתם משתחווים על האבנים אבל אתם משתחווים על האבנים המפוצלות במקדש. ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים או מיני קש ותבן ולהבדיל בין פניהם ובין האבנים. ואם לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחויה או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן:

כל המשתחויה לה' על האבנים המפוצלות בלא פישוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכין אותו מכת מרדות.

יוצא ברור להלכה, שהשתחויה אפילו לשם שמים בפישוט ידים ורגלים כלומר שכל הגוף מושכב על הרצפה אסורה וחייב מלקות ככל איסורי תורה, ובהשתחויה בלא פישוט ידים ורגלים (כזו שתיארת במכתבך) וראשו נוגע ברצפה, הוא אסור מדרבנן, ומכין אותו מכת מרדות ככל איסורי חכמים.

אמנם, היה אפשר שתביא אתך מחצלת או חתיכת בד לשטוח במקום ההשתחויה והיית ניצול מאיסור "אבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה", אלא שנשאר לנו הספק הגדול שמא כל ההשתחויה מכוונת לאיזו שהיא ע"ז, ואין זו אלא שריד פולחן של עובדי אלילים, ולכן ראוי בהחלט להמנע מהשתחויה זאת.

שו"ת עשה לך רב חלק ז - קונטרס טעמי המצוות

שמט) ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה (כו א). לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים (מגילה כב ב) להשתחוות עליה מחוץ למקדש, כאמור, "בארצכם" (שם), ודוקא בפישוט ידים ורגלים (שם) וטעמה נעלם.

תשובות והנהגות כרך ו סימן רלט

השתחויה על הארץ בעשיית התעמלות

נשאלתי אודות שבבתי ספר בדרום אפריקה עושים תרגילי התעמלות, וחלק מהתרגילים הוא לשכב על הרצפה בפישוט ידים ורגלים, האם בכה"ג שעושה לבריאות ישנו האיסור תורה שאסור להשתחוות בפישוט ידים ורגלים על רצפת אבנים.

ולענ"ד נראה דהאיסור הוא דוקא כדכתיב בקרא ואבן משכית לא תתנו בארצכם "להשתחוות עליה", והיינו ששוכב בפישוט ידים ורגלים בכוונת השתחוואה לשמים או לאדם, אבל כששוכב על הריצפה שלא בכוונת השתחוואה כלל רק ניכר שעושהו לשם תרגיל לבריאות הגוף מותר. דהרי סיבת האיסור דאבן משכית ביאר הרמב"ם דזהו משום שהיו עושים כן לע"ז, וכדי להרחיק מע"ז אסרה התורה להשתחוות על רצפת אבנים אפי' לשמים, או כמש"כ בספר החינוך מפני שנראה כמשתחוה לאבן עצמה. וא"כ כל זה לא שייך אלא כששוכב על האבן בכוונת השתחוואה, אבל כשניכר שעושהו לבריאות ואינו מכוון כלל לשם השתחוואה לא שייך סיבת האיסור.

אמנם אף דמדינא נראה דמותר וכמ"ש, מ"מ יש לעורר דבכל ת"ת של בני התורה לא שמענו וראינו שנהגו כן כלל בתרגילים כאלו, (וגם צ"ב אם זהו באמת צורך לבריאות), ולכן אין לשנות ולנהוג כן בת"תים של ילדי החרדים, אבל מדינא מותר וכמ"ש.

אגרא דכלה במדבר פרשת מסעי

וזה לעומת זה עשה האלקים, והבן, ושיעור הכתוב, ואתם תורישו בירושה את הניצוצין אשר הם ביושבי הארץ מפניכם, היינו אותן ניצוצין שהם בפנימיותיכם בקדושה ונשתלחו החוצה בעוה"ר, וז"ש אתם צריכין לירש את חיות הקליפה אשר

שייך לפנימיותיכם דקדושה, שישראל הם בחינת פנים דקדושה, ועי"ז ואבדתם את כל משכיותם שהם גופי הקליפות שישארו בלי חיות דוממים כמו אבן משכית, והבן, והנה התחיל בדבר [ואח"כ] ואמרת, הוא לבל יאמר האדם הנה היא המצוה הזאת לטובתינו להרחיב גבול הקדושה ולפנות הקוצים ואבני מכשול, ואם יאמר האדם אי אפשרי בטובה זו לא יהיה עליו אשמה, לזה הקדים הוא ית' דבר לשון עז, שהוא חוב מונח אקרקפתא דגברא בגזירת מלך וענש יענש כל העובר, ואמרת אליהם אמירה לשון רכה הנוגע אליהם לטובתם, והבן.

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק ויקרא פרשת בהר

ומצבה אהובה היתה בימי האבות ועכשיו רחקה (ספרי שופטים ג'). וכן אבן משכית אסור אף להשתחוות לגבוה כמו שפירש רש"י (ויקרא כ"ו, א') ובגמרא (מגילה כ"ב ב) והיינו שיוכל היצר הרע לפתות את האדם לשים חושך לאור ורע לטוב ולומר שילמוד ממעשי רבו מה רבו עובד עבודה זרה יאמר אף אני אעשה כמותו לגבוה על דרך מה שנאמר (דברים י"ב, ל') איכה יעבדו וגו' ואעשה כן גם אני, ועל זה הזהירה תורה שלא ישמע לדברי היצר הרע היושב על מפתחי הלב (ברכות ס"א א) והיינו שלפעמים מתלבש כמורה דרך ה' לטובה (ונתבאר כמה פעמים) ורוצה להשים חושך לאור, וזה נגד הבדלה בין אור לחושך,

שם משמואל ויקרא פרשת צו שנה תרעו

וכמו שבגשמיות שנתיראו ישראל ממלחמת האויבים בקשו למנות עליהם מלך שבכח הכלל יהי' ביכולתם לנצח את האויבים משא"כ כשחסר להם כח המאחד, כן ברוחניות שכחות רעים וראשית גוים עמלק רודפים את כל אחד מישראל עד שהאדם אינו מוצא בעצמו כח אלא מצד הכלל, והיא מצות מינוי המלך, ובכח זה דוחין את כח עמלק וכו"ל שרעת עמלק שגרמה להתאחדות, בזה מבטלין את כח עמלק. ובזה זוכין למצות בית הבחירה ששם היא תכלית הביטול להש"י בהשתחואת פישוט ידים ורגלים על רצפת אבני בית המקדש, שזה אסור בגבולין וכמ"ש (ויקרא כ"ו) ואבן משכית וגו', והביטול נמשך מפחד ה' ומהדר גאונו בהתגלות, שעמלק הוא המעכב להתגלות כבוד ה' וכמ"ש (שמות י"ז) כי יד על כס י' שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק, ובמדרש תנחומא (סו"פ תצא) כל זמן שזרעו של עמלק קיים כביכול כאילו פנים של מעלה מכוסה, אבד זרעו מן העולם כתיב ולא יכנף עוד מוריק:

מושגים תלמודיים אבן משכית

אבן משכית

אבן העשויה לשם השתחויה. בפירוש המילים "אבן משכית", נחלקו הראשונים, יש מהם שפירשו: אבן מצויירת; ויש שפירשו: אבן עשויה לריצוף הקרקע.

התורה אסרה להשתחוות על אבן משכית - ועל כל אבן גזית - אפילו לה', שנאמר: "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה". וכל המשתחוה - לוקה.

בטעם האיסור, נחלקו הראשונים, יש שכתבו: מפני שכך היה דרך העובדי כוכבים להניח אבן לפני עבודה זרה להשתחוות עליה; ויש שביארו: מפני החשד, שנראה כמשתחוה אל האבן; ויש סוברים שטעם האיסור הוא, מפני שאסור לעשות דבר כדוגמת הדברים העשויים בבית המקדש, כעין מה שאסרה תורה לעשות תבנית היכל ומנורה וכדומה. ומכל מקום אף לטעם האחרון, אין האיסור בעשייה בלבד, אלא בהשתחויה.

אם יש דבר המפסיק בינו לבין האבן, לדעת רבים, מותר להשתחוות. משום כך נהוג להניח מחצלאות בבתי כנסיות שנוהגים בהם לכרוע על הארץ ביום הכיפורים.

מנהגי החגים: איסור השתחויה ללא חציצה בין הגוף לרצפה

ו. איסור השתחויה ללא חציצה בין הגוף לרצפה

בתפילת החזרה של תפילת מוסף ביום הכיפורים נוהגים הציבור ליפול על פניהם כאשר אומרים בסדר העבודה את המילים: "היו כורעים... ", וכן כאשר אומרים בעלינו לשבח את המילים: "ואנחנו כורעים ומשתחוים...". בשעת השתחויה יש להניח מטפחת וכדומה על הארץ כנגד הפנים (שער הציון או"ח סימן קלא ס"ק מג; מ"ב סימן תרכא ס"ק יד).

הטעם: לפי שאסור להשתחוות אפיים ארצה בלי חציצה המפסקת בין הגוף לריצפה, שנאמר (ויקרא כו, א): "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה" (רמ"א או"ח סימן קלא ס"ח ובאה"ט שם ס"ק כב).

מקורות נוספים:

- כתב עת סיני פא, קנט – קסג תשובות רב האי גאון בענין נפילת אפיים וי"ג מדות עיין שם
- כתב עת צפונות יז, תשנ"ג, נו – נח – כיצד לעשות נפילת אפים
- כתב עת תורה שבעל פה לז, תשנ"ו קי – קיז בדין נפילת אפים, מאת הרב נתן דוד שפירא
- כתב עת שנה בשנה תשנ"ז 273 - 300, מנחם בן-יש"ר

ט

כשנזכה ומבין פוסקי הדור יבואו מי שבקיאים הן בהילכות הקודש והמקדש והן במילי דעלמא של הנדסה וארכיאולוגיה, ויורו לציבור רחב של תועי דרך את המסילה אל הקודש במצב של עתה, הם בוודאי יתחשבו, בין יתר הנתונים, גם באלה שהבאתי כאן.

מצד אחד איני יודע, אם החישובים והמימצאים שפירטתי יהא בהם כדי להתיר כניסת חולין לרצועה המערבית של המיתחם, דהיינו, כניסה בלי סבילה ובלי חליצת נעליים, הדרושים בכניסה לה"ב המקודש; קשה להתיר זאת במערב, רצועה צרה של כמה עשרות מטרים, לעומת שטחי החולין הנרחבים שבדרום המיתחם ובצפון. לעומת זאת, ראוי להטיל על הרצועה המערבית, כמו על שטחי הדרום שבצפון ובדרום, חומרות של שטח חולין, דהיינו: איסור השתחויה על ריצפת **אבן** ("אבן **משכית**"); השתחויה כזאת (בעיקרה: בפישוט ידים ורגלים) מותרת ואף מחוייבת רק בשטח הה"ב המקודש.

- כתב עת בית אהרן עג, תשנ"ח, עמוד פד במאמר- הכריעות שתיקנו חז"ל, והאיסור להוסיף עליהם
- כתב עת בית שיערי צדק ג, תשס"ג, עמוד 218

הרב אליהו גרינצייג

בענין השתחוויה על קרקע של אבנים

ורגליו על האבן, והיינו שהלאו הוא להשתחוות ולא על העשיה.

שו"ר בלחם יהודה על ספר המצוות שם מש"כ, עיי"ש, ולשון רש"י מגילה כב,ב, לא אסרה תורה בפסוק זה אלא שלא יעשו רצפת אבנים בבית הכנסת דוגמת של מקדש, ע"כ. הרי שגם מדבריו יש לדייק שהאיסור הוא על עשייה, אלא שלש"י רש"י יסוד האיסור הוא שלא לעשות דוגמת המקדש, ועי' מנח"ח מצוה שמ"ט ומשנת חכמים סי' ל"ז, ופרשת הכסף על הרמב"ם שם, ואילו להרמב"ם הוא משום ע"ז, ברם מצינו להיראים סי' שמ"ח - ש"ג ששיטתו היא משום ע"ז, וכתב "ונראה הדבר שמעשה שנותן להשתחוות עובר משום נתינת דכתיב לא תתנו להשתחוות דהכי אמרינן במס' קידושין מ, א, מחשבת עכו"ם מצרפה למעשה", והנה זה כשיטת הרמב"ם בס' המצוות, ולשיטה זו אכתי צ"ע אם מלבד האיסור בנתינת יש איסור גם בהשתחוויה, ובגמ' מגילה שם איתא, עליה אי אתה משתחוה אבל אתה משתחוה על אבנים של בית המקדש כדעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא רצפה של אבנים בלבד וכו', וכדעולא דאמר עולא לא אסרה תורה אלא פישוט ידים ורגלים בלבד, ופשט הגמ' משמע שהאיסור הוא בהשתחוויה, אלא שיש לרחות, דלעולם האיסור הוא על נתינת האבן, אלא שאין האיסור אמור אלא בנותן האבן כדי להשתחוות, ולזה אמרינן דהשתחוויה שלצרכה נאסרה נתינת האבן, היינו פישוט ידים ורגלים, ברם מלבד זאת הרי מפורש בגמ' דרב לא נפל על פניו משום איסור זה, ובפשוטו היינו איסור תורה, וא"א לומר שע"י הנפ"א של רב נעשה למפרע כאילו עשיית האבן משכית היתה בשביל כך, וממילא נעשה איסור, ונמצא מבואר דאיכא איסור על ההשתחוויה, אלא שמלבד זאת יש

כתב הרמב"ם פ"ו מה' עכו"ם ה"ו - ח', וכן **אבן משכית** האמורה בתורה אע"פ שהוא משתחוה עליה לה' לוקה שנא' ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה מפני שהיה דרך עובדי כוכבים להניח אבן לפניו להשתחוות עליה לפיכך אין עושין כן לה' ואינו לוקה עד שיפשוט ידיו ורגליו על האבן ונמצא כולו מוטל עליה שזו היא השתחוויה האמורה בתורה, בד"א בשאר (הארצות) [המקומות] אבל במקדש מותר להשתחוות על האבנים שנא' בארצכם בארצכם אי אתם משתחוים על האבנים אבל אתם משתחוים על האבנים המפוצלות במקדש. ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות בבתי כנסיות הרצופות באבנים או מיני קש ותבן להבדיל בין פניהם לבין האבנים ואם לא מצא דבר מבריל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן. כל המשתחוה לה' על האבנים המפוצלות בלא פשוט ידים ורגלים אינו לוקה אלא מכין אותו מכת מרדות כו'. ע"כ.

ובס' המצוות ל"ת י"ב כתב, שהזהירנו מעשות אבן מוכנת להשתחוות עליה ואפי' היה זה לאל ית' זה ג"כ כדי שלא יתדמה לעבודת הצלמים כי כן היו עושין אבן מצוירת במלאכה מחוכמת לפני הצלם וישתחוו עליה לאותו צלם, אמר ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה והעובר על לאו זה לוקה וכו', ע"כ.

והנה תבורה נאמר "לא תתנו" ובפשוטו המשמעות היא שהלאו הוא על עצם הנתינה, ולא על ההשתחוויה, וכמו שצינו לענין הקמת מצבה, שהלאו הוא על עצם הקמתה, ואכן כך היא משמעות לשון ס' המצוות "שהזהירנו מעשות אבן וכו'", ברם בה' עכו"ם מפורש שאינו לוקה עד שיפשוט ידיו

התשובות, ולכן לא נדע אם הנידון הוא על עיקר האיסור בנתינה, או שהוא רק גדר לאיסור השתחוויה, וצ"ע. וע"ע בפרשת הכסף שם דשו"ט בהלכה זו והביא מדינא דחיי לאוין מ"ג, וכן משו"ת הרלב"ח סי' צ"ט. וראה גם אריכות בתשובות הרדב"ז ח"ג סי' תתקמ"ט, וכן בנר מצוה סי' י' לאוין שלוקין עליהן סי' ו', ושו"ת מהר"י בן לב ח"א כלל ט' סי' נ"ה.

והנה לשי' רש"י הנ"ל דאיסור אבן משכית הוא משום שלא יהא דומיא דמקדש, נמצא אפוא שבהכרח יש דין שבמקדש צריך להיות רצפת אבנים, ואכן כך הוא מפורש ברמב"ם פ"א מה' בית הבחירה ה"י, ומרצפין את כל העזרה באבנים יקרות, ולפירש"י הוא מוכרח מן התורה. ולפי' הרמב"ם לפו"ר אינו מוכרח, דאע"פ דדרשין שמותר להשתחוות במקדש על האבנים, מ"מ אינו הכרח שחייבים לעשות מאבנים את הרצפה אלא שאם עשו כן, אין שם איסור להשתחוות, וי"ל שדין זה הוא כשאר דיני בנין המקדש, והכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. וראה מנח"ח מצוה צ"ה, וראה מרכבת המשנה וחי' הגר"ח הלכות בית הבחירה שם, בנידון פסול כל העזרה אם נעקרה אבן אחת. שוב מצאתי בס"ד בהר המוריה ה' בית הבחירה שם שכתב דהא דבעינן רצפה י"ל דילפינן לה מהא דכתיב אבן משכית לא תתנו בארצכם וגו', ואמרין בתו"כ ובגמ' דבארצכם הוא האיסור אבל במקדש מותר, ש"מ שהעזרה מרוצפת אבנים, יעו"ש. והנה הוא נקט ההוכחה גם לפי הרמב"ם, ועכ"פ זכיתי לכוין להר המוריה בראיה זו, ועי"ש בהר המוריה שהאריך. וע"ע פרדס יוסף סוף פרשת בהר. והנה המנח"ח מצוה שמ"ט נסתפק בהיתר ביהמ"ק האם גם הר הבית נכלל בהיתר זה, ועי"ש שכתב שלדעת רש"י שהוא דוגמת המקדש, אסור לעשות בכל מקום אפי' בהר הבית, ולהאמור יש להשיב, שהרי הדבר תלוי בכל מקום שיש חיוב עשיית רצפה,

איסור על העשייה, וצ"ע איך נכללו בלאו אחד שני מיני מעשים שאינם דומים כלל, וצ"ע נמי במי שיעשה אבן משכית וישתחוה עליה, האם ילקה ב' מלקיות, וכל זה צ"ע, ולא נתבאר, וע"ע זהר הרקיע ל"ת אות פ"ג.

ועי' משנת חכמים שם שלדעתו אין כונת רש"י משום איסור עשייה, אלא כל האיסור הוא רק להשתחוות, עי"ש, אבל לא ברור לי דפשוט שי' רש"י הוא שלא לעשות כדוגמת מקדש וא"כ בהכרח שהאיסור הוא בעשייה, ולא מסתבר דכונת רש"י שאסור להשתחוות דוגמת מקדש, וצ"ע, וע"ע פי' הגר"פ פרלא על ס' המצוות לרס"ג עשה י"ג. וע"ע מאירי מגילה שם, והערת המהדיר שם, פירושים ופסקים לרבי אביגדור צרפתי עה"ת פ' ויקהל. וראה בספר הבתים חלק מצוה אזהרה י"ב מש"כ בטעם איסור זה וגדריו.

ברם צ"ע בכונת היראים, דאע"פ שיסוד הלאו הוא משום לתא דע"ז, הרי עצם העבירה אינה ע"ז, אלא מיירי במשתחוה לשמים, ואיך שייך בזה הסברא דמחשבת עכו"ם מצטרפת למעשה, והרי מ"מ אין זו מחשבת עכו"ם ממש, ואכן בתוע"ר שם אות ה' פי' בכונת היראים שאינו מוסב על לאו דאבן משכית, אלא על איסורי ע"ז הנזכרים שם. וראה ישועות ישראל לר"י הורביץ סי' י"ג שדן אי בלאו דמשכית איכא יהרג ולא יעבור, עי"ש. וראה בזה גם במנח"ח מצוה שמ"ט, וכן בשו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קס"ה. והמאירי מגילה שם כתב, וקצת חכמי האחרונים כתבו שאף עשיית רצפה של אבנים אסורה ודוקא בביהכנ"ס אבל בבית מותרת הרי אינה עשויה להשתחוויה אלא לדריסת הרגל, ויש מתירין אף בביהכנ"ס אלא א"כ במקום שהשתחוויה מצויה, ע"כ. והנה זה כדברי רש"י שיש איסור עשייה, אבל אין משמעות הלשון דהוי לאו ממש מהתורה. ועי' בית אהרן ביאורי המאירי על הרמב"ם על ס' המצוות ל"ת י"ב. וע"ע כנה"ג או"ח הגה"ט סי' קל"א שהביא מחלוקת רבני קנדיאה אם מותר לרצף ביהכנ"ס באבנים אם לאו. אבל אין לפנינו

הריב"ש סי' תי"ב הביא דבריהם אלו בשם רי"צ גיאות, וכתב דהרמב"ם פליג על הגאונים, ור"ל דלשי' הגאונים לא אהני חציצה, ואילו לשי' הרמב"ם מהני חציצה, כרם המג"א סי' קל"א ס"ק כ"ב כתב לחלוק על הריב"ש וז"ל, דדוקא על הקרקע אסור בלא הטיה שמא יש תחתיו רצפת אבנים ונבנה עליה דקרקע לא חשיב הפסק שארצו של בית כמוהו עד התהום כדאיתא פט"ו דאהלות מ"ה אבל עשבים חשיבי הפסק וכו'. ע"כ לשונו. ועי"ש במחצית השקל.

והנה שם במשנה איתא שארצו של בית כמוהו עד התהום, והיינו שאם טמונים כלים בארץ אם אין שם טפח על טפח, הרי אלו טמאים, ומיירי שם שחצו בנוסרים או ביריעות, עי"ש משנה ד', ומפרש המג"א דדוקא אם הם מחוברים בקרקע, ונעשו חלק מהקרקע, אינם חוצצים, אבל נסרים ויריעות המונחות בלבד, הרי אלו חוצצין. ולפ"ז מפרש שאין הגאונים והרמב"ם חולקים, דלהרמב"ם רק מחצלאות וכדומה שאינן מחוברות אכן חוצצות, אבל קרקע אינה חוצצת. יעושה. והנה לפו"ר יל"ע בזה טובא, דמלבד דהתם איכא ריבוי בפ"ע מכל אשר באהל, וכמו שהביא בפ"י המשנה להרמב"ם שם, מהספרי פ' חקת, ש"מ דבלאו ריבויא אין לומר מהסברא בלבד שעד התהום הוא בכלל, וא"כ מנ"ל לחדש כן לענין אבן משכית, הנה בלא"ה אינו מובן לי הדמיון, שהרי הכא כתב הרמב"ם שאם משימים קש ותבן שפיר דמי, ואע"פ שאין אלו מחיצה כלל וכלל, אלא העיקר ששוב אין מדביק פניו באבן, והיינו דחציצה כל דהוא סגי, וא"צ שום מחיצה, ואילו התם לענין טומאת אהל הרי לא אהני חציצה גרידא, ולכן בבלועים בקרקע הרי אלו טמאים אע"פ שהקרקע חוצצת עליהם, והתם מחיצה בעינן, ועל זה איכא הילפותא בספרי שאין קרקע הבית מחיצה, אלא עד התהום הוא באהל המת. ולכן בודאי שנכונים דברי הריב"ש שהגאונים והרמב"ם חולקים, והיינו דחזינו להגאונים

ובהר הבית הרי אין חיוב לרצפו באבנים יקרות, וכן י"ל גם אליבא דהרמב"ם, ודוק. ובעיקר צורת האבן ומהותה, הנה ברמב"ם איתא סתם אבנים, ובס' המצוות הזכיר שהעכו"ם היו מניחין אבן מצוירת וכו', אבל לא כתב שאין האיסור אלא באופן זה. ועי' עבוה"מ שהביא מלשון החינוך דאבן משכית היא או אבן המצוירת, או אבני גזית מגוררות במגירה. ועי"ש שהביא גם מפירש"י וראב"ע על התורה, וכן מהתרגום ופס"ז ורשב"ם שם, אבל גם הרמב"ם כאן בהלכותיו אע"פ שלא הזכיר אבן מצוירת, כתב דלוקה אם השתחוה על אבנים מפוצלות, והיינו אבני גזית הנ"ל, ומבואר דסתם אבן שאינה מעובדת כלל, אינה בכלל האיסור גם לשיטת הרמב"ם, גם מדוקדק בלשון הרמב"ם שא"צ שתהא האבן בנויה בקרקע, שהרי כתב "להניח אבן", ובפשוטו גם באינה מחוברת ה"ז בכלל אבן משכית, ופשוט. וראה דעת זקנים לבעלי התוס', סוף פרשת בהר שכתבו, אבן שיש בו צורה ובני אדם מסתכלין בה כו', ודומה שמשתחוה לצורה כו', ע"כ. ובפירוש רבנו חיים פלטיאל שם, ואבן משכית זו היא הרצפה דמצופה בזכוכית וכשמשתחוה נראה כמשתחוה לפניו כו', ע"כ. וראה שו"ת רדב"ז חלק ד' סי' אלף קע"ח, והובא בשו"ת כנה"ג או"ח סי' צ' ואחרונים שם ומשנ"ב שם ס"ק ע"א, וראה מורה נבוכים ח"ג פרק מ"ה בביאור הלאו דלא תניף עליהם ברזל, וע"ע פרשת הכסף על הרמב"ם שם, נר מצוה סי' י' לאוין שלוקין עליהן סי' ו'. [וראה בפ"י רס"ג לתורה מהדורת צוקר, ע' 166].

והנה כתב הרמב"ם, ומפני זה נהגו כל ישראל להציע מחצלאות וכו', או מיני קש ותבן וכו', אבל בתורתן של ראשונים (הורביץ) ח"ב ע' 42 בתשובות רב האי רב שרירא גאון סי' ז', והובא באוצה"ג ברכות חלק התשובות סי' רכ"ט, איתא בזה"ל, כך ראינו זקנינו וכו', ואין מדביקין פניהם בקרקע שמא יש תחת הקרקע רצפה של אבנים ואבן משכית וכו', ע"כ. ובשו"ת

דכיון דחששא בעלמא הוא ואפי' את"ל שיש שם רצפה, אינה ניכרת, שרי ע"י אצלויי כו', אבל כאמור להאוי"ז שצלוויי אסור מעיקר הדין, וא"כ אין לחלק. ומה דמסיק הרמ"א וכן יעשו ביוה"כ, הנה הגי' שלפנינו ברמ"א "אם יציעו וכו'", ופי' המג"א דאז מותר בהטייה, וזה מתאים עם תחילת דבריו, דאע"פ שיש מתחתיו אבן משכית שרי ע"י הטייה, ומ"מ כאמור צ"ע. ודברי מג"א שהבאנו לעיל לחלק בין קרקע לעשבים, הם עפ"י מה שהגיהו לשון רמ"א "או יציעו וכו'", יעו"ש, ועי' אף בט"ז שנקט כהגהה זו, וראה אחרונים שם. וראה עוד דברים נכבדים בענין זה בספר המספיק לעובדי ה' לרבנו אברהם בן הרמב"ם (מהדורת נ' דנה) ע' 161-165.

והנה הלח"מ בה' עכו"ם שם הביא מה שנחלקו הראשונים בהא דאביי ורבא דמצלי אצלוויי, דשי' רש"י ורי"ף משום שאין אדם חשוב רשאי וכו', ושי' ר"ה גאון והרא"ש היא דאע"פ שמהתורה אין איסור אלא בפישוט ידים ורגלים, מ"מ מדרבנן אסור אפי' בלי פישוט יו"ר, ולכן הטו על צדם שלא לעבור על איסור דרבנן, ויעו"ש בתו' מגילה מש"כ בזה, והנה הרמב"ם כתב שאם אינו מוצא דבר מבדיל בינו ובין האבן ה"ז שוחה על צדו ומטה כדי שלא ידביק פניו באבן. ובפשוטו היינו שלא לעבור איסור דרבנן שהוא גם בלי פישוט יו"ר, וכשי' רה"ג, וכ"ה להדיא ברמב"ם שם ה"ח, ועי"ש בלח"מ מה שהעיר מה' תפילה פ"ה הי"ד, ומש"כ לפרש דהרמב"ם ס"ל ב' הפירושים, דהאיסור הוא גם משום אדם חשוב, וגם לכל אדם אם הוא אבן משכית, יעו"ש. והנה מדברי הרמב"ם בה' עכו"ם מתבאר דשוחה על צדו מותר גם בפישוט יו"ר, הואיל ואינו מדביק פניו על האבן, שהרי כתב זאת בה"ז, דמיירי שם מאיסור תורה, ורק בה"ח כתב שגם בלי פישוט יו"ר אסור מדרבנן, והיינו באופן שכוּבש פניו בקרקע, וכדמוכח בסוף ההלכה לענין ע"ז, וכן מפורש בכס"מ שם בשם הריב"ש, עי"ש.

שאיין חציצה מועילה, וכש"נ. אלא שלפ"ז סתר הרמ"א דברי עצמו, שבתחילה הביא פסק הגאונים שאין ליפול על פניו אפי' אין שם אבן משכית, ולבסוף כתב שע"י הצעת עשבים שפיר דמי. ואכן כבר תמה בזה הפר"ח. ועי' מאמר מרדכי שם ס"ק ט"ז שכתב על הפר"ח, דאשתמיט מיניה סברת המג"א. אמנם כאמור לשיטת הריב"ש אכן דברי הרמ"א תמוהין שדבריו סותרים זא"ז, וכש"נ. ועי' באורי הגר"א דנראה דנקט דהרמב"ם והגאונים אכן פליגי יעו"ש. וצ"ע אי אור סגי נמי להפסיק בינו ובין האבן, וראה להלן מדברי רב נטרונאי גאון.

והנה הב"י שם הביא פסק הגאונים גם מהג"א סופ"ד דברכות, שאסור ליפול על פניו אפי' אין שם אבן משכית, וכתב הב"י דאפשר שהטעם הוא דיש לגזור אטו אבן משכית, וכ"כ להדיא הט"ז שם ס"ק י"ד. ותו כ' ב"י דאפשר שהטעם הוא כהגאונים שמה מתחתיו איכא אבן משכית, יעו"ש, והנה מקור דברי הג"א הוא מאו"ז, והוא לפנינו באו"ז ה' תפילה סי' צ"ג, ושם מפורש הטעם משום שאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא א"כ נענה כיהושע בן נון, יעו"ש, וא"כ פשוט ששוב אין לנו להמציא גזירה חדשה לאסור גם בלי אבן משכית אטו אבן משכית, ופשוט, והגהות אשרי קיצר דברי האו"ז, והיה נראה מדבריו שהוא איסור לכל אדם, אבל כאמור ז"א, וכש"נ, שו"ר מש"כ בזה המקור חיים לבעל חוות יאיר על או"ח שם, עי"ש היטב, ולפ"ז צ"ע דברי הרמ"א שהרי הוא כתב שאיסור לכל אדם ליפול על פניו ואפי' אין שם אבן משכית, ואם נוטה על צדו מותר אם אין שם אבן משכית, ובפשוטו הדין הראשון הוא עפ"י הריב"ש בשם הגאונים, ומש"כ ואם יש אבן משכית, אף נוטה על צדו אסור, וכן מפורש באו"ז שם, דלאיסור אבן משכית אין חילוק בין נוטה על הצד ללא נוטה, אבל להרמ"א צ"ע, שהרי לשיטתו גופא יש לחוש שמא יש שם אבן משכית, ותו אין נפ"מ אי נוטה על צדו או לאו, ואכן הב"י שם פי'

אבנים, ולדרכנו שלא על אבנים ליכא שום איסור, חוץ משי' הגאונים שחוששים שמא יש שם אבן, ועל צדו בפישוט יו"ר על אבנים היא מחלוקת הרמב"ם והאוי"ז, וכש"נ למעלה, ולפיכך צ"ע דברי המשנ"ב שם גם בס"ק מ"ג, וכן בשעה"צ שם ס"ק מ"ד, יעושה"ה ודוק. שו"ר בעכוה"מ הלכות עכו"ם שם שדייק מלשון התו' מגילה שם שהטייה על צדו מועילה רק על האיסור דרבנן של קידה על אפים בלי פישוט יו"ר, אבל על השתחויה בפישוט יו"ר לא אהני על צידו, ושלא כהרמב"ם, יעו"ש. ולכאורה אינו מוכרח כ"כ בתו', דהתו' רק הביאו שזה הוא ההיתר בזמנינו, אבל לעולם מהני היתר זה אף לאיסור תורה, כיון שאינו מדביק פניו בקרקע. ויעו"ש עור בעכוה"מ בשאר דבריו בענין זה.

אחרי כותבי כל זאת ראיתי בספר עיונים ומחקרים לרש"ח קוק ח"א ע' 364 - 345 מאמר מיוחד על אבן משכית, ויש שם כמה ידיעות נכבדות, לענין אבן המצוירת, ואיכא איסור בנתינה, ולשי' רש"י דהוא משום מקדש, ויש שם כמה הערות שכבר נתבארו בדברינו, וכן ראיתי שם שעמד על מקור הג"א שהוא באוי"ז, והאחרונים לא ראו והמציאו גזירה חדשה לאסור שלא על הרצפה אטו על הרצפה, ועי"ש מש"כ. וכן העיר על המג"א הנ"ל שמחלק עפ"י דין טומאת אהל, והעיר כדברינו דהתם איכא דרשא בפ"ע, אבל לא ירד לעיקר השאלה שכתבנו למעלה, יעו"ש כל דבריו. ויש רק להוסיף דבלשון הרמב"ם בתחילה מוזכר רק פישוט יו"ר על האבן, ולא נזכר הדבקה פנים, ואילו בהמשך משמע דכלי הדבקה פנים ליכא לאו לדאורייתא, ועי' פמ"ג או"ח שם במשבצות, וראה בס' עיונים ומחקרים שם מה שחילק בין דיבוק פנים לכבישת פנים, וצ"ע היטב בכל זה.

ועי' במג"א שם ס"ק ב' שהביא דברי הריב"ש וכס"מ, ואח"כ כתב, ומיהו נפ"א אסור אפי' אין פניו דבוקות בקרקע כיון דאין כונתו להשתחוות רק ליפול על אפיו כנ"ל ע' בטור, ע"כ. ועי"ש במחה"ש דפי' דכמו שלא מועילה הטייה בשיש רצפה, ה"ה אין מועיל אין פניו דבוקות בקרקע כשיש רצפה, והנה הא דלא מועילה הטייה כשיש רצפה, הוא מהרמ"א שם עפ"י ריב"ש והג"א הנ"ל וכבר נתבאר לעיל, ואיך יתכן לפרש כן בדברי רב נטרונאי גאון שבטור, והא קאמר להדיא טעם אחר, כרי שלא יהיה נראה כמשתחוה לשלפניו, ויעוין בספר המנהיג ה' תפילה סי' ע"א, מהדורת מוסד הרב קוק ע' קג-קד, ואוצה"ג ברכות סי' רל"א, ובפשוטו כונת ר"נ גאון היא כשי' הרמב"ם וסיעתו שמדרכנן אסור אפי' בלי פישוט יו"ר אם מדביק פניו בקרקע, ולזה כ' הגאון הטעם שלא יהיה נראה כמשתחוה לשלפניו, ואינו יכול להבין איך כ' המג"א שנפ"א אסור אפי' אין פניו דבוקות בקרקע, והרי ר"נ גאון קאמר שנופל על פניו יתלה פניו למעלה מן הקרקע, הרי להדיא שאין פניו דבוקות מותר, וכאמור דמשמע מהרמב"ם דאפי' בפישוט יו"ר מותר בכה"ג, וכן בדברי הגאון אין משמעות לאיסור בזה, וצ"ע.

וממוצא הדברים, כל הלכה זו כפי שהיא בשו"ע ומשנ"ב שם צריכה תלמוד, ונבא על סדר הדברים, דבס"ק מ' הקדים המשנ"ב שמהתורה אסור על אבנים ובפישוט יו"ר, ומדרכנן אסור גם בחדא לריעותא, על אבנים בלי פישוט יו"ר, וכן בפישוט יו"ר שלא על אבנים, והנה האיסור בלי פישוט יו"ר על אבנים הוא ברמב"ם וסיעתו, אבל בפישוט יו"ר שלא על אבנים, הוא בב"י וט"ז, וכנ"ל אין לזה מקור בראשונים, תו' כ' המשנ"ב ההיתר על צדו בעל רצפת אבנים בלי פישוט יו"ר או בפישוט יו"ר שלא על

כותב: השתחויה על קרקע של אבנים - מחבר: הרב אליהו גרינצ"ג
כתב עת: בית אהרן וישראל קג, תשס"ג, לד - לח
** נא לשמור על קדושת הגליון / מתוך מאגר פרויקט השו"ת - אונ' בר-אילן**

- כתב עת קול התורה סד, תשס"ח, עמוד קצג - כריעות והשתחויות כלפי מזרח
- כתב עת אור תורה, תשס"ח, עמוד לט - נפית אפים בחודש ניסן ובימים שאחרי סוכות
- כתב עת אסיא, תשס"ט, עמוד 31 - אבל אתה למד להבין ולהורות